

T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İSLÂM TARİHİ VE SANATLARI ANA BİLİM DALI
İSLÂM TARİHİ BİLİM DALI

SÜLEYMAN ŞAH VE ANADOLU SELÇUKLU
DEVLETİ'NİN KURULUŞU

RABİA GÜLER

YÜKSEK LİSANS TEZİ

DANIŞMAN:

PROF. DR. AHMET TURAN YÜKSEL

KONYA-2019

T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

Bilimsel Etik Sayfası

Öğrencinin	Adı Soyadı	Rabia Güler		
	Numarası	168110021005		
	Ana Bilim / Bilim Dalı	İslam Tarihi ve Sanatları Ana Bilim Dalı İslam Tarihi Bilim Dalı		
	Programı	Tezli Yüksek Lisans	X	
		Doktora		
Tezin Adı	Süleyman Şah ve Anadolu Selçuklu Devleti'nin Kuruluşu			

Bu tezin hazırlanmasında bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle riayet edildiğini, tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel kurallara uygun olarak atıf yapıldığını bildiririm.

Öğrencinin Adı Soyadı
İmzası

Rabia Güler
Rabia Güler

T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

YÜKSEK LİSANS TEZİ KABUL FORMU

Öğrencinin	Adı Soyadı	Rabea Güler
	Numarası	168110021005
	Ana Bilim / Bilim Dalı	İslam Tarihi ve Sanatları / İslam Tarihi
	Programı	Yüksek Lisans
	Tez Danışmanı	Prof. Dr. A. Turan Yılmaz
	Tezin Adı	Süleyman Şah ve Annesi Selçuklu Devleti'ndeki Konumu

Yukarıda adı geçen öğrenci tarafından hazırlanan başlıklı bu çalışma 14.07.2019 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda oybirliği/oyçokluğu ile başarılı bulunarak jürimiz tarafından Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Sıra No	Danışman ve Üyeler		
	Unvanı	Adı ve Soyadı	İmza
1	Prof. Dr.	Ahmet Turan Yılmaz	
2	Prof. Dr.	Mehmet Ali Kaper	
3	Doç. Dr. Üzer	Mesut Can	

T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

ÖZET

Öğrencinin	Adı Soyadı	Rabia Güler		
	Numarası	168110021005		
	Ana Bilim / Bilim Dalı	İslam Tarihi ve Sanatları/ İslam Tarihi		
	Programı	Tezli Yüksek Lisans	X	
		Doktora		
	Tez Danışmanı	Prof. Dr. Ahmet Turan Yüksel		
Tezin Adı	Süleyman Şah ve Anadolu Selçuklu Devleti'nin Kuruluşu			

Bu araştırma Süleyman Şah'ın Anadolu Selçuklu Devleti'ni kurmasına ilişkin siyasi faaliyetleri, Büyük Selçuklu Devleti ile mücadelesi ve Bizans ile ilişkileri üzerine yazılmıştır. Araştırmada Kutalmışoğullarının Anadolu'ya gelişi, Anadolu Selçuklu Devleti'nin kuruluş süreci, devletin ne zaman kurulduğu ve başkentine dair görüşlere yer verilmiştir. Bu bağlamda konular temel kaynaklara ve modern dönem tarihçilerin eserlerine başvurularak incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Süleyman Şah, Anadolu Selçuklu Devleti, Kutalmış, İznik, Antakya, Dragos suyu anlaşması

 KONYA	T.C. NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü	 NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
---	--	--

ABSTRACT

Author's	Name and Surname	Rabia Güler		
	Student Number	168110021005		
	Department	İslam Tarihi ve Sanatları/ İslam Tarihi		
	Study Programme	Master's Degree (M.A.)	X	
		Doctoral Degree (Ph.D.)		
	Supervisor	Prof. Dr. Ahmet Turan Yüksel		
Title of the Thesis/Dissertation	Suleyman Shah and the Foundation of Anatolian Seljuqids			

This research was written on the political activities of Suleyman Shah in establishing the Anatolian Seljuk State, its struggle with the Great Seljuk State and its relations with Byzantium. In the study, the appearance of the Kutalmishogulları into Anatolia, the establishment process of the Anatolian Seljuk State, establishment date and the capital city of the state were included. In this context, the subjects were examined with reference to the basic sources and the works of modern historians.

Keywords: Suleyman Shah, The Anatolian Seljuqids, Kutalmish, İznik, Antakya, Dragos River Agreement

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER	iv
KISALTMALAR	vi
ÖN SÖZ	vii
GİRİŞ	1
I. Araştırmanın Amacı ve Kapsamı.....	1
II. Araştırmanın Önemi ve Yöntemi.....	2
III. Araştırmanın Kaynakları.....	2

BİRİNCİ BÖLÜM

ANADOLU SELÇUKLU DEVLETİ ÖNCESİ BÖLGE DEVLETLERİNE KISA BİR BAKIŞ

1. Bizans'taki Durum.....	10
2. Abbasi Hilâfeti.....	12
3. Fatımi Hilâfeti.....	17
4. Suriye'de ve Filistin'deki Selçuklu Fetihleri.....	21
5. Anadolu'da Selçuklu Fetihleri.....	22

İKİNCİ BÖLÜM

KUTALMIŞOĞULLARI'NIN ANADOLU'YA GELİŞİ VE SÜLEYMAN ŞAH'IN ANADOLU SELÇUKLU DEVLETİ'Nİ KURMASI

1. Süleyman Şah'ın Anadolu'nun Fethine Kadar Hayatı.....	39
2. Anadolu'nun Durumu.....	44

3. Alp İlik ve Devlet Filistin’de.....	47
4. Anadolu Selçuklu Devleti’nin Kuruluşu.....	48
5. Selçuklu- Bizans İlişkileri.....	56
6. Süleyman Şah-Melikşah İlişkileri.....	57
7. Dragos Suyu Anlaşması.....	60

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

SÜLEYMAN ŞAH’IN ANADOLU’DA FAALİYETLERİ

1. Antakya’nın Fethi.....	63
2. Süleyman Şah-Müslim Çatışması.....	66
3. Tutuş ile Mücadele ve Süleyman Şah’ın Vefatı.....	70
4. Süleyman Şah’ın Eseri	77
5. Süleyman Şah’tan Sonra Anadolu Selçuklu Devleti.....	82
5.1. I. Kılıç Arslan.....	90
5.2. I. Mesud.....	90
5.3. II. Kılıç Arslan.....	91
5.4. I. Alâeddin Keykubad.....	91
5.5. Köseadağ Savaşı ve Sonrası.....	92

SONUÇ.....	94
-------------------	-----------

BİBLİYOGRAFYA.....	96
---------------------------	-----------

EKLER.....	103
-------------------	------------

ÖZGEÇMİŞ.....	110
----------------------	------------

KISALTMALAR

a.g.e. : Adı geçen eser

a.g.m. : Adı geçen makale

b. : İbn veya bin

bkz. : Bakınız

byy. : Baskı yeri yok

ev. : Çeviren

der. : Derleyen

DİA : Türkiye Diyanet Vakfı İslām Ansiklopedisi

haz. : Hazırlayan

Hz. : Hazreti

İA : Milli Eğitim Bakanlığı İslām Ansiklopedisi

Neşr. : Neşreden

. : Ölüm Tarihi

s. : Sayfa

trs. : Tarihsiz

TTK : Türk Tarih Kurumu

vb.: Ve benzeri

vd. : Ve devamı

yay. : Yayınları

ÖN SÖZ

Anadolu tarih boyunca önemli uygarlıkların adeta beşiği olmuştur ve dünya tarihinde birçok ilklere şahitlik etmiştir. Verimli topraklar üzerine kurulmuş olan Anadolu Uygarlıkları, dünyaya miras bıraktıkları, kazandırdıkları yenilik ve gelişmelerle de tarihteki yerlerini almışlardır.

Anadolu Selçuklu Devleti de, Anadolu'da Selçuklular'ın kurduğu bir Türk devletidir. 1071 Malazgirt Savaşı'ndan sonra Türklerin Anadolu'ya yerleşmesi biraz daha hızlanmış ve Türk akıncıları olarak bilinen birlikler Anadolu'da ilerlemeye devam etmiştir. Kutalmışoğlu Süleyman Şah, şüphesiz Türk tarihinin ünlü devlet adamları ve askerlerinden birisidir. Süleyman Şah, Büyük Selçuklu Devleti Sultanı Melikşah'ın emriyle Anadolu'nun fethine başkomutan olarak verildikten sonra birkaç sene içerisinde Marmara Denizi kıyıları ile Orta Anadolu'ya kadar olan bölgeleri, sürekli devam ettirdiği askeri girişimler sonunda fethetmeyi başarmıştır. Bizans başşehri İstanbul'un hemen yanında tarihi bir Bizans kenti olan sağlam ve büyük surlarla çevrilmiş olan İznik'i 1075 senesinde fethederek orayı Anadolu Selçuklu Devleti'nin başşehri haline getirmiştir. Böylece Süleyman Şah, aslında Selçuklu akıncılarının Doğu Anadolu'dan Marmara ve Adalar Denizi kıyılarına kadar girişimde bulunduğu bütün Anadolu'yu fethetme amaçlarını başarıyla uygulamıştır. Başkentinin de İznik olmasıyla temelleri atılan devlet, İlhanlı Devleti'nin son Anadolu Selçuklu sultanını tahttan indirdiği 1308 yılına kadar varlığını devam ettirmiştir.

Büyük Selçuklu Devleti'nin fetih emellerine uygun olarak Süleyman Şah, Anadolu'nun fethedilen doğu bölgesinden başka orta, kuzey, güney ve batı bölgelerinin de tamamen fethini gerçekleştirmeyi başarmış, böylece Türk fetih hareketlerini tüm Anadolu'ya yayma imkânını sağlamıştır. Ayrıca o, Bizans'a Anadolu Selçuklu Devleti'nin varlığını kabul ettirmiş ve Bizans ile başarılı siyasi ilişkiler de kurarak devletinin sınırlarını genişletmeyi başarmıştır.

Süleyman Şah'ın siyasi ve askeri başarıları sonucunda Azerbaycan'dan büyük Türkmen grupları, Anadolu'ya gelmeye başlamış ve Türklerin varlığı bu ülkede artmaya başlamıştır. Süleyman Şah, uyguladığı ekonomik politika ve özellikle toprak

rejimi sonucunda Anadolu'da Türk ve Türk olmayan halkların toprağa bağlanıp üretici konuma gelmeleri ve dolayısıyla milli birlik ve beraberliğin sağlanmasını amaçlamış ve bunu başarmıştır. Süleyman Şah'ın yapmış olduğu fetihler, Türklerin Avrupa milletleriyle irtibatını sağlaması ve Osmanlı Devleti'nin fetih planlarına da önderlik etmiş olması açısından önemlidir.

Çalışmamız, giriş ve üç bölümden meydana gelmektedir. Giriş bölümünde araştırmanın amacı ve kapsamı, önemi ve yöntemine değindikten sonra araştırmanın kaynakları hakkında bilgiler verilmiştir. Birinci bölümde Süleyman Şah'tan önce Anadolu'nun durumuna yer verilmiştir. İkinci bölümde Kutalmışoğulları'nın Anadolu'ya gelişleri ve Anadolu Selçuklu Devleti'nin kuruluşuna yer verilmiştir. Son olarak üçüncü bölümde de Süleyman Şah'ın Anadolu'daki faaliyetleri kapsamında Süleyman Şah'ın fetihleri, mücadeleleri, vefatı ve şahsiyeti hakkında bilgi verilmiştir. Süleyman Şah'tan sonra Anadolu'nun durumuna dair bilgiler vererek çalışma tamamlanmıştır.

Çalışmanın başlangıç aşamasında beni yönlendiren saygıdeğer hocam Prof. Dr. Mehmet Ali Kapar'a şükranlarımı sunarım. Tüm çalışma boyunca desteklerini esirgemeyen saygıdeğer danışmanım Prof. Dr. Ahmet Turan Yüksel'e teşekkür etmeyi bir borç bilirim.

Rabia GÜLER

Konya-2019

GİRİŞ

Selçukluların ortaya çıkması; Türk, İslâm ve dünya tarihi açısından ne kadar önemli ise, Malazgirt zaferiyle kesinleşen ve Anadolu Selçukluları ile uygulamaya geçirilen Anadolu'nun daimi olarak bir Türk-İslâm yurdu haline gelmesi de o kadar önemlidir. Artık Türk'ün olduğu kadar, bütün İslâm dünyasının da kaderinde Anadolu'nun ve Anadolu Türklüğünün rolü en önde olacaktır. Anadolu Türkleri İslâm'ı Avrupa ortalarına kadar taşıyacak, yardıma muhtaç olan tüm Müslümanlar onlara sığınmakla İslâm kardeşliğini tadacak ve onun şefkatine, korumasına ulaşacaklardır.

I. Araştırmanın Amacı ve Kapsamı

Anadolu Selçuklu Devleti'ni, adı Büyük Selçuklularla bağlantısı olan devletler sayesinde ebedileşmiş olan Arslan Yabgu'nun torunu ve Selçuk'un oğlu olan Kutalmışoğlu Süleyman Şah, İznik merkez olmak üzere kurmuştur. En uzun ömürlü Selçuklu devleti olan Anadolu Selçuklu Devleti(1075-1308)'nin sayesinde, şu anda üzerinde yaşadığımız bu vatan bizim olmuştur. Çalışmada işte bu oluşumun nasıl gerçekleştiği, 233 yıl gibi uzun bir süre varlığını korumuş olan Anadolu Selçukluları'nın başarıları, mücadeleleri ve yenilgileri anlatılmaya çalışılacaktır.

“Süleyman Şah ve Anadolu Selçuklu Devleti'nin Kuruluşu” isimli araştırmanın bugüne kadar yüksek lisans ve doktora tezi olarak yapılmamış olduğu tespit edilmiştir. Anadolu(Türkiye) Selçukluları'nın kuruluşu ve Süleyman Şah dönemi Anadolu'da bir Türk devletinin kuruluşu, İslamiyet'in Anadolu'da yayılışı açısından oldukça önemlidir. Anadolu'nun Bizanslıların işgali altında bulunması, bu bölgede yaşayan halka karşı adil davranmayışı ve dolayısıyla halkın Bizans'a karşı olumsuz tavırları Anadolu'nun fethini kolaylaştırmıştır. 1071 Malazgirt Savaşı ile Anadolu'ya ayak basan Müslüman Türk birlikleri Süleyman Şah'ın komutasında İznik'e kadar ilerlemişler ve 1308 yılına kadar devam edecek olan Anadolu(Türkiye) Selçuklu Devleti'ni kurmuşlardır.

Anadolu Selçuklu Devleti, Anadolu'da kurulan ilk Müslüman-Türk Devleti olması sebebiyle tarihimizde oldukça önemlidir. Ancak bu devletin kurucusu olan

Süleyman Şah ile ilgili olan araştırmalar, onun tarihteki önemine rağmen yeterli düzeyde değildir. Müstakil olarak Süleyman Şah ve Anadolu Selçuklu Devleti'nin detaylı incelendiği eser sınırlı sayıdadır. Bu eserler de Süleyman Şah dönemindeki bazı meselelere odaklanarak yazıldığı için Süleyman Şah ve dönemi hakkındaki bilgi son derece kısıtlıdır. Bu alana katkı sağlamak amacıyla bu çalışma yapılmıştır.

II. Araştırmanın Önemi ve Yöntemi

“Süleyman Şah ve Anadolu Selçuklu Devleti'nin Kuruluşu” konulu araştırma Anadolu'da bir Türk devletinin kuruluşu ve özellikle Bizans'a ve Haçlılara karşı vermiş oldukları mücadele sebebiyle oldukça önemlidir. Süleyman Şah ile Anadolu'nun fethi gerçekleşmemiş olsaydı İslamiyet'in bu bölgelerde yayılması mümkün olmayacaktı. Bu itibarla Anadolu'da bir Türk devletinin kuruluşu ve ilerleyen yıllarda Anadolu hudutlarını aşarak İslamiyet'in yayılışı Süleyman Şah ile mümkün olmuştur. Bu çalışmada Süleyman Şah'ın hayatıyla birlikte onun ölümüne kadar geçen süre içerisindeki her türlü faaliyeti titizlikle incelenecektir. Bu araştırmada İslam Tarihi'nin temel kaynakları ve bibliyografyada tespit edilen diğer eserler incelenecektir. Araştırmanın ilerleyen dönemlerinde yeni çalışmalara ihtiyaç duyulduğu bu çalışmalar da değerlendirilecektir.

III. Araştırmanın Kaynakları

“Süleyman Şah ve Anadolu Selçuklu Devleti'nin Kuruluşu” isimli çalışmayı hazırlarken kaynak olarak ilk önce İslam Tarihi'nin temel kaynaklarına başvurulmuştur. Temel kaynaklardan sonra müracaat edilen kaynaklar İslam Tarihi ve bu çalışmanın konusu olan “Süleyman Şah ve Anadolu Selçuklu Devleti'nin Kuruluşu” isimli çalışma üzerine araştırmaları olan yazarlar oldu. Çalışma boyunca yararlanılan kaynaklarda Süleyman Şah ile ilgili olarak geçen bilgiler bu bölümde değerlendirilmiştir. Sadece eserde olan bilgilere değinilmemiş, aynı zamanda yazarların kısa şekilde biyografilerine de yer verilmiştir. Böylece bizden sonra da Anadolu Selçuklu Devleti'nin kuruluşu ile ilgili incelemelerde bulunacak araştırmacılara da kolaylık sağlanması amaçlanmıştır.

Çalışmanın kaynaklarını belirlemede Mehmed Fuat Köprülü'nün eseri “Anadolu Selçuklu Tarihinin Yerli Kaynakları”,ve Fazlı Konuş'un “Selçuklular Bibliyografyası” eserlerinden de istifade edilmiştir.

Ahbârü'd-Devleti's-Selçûkiyye / Sadru'd-dîn Ebu'l-Hasan Ali bin Nâsır el-Hüseynî

Selçuklu tarihinin mühim kaynaklarından biri olan Ahbârü'd-Devleti's-Selçûkiyye'nin yazarının el-Hüseynî olup olmadığı net olarak bilinmemektedir. Eserin bu yazara ait olduğunun düşünülmesinin sebebi, iki yerde Sadru'd-din Ebu'l-Hasan Ali bin Nâsır el-Hüseynî adının geçmesidir.¹ Yazarın doğum tarihi kesin olarak bilinmemekle birlikte doğduğu zamanda, Bağdat'ta bulunan halifenin el-Nâsır Li-dinillâh² olarak geçmesi, onun doğum tarihinin H. 6. yy. sonları veya 7. yy. başları olduğunu düşündürmektedir. Eser üç kaynaktan meydana gelmektedir. Birinci bölümünü oluşturan kaynak, 6. yy. ortalarında yazılmış olan Zübdetü't-Tevârih'dir.³ Bu ilk kaynak Selçukluların soyundan başlayarak Sultan Melikşah dönemine kadar meydana gelen olayları ele almaktadır. İkinci kaynak ise yazarının İmadeddin el-Kâtib el-İsfahanî olduğu Nusratü'l-Fetre'dir. Bu kaynak Sultan Melikşah'ın tahta çıkışından 1152 yılına kadar geçen olayları anlatmaktadır. Üçüncü ve son kaynak ise Irak Selçuklu Sultanı III. Tuğrul'un vefatına kadar yani 1194 senesine kadar olan hadiseleri ele almaktadır. Esere verilen Ahbârü'd-Devleti's- Selçûkiyye adı büyük ihtimalle bu kaynağın yazarı tarafından konulmuştur. Bu eserin Arapça metni 1933 tarihinde Muhammed İkbâl tarafından yayımlanmıştır. Eserin Türkçe tercümesi ise Necati Lügâl tarafından Muhammed İkbâl'in neşrettiği Arapça metin esas alınarak yapılmış ve 1943 yılında Türk Tarih Kurumu tarafından neşredilmiştir.⁴

Ahbârü'd-Devleti's-Selçûkiyye'de Melikşah'ın Emîr Porsuk'u Anadolu'ya gönderdiği ve Emir Porsuk'un Bizans İmparatoru'ndan hem kendisi için hem de Melikşah için haraç aldığı söylenmektedir. Ayrıca Sultan Melikşah'ın İstanbul

¹ Ayşe Dudu Kuşçu, Cihat Güler, Mehmet Özer, Mehmet Öztemel, *Selçuklu Tarihçiliği'ne Başlarken*, ed. Ayşe Dudu Kuşçu, Necmettin Erbakan Üniversitesi Yayınları, Konya, 2017, s. 32.

² el-Nâsır Li-dinillâh, Bağdat'da halife olarak H. 575-622 tarihleri arasında hüküm sürmüştür; Geniş bilgi için bkz. Angelika Hartmann, “Nâsır-Lidînillah”, DİA, İstanbul, 2006, XXXII, 399-402.

³ Sadru'd-din Ebu'l-Hasan, *Ahbârü'd-Devleti's-Selçûkiyye*, Çev. Necati Lügâl, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1943, s. 7-9.

⁴ Kuşçu vd., *Selçuklu Tarihçiliği*, s. 32.

üzerine harekete geçerek Bizans İmparatoru'ndan 1 milyon dinar aldığı, Konya, Aksaray ve Kayseri'yi aldığı ve sonrasında Antakya'yı da alarak buraların idaresini Süleyman Şah'a bıraktığı ifade edilmektedir.⁵ Eserde çalışmamızı ilgilendiren bu ifadeler tarihteki gerçeklikle uyuşmamaktadır.

el-Kâmil fi't-târih / İbnü'l Esîr

İbnü'l-Esîr ismini, babasının Esîrüddin ismini kullanması nedeniyle almıştır. İbnü'l-Esîr'in günümüze ulaşan el-Kâmil fi't-târih, Üsdü'l-gâbe fi ma'rifeti's-şahâbe, et-Târîhu'l-bâhir fi'd-devleti'l- Atâbekiyye isiminde üç eseri bulunmaktadır. İbnü'l-Esîr'in tanınmasını sağlayan eseri el-Kâmil fi't-târih isimindeki 10 ciltten oluşan büyük İslâm tarihi eseridir. Eser dünyanın yaratılışından H.628/M.1230 yılının bitimine kadar yaşanan olayları anlatmaktadır. Eser, Türk tarihi açısından da önemli bir kaynaktır. Eserin son üç cildi neredeyse Türk tarihini kapsamaktadır. Bu üç ciltte Haçlı Seferleri, Selçuklular, Gazneliler ve Musul Atabegleri hakkında ayrıntılı bilgiler verilmektedir.⁶

Eser ilk olarak Tornberg tarafından 1851-1876 yıllarında Paris'te 13 cilt halinde neşredilmiştir. Son cildi indekstir. Tornberg'in bu neşri tashih edilerek 1965-1966 yıllarından itibaren Beyrut'ta yeni baskıları yayımlanmaktadır. Bu baskısı esas alınarak eser Abdülkerim Özaydın, Ahmet Ağırakça, Yunus Apaydın, Zülfikar Tüccar, M. Beşir Eryarsoy tarafından Türkçeye çevrilmiştir.⁷

el-Kâmil fi't-târih isimli eser bizim araştırmamız açısından da çok önemlidir. Eserin 9. cildinde Selçuklu ailesinin soyundan, Büyük Selçuklu Devleti kurulma sürecinden, Çağrı Bey, Tuğrul Bey ve Alparslan dönemlerinden bahsedilmektedir.⁸ Eserin 10. cildinde ise Çağrı Bey'in vefatından ve oğullarından, Sultan Alparslan'ın tahta çıkışından, Kutalmış'ın Sultan Alparslan'a karşı olan taht mücadelesinden bahsedilmektedir. Ayrıca Malazgirt Savaşı'ndan, Sultan Alparslan'ın ölümü ve Melihşah'ın saltanatından, Antakya'nın Süleyman Şah tarafından fethedilmesinden,

⁵ Sadru'd-din Ebu'l-Hasan, *Ahbâru'd-Devleti's-Selçûkiyye*, s. 49.

⁶ Abdülkerim Özaydın, "*İbnü'l-Esir, İzzeddin*", DİA, İstanbul, 2000, XXI, 27.

⁷ Kuşçu vd., *Selçuklu Tarihçiliği*, s. 34.

⁸ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-Tarih*, Hikmet Yayınları, İstanbul, 2008, IX, 349, 361-370, 379, 385, 388-390, 408-411, 422, 427, 450, 454-455, 474-480.

Şerefü'd-devle Müslim ile mücadelesinden ve sonrasında Tutuş ile Aynu Seylem bölgesinde giriştiği savaş sonucunda ölümünden bahsedilmektedir.⁹

Buğyetü't-taleb fî târihi Haleb / İbnü'l-Adîm

Kemalüddin Ebû'l-Kasım Ömer b. Ahmed, İbnü'l-Adîm unvanıyla bilinmektedir. Arap Ukaylî kabilesine mensuptur. Müellifin İbnü'l-Adîm lakabıyla bilinmesinin nedeni, 9.yy. da Basra'dan doğduğu şehre göç eden atalarından şair ve kadı olan Ebu'l-Fazl Hibetullah b. Ahmed'in -servet sahibi biri olmasına rağmen- şiirlerinde daima yokluğu dile getirmesi ve zamandan şikâyet etmesi sebebiyledir.¹⁰

İbnü'l- Adîm'in birçok eseri vardır. Bugyetü't-taleb fî Tarihi Haleb, bu araştırma için kullanılan eserlerinden bir tanesidir. Eser, devrin tarih yazıcılığına göre ve biyografi türüne uygun olarak yazılmıştır. Eserin konusunu Haleb tarihi, coğrafyası ve bu şehrin meşhur kişilerinin biyografileri oluşturur. Eserin ne zaman yazıldığına dair bir bilgi bulunmamakla beraber müellif, 1242-1243 yılında yazdığı el-İnsaf ve't-taharrî adlı eserinde Haleb tarihi ile ilgili bir kitap yazdığından söz etmektedir. Böylelikle Bugyetü't-taleb fî Tarihi Haleb'in 1242-1243 yılından önce yazıldığı söylenebilir.¹¹ Eserde Süleyman Şah'ın veziri Hasan b. Tahir'in de kısa bir biyografisi yer almaktadır. Ayrıca eserde Sultan Alparslan'ın da geniş bir biyografisine yer verilmiştir.¹² Eserin Fuat Sezgin tarafından Frankfurt'ta 1986 yılında fotoğraf baskısı yapılmıştır. Matbaa baskısı ise Beyrut'ta Dâr el-Fıkr tarafından yapılmıştır. Eserin Selçuklu devlet adamlarıyla ilgili kısmı Ali Sevim tarafından Türkçeye tercüme edilmiş ve 1976 senesinde Türk Tarih Kurumu'nca yayımlanmıştır.¹³

⁹ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-Tarih*, X, 26, 41-43, 48-52, 58-59, 70-74, 78-81, 128-129, 135-136.

¹⁰ Ali Sevim, "İbnü'l-Adîm", DİA, İstanbul, 1999, XX, 478.

¹¹ İbnü'l-Adîm, *Buğyetü't-Taleb fî Târihi Haleb (Biyografilerle Selçuklular Tarihi)*, Çev. Ali Sevim, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1982, s. 10-11.

¹² İbnü'l-Adîm, *Buğyetü't-Taleb fî Târihi Haleb*, s. 10-25, 35.

¹³ İbnü'l-Adîm, *Buğyetü't-Taleb fî Târihi Haleb (Biyografilerle Selçuklular Tarihi)*, Çev. Ali Sevim, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1982.

Araştırmamız için yararlandığımız eser özellikle Süleyman Şah'ın Antakya'yı fethi, Kuzey Suriye'deki faaliyetleri, Kurzâhil ve Aynu Seylem savaşlarıyla ilgili ayrıntılı bilgiler vermektedir.¹⁴

el-Bidâye ve'n-Nihâye / İbn Kesîr

İbn Kesîr hadis, tefsir, tarih, fıkıh gibi birçok alanda eserler yazmıştır. el-Bidâye ve'n-Nihâye, müellifin tarih alanındaki önemli eseridir. Genel bir tarih ve biyografi kitabı olan eser 15 ciltten meydana gelmektedir. Dünyanın yaratılışından H.767/1365 tarihine kadar meydana gelen olayları kronolojik sırayla ele almaktadır. Eser dört bölümden meydana gelmektedir. Birinci bölümde ruhi varlıkların yaratılışından bahsedilmektedir. İkinci bölümde Hz. Adem'in yaratılışından itibaren insanlık tarihi anlatılmakta ve diğer peygamberlerden ve onların ümmetlerinden bahsedilmektedir. Üçüncü bölümde Hz. Muhammed'in(sav) doğumu ile başlayıp vefatına kadarki hayatı ve faaliyetleri anlatılmaktadır. Dördüncü bölümde ise, dört büyük halife dönemi, Emevîler, Abbasîler, Selçuklular ve Moğollardan bahsedilmektedir. Eser Büyük Selçuklu ve Anadolu Selçuklu Devleti'ne dair bilgiler de içermektedir. Fakat araştırmamız açısından baktığımızda Kutalmış ve Süleyman Şah'ın faaliyetleri hakkında verdiği bilgiler oldukça azdır.¹⁵

Müsâmeretü'l- Ahbâr / Kerimü'd-din Mahmûd-i Aksarâyî

Kerimü'd-din Mahmûd-i Aksarâyî'nin hayatı ile ilgili ayrıntılı bilgi bulunmamaktadır. Ancak onun Aksarâyî lâkabını kullanması sebebiyle Aksaraylı bir aileden geldiği tahmin edilmektedir. Eser incelendiğinde müellifinin iyi bir eğitim aldığı anlaşılmaktadır.

Müellif, Anadolu Selçuklu Devleti tarihine dair çok önemli bir kaynak olan Müsâmeretü'l-Ahbar ve Müsâyeretü'l-Ahyâr adlı eserini 723/1323 yılında yazmıştır. Dört bölümden oluşan eser, İlhanlı Devleti'nin valisi olan Timurtaş'a ithaf edilmiştir. Eserin birinci bölümünde Rûmî, Hicrî, Yezdgerd ve Celâlî takvimlerinden bahsedilmektedir. İkinci bölümde Hz. Muhammed'in(sav) hayatı, Dört Halife

¹⁴ İbnü'l-Adîm, *Buğyetü't-Taleb fî Târihi Haleb*, s. 51-62.

¹⁵ Kuşçu vd., *Selçuklu Tarihçiliği*, s. 42-43.

Dönemi, Emevî ve Abbâsî tarihlerinden bahsedilmektedir. Üçüncü bölümde müellif, Büyük Selçuklu Devleti'nin kuruluşundan yıkılışına kadar meydana gelen olayları ve II. Gıyâseddin Keyhusrev'e kadar olan Anadolu Selçuklu Devleti tarihini konu edinmiştir. Son bölümde ise 13. yy. ın ikinci yarısından 14. yy. ın ikinci yarısına kadarki geçen sürede yaşanan olayları kendi gözlemleriyle aktarır. Bu açıdan eserin dördüncü bölümü araştırmacılar için önemlidir.¹⁶ Eser, Kutalmış'ın faaliyetleri ve saltanat mücadelesinden, Süleyman Şah'ın Kilikya seferinden, Müslim'e karşı giriştiği Kurzâhil Savaşı'ndan ve Tutuş'a karşı mücadele ettiği Aynü Seylem savaşından bahsetmektedir.¹⁷

Abu'l-Farac Tarihi / Abu'l- Farac

Abu'l-Farac, doğduğu köye nispetle İbnü'l-İbrî lakabıyla bilinmektedir. Ancak Batılılar ona Bar Hebraeus, Süryanîler ise Bar İbrâyâ demektedir. Müellifin eseri, Hz. Adem'den başlayıp 1286 yılına kadar cereyan eden olayları içermektedir. Eser iki kısımdan meydana gelmektedir. Eserin ilk kısmında, çeşitli dillerde yazılmış kaynaklardan yararlanılarak kronolojik bir şekilde dünya tarihi yer almaktadır. Müellif on altı başlıktan oluşturduğu birinci kısımda Hz. Adem'den Yeşû'ya kadar atalar, Benî İsrâil'in Hükümdarları, Medler, İbrânîler, Persler, Keldânîler, Yunanlılar, Roma İmparatorları, Bizanslılar, İslam'ın doğuşundan Abbâsî Halifeliği'nin yıkılışına kadar İslâm Tarihi, İsmâilîler, Hârizmşahlar, Haçlılar, Moğollar ve Selçuklular hakkında bilgiler vermektedir. Eser Süleyman Şah ile ilgili olarak Emîr Porsuk ile mücadelesi, Nikephoros Botaneiates ile ittifakı, Üsküdar'a gerçekleştirilen akınlar, Antakya'yı fethetmesi, Kilikya seferi, Şerefü'd-devle Müslim ile mücadelesi ile Kurzâhil Savaşı, Melîk Tutuş ile karşılaştığı Aynü Seylem Savaşı ve vefatı hakkında bilgi vermektedir. Eserin ikinci kısmında ise kilise tarihinden bahsedilmektedir.¹⁸

¹⁶ İsmail Aka, "Aksarâyî, Kerîmüddin", DİA, İstanbul, 1989, II, 293.

¹⁷ Kerimüddin Mahmud Aksarayî, *Müsameretü'l-Ahbar*, Çev. Mürsel Öztürk, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2000, s. 10-11, 14-15.

¹⁸ Abdülkerim Özaydın, "İbnü'l-İbrî", DİA, İstanbul, 2000, XXI, 92-94; Kuşçu, *Selçuklu Tarihçiliği*, s. 87.

Türkiye Tarihi Selçuklular Devri / Mükrimin Halil Yinanç

Mükrimin Halil Yinanç, İslâm Ansiklopedisi için birçok madde yazmıştır. Yinanç, Türkiye Selçuklu Tarihi ve Beylikleri hakkında çeşitli dergilerde birçok makale ve eser yayımlamıştır. Türkiye Tarihi Selçuklular Devri eseri, Anadolu'nun Türkler tarafından fethedilmesi ile ilgili Türkiye'de yazılmış olan ilk eser olma özelliğine sahiptir. Eserde Süleyman Şah'ın faaliyetleri ile ilgili olarak verilen ayrıntılı bilgilerden biz de çalışmamızda istifade ettik. Eserde Kutalmış'ın faaliyetleri, Kutalmış'ın Sultan Alparslan'a karşı mücadelesi ve vefatı, Süleyman Şah tarafından Anadolu Selçuklu Devleti'nin kurulması, Süleyman Şah'ın Marmara bölgesinde gerçekleştirdiği akınlar, Sultan Melikşah'ın Emîr Porsuk'u Mansur'un üzerine göndermesi, Süleyman Şah'ın Haleb kuşatması, Kilikya ve Antakya seferi ve Melik Tutuş ile giriştiği savaşın sonucunda vefatından bahsedilmektedir.¹⁹

Selçuklu Tarihi / İbrahim Kafesoğlu

Selçuklu Tarihi adlı eseri altı bölümden oluşmaktadır. Büyük Selçuklu Devleti ve onun vasalı olan devletler hakkında geniş bilgiler vermektedir. Süleyman Şah'ın, Anadolu'daki faaliyetlerinden ve İznik'i alarak gerçekleştirdiği akınlardan bahseden bu eser, ayrıca Süleyman Şah'ın Flaretos'un hâkimiyeti altında bulunan Antakya şehrini elde etmesi üzerine Tutuş ile arasının açılması ve gerçekleşen mücadele neticesinde Süleyman Şah'ın intihar etmesi olayını da ele almaktadır. Eser, 1972 yılında Başbakanlık Kültür Müsteşarlığı Kültür Yayınları tarafından İstanbul'da yayımlanmıştır.²⁰

Müslüman-Türk Devletleri Tarihi / Erdoğan Merçil

Ahmed b. Mahmud'un Selçuk-Nâme adlı eserini Türkçeye kazandıran yazarın Müslüman-Türk Devletleri Tarihi adlı eseri, bu araştırmada yararlanılan kaynaklardandır. Eserin konusunu Türk Devletleri ve Beyliklerinin siyasi ve sosyal

¹⁹ Hakkı Dursun Yıldız, “*Ord. Prof. Mükrimin Halil Yinanç ve Eserleri*”, Tarih Dergisi, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, İstanbul 1971, sayı:25, s. 189.

²⁰ Abdülkadir Donuk, “*Kafesoğlu, Halil İbrahim*”, DİA, İstanbul, 2001, XXIV, 145.

tarihi oluşturmaktadır. Bu kapsamda eserinde Anadolu Selçuklu Devleti'ne de yer vermiştir. Eserinde Anadolu'ya Süleyman Şah'ın gelişi, Anadolu Selçuklu Devleti'nin ilk başkentinin neresi olduğu, Süleyman Şah'ın 1080 yılında İznik'i elde ettiği konularına yer vermiştir. Dragos Suyu Antlaşması'yla birlikte Süleyman Şah'ın Bizans ile olan sınırının güvenliğini sağladıktan sonra İstanbul ile bağlantısı kesilen Bizans'ın güney ve doğu şehirlerini elde etmek için harekete geçtiğinden bahsetmektedir. Müellif, Süleyman Şah'ın Kilikya ve Antakya seferleri ile Şerefü'd-devle Müslim'le mücadelesi ve Kurzâhil Savaşı'ndan da bahsetmektedir. Melîk Tutuş ile Süleyman Şah'ın Aynü Seylem bölgesinde muharebesinden ve sonucunda Süleyman Şah'ın intihar ettiğinden bahseder. Eser, ilk olarak 1985 yılında İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları tarafından basılmıştır. Sonrasında Türk Tarih Kurumu tarafından 1991 yılında tekrar yayımlanmıştır.²¹

²¹ Emine Uyumaz, “*Prof. Dr. Erdoğan Merçil'in Hayatı ve Eserleri*”, Prof. Dr. Erdoğan Merçil'e Armağan, ed. Emine Uyumaz, Muharrem Kesik v.d., Bilge Kültür Sanat Yayınları, İstanbul 2013, s. 9-13.

BİRİNCİ BÖLÜM

ANADOLU SELÇUKLU DEVLETİ ÖNCESİ BÖLGE DEVLETLERİNE KISA BİR BAKIŞ

Anadolu Selçuklu Devleti'nin Kutalmışoğlu Süleyman Şah tarafından Anadolu'da kurulmasından önce bölgede Bizans İmparatorluğu, Abbasi ve Fatımi devletleri, Büyük Selçuklu Devleti ile Büveyhoğulları vardı. Bu devletlerden başka Kafkaslar'da Aphaza ile Gürcüler, İsfahan ile Hemedan'da Kâkuyeoğulları, Haleb ve çevresinde Mirdasoğulları, Erran'da Şeddadoğulları, Musul ve çevresinde Ukayloğulları, Hazar Denizi'nin güneyinde Ziyaroğulları, Diyarbakır ve çevresinde Mervanoğulları gibi birtakım küçük beylikler bulunuyordu.²² Sonraki devirlerde Selçuklular İslâm dünyasına ve Anadolu'ya hâkim olunca tüm bu beylikler ve küçük devletler Selçukluların hâkimiyeti altına girdiler.

1. Bizans'taki Durum

Bizans'ta Justiniaus'tan sonra Bizans'a en parlak devrini yaşatan II. Basil'in ölümü imparatorluk için bir dönüm noktası oldu. Çünkü bu imparatorun tahta geçen hükümdarlar döneminde Bizans'ta bir anarşi ve gerileme hâkim olmuştur. Bu dönem Aleksios Komnenos'un tahta geçmesine kadar devam etmiştir. II. Basil döneminde Balkanlar'dan Güney Kafkasya'ya, Adriyatik'ten Güney İtalya'ya kadar uzanan Bizans sınırları, gerileme devrinde, bir yandan Normanlar, Peçenekler ve Uzlar (Hıristiyan Oğuzlar), diğer yandan da özellikle Anadolu Selçuklu baskıları nedeniyle oldukça daraldı. Dolayısıyla doğuda, birçok sınır bölgeleri, Selçuklu idaresine geçti. Özellikle imparatorluk içinde büyük toprak sahiplerinin arazilerini küçük toprak sahiplerinin aleyhine genişletmeleri, sivil yönetimin askeri aristokrasi üzerinde üstünlük sağlaması, orduya gereken önemin verilmemesi, Bizans parasının değerini kaybetmesi, halka ağır vergilerin yüklenmesi ve hizmet karşılığında toprakların şahıslara verilmesi, imparatorluğun gerilemesinde önemli sebepler arasındadır. Böylece 1025 senesinden itibaren VIII. Konstantin, kızları, Zoe ve Theodora dönemlerinde de Bizans'ta çökme dönemi başladı. İmparator III. Romen

²² Ali Sevim, *Anadolu Fatihisi Kutalmışoğlu Süleyman Şah*, Türk Tarih Kurumu basımevi, Ankara,1990, s.1.

Argyre, bazı vergileri kaldırmak suretiyle küçük toprak sahiplerinin zayıflamasına neden oldu. 1041 yılında imparatorluk tahtına geçen V. Mihail, bir yıl sonra kendisine karşı başlatılan bir isyan sonunda tahttan indirildi ve yerine Theodora imparatoriçe ilan edildi. Böylece o, kız kardeşi Zoe ile birlikte devlet idaresini eline aldı. Bununla birlikte bu idare, Zoe'nin IX. Konstantin Monomak ile evlenmesiyle sona erdi. Artık Monomak, imparatorluk tahtına geçti. Monomak döneminde sivil idare orduya üstünlük sağladı. Dolayısıyla orduda asker sayısı azaltıldığı gibi çeşitli milletlerden ücretli askerler, Bizans ordusunun büyük kısmını oluşturdu. Ayrıca önemli makamlara da Psellos, Xiphilin ve Mavropous gibi bilginler atandı. Bu tutumun olumsuz bir sonucu olarak görevlerinden alınan generaller, ayaklanma teşebbüslerinde bulundular. Fakat bu ayaklanmalar zorla da olsa bastırıldı.

Dış olaylara gelince, Tuna boylarında harekete geçen Peçenekler kontrol altına alındı. Fakat Güney İtalya'ya yerleşen Normanlar, Bizans memleketlerini işgal etmeye başladılar. Onların durdurulması için gösterilen tüm çabalar olumlu bir sonuç vermedi. Dolayısıyla imparatorluğun güney sınırları ciddi bir tehlike içine girmiş oldu. Buna karşın imparatorluğun doğu sınırları daha dengeli bir durumdaydı. Mısır Fatımileri ile dostluk devam ederken Anadolu'yu istila ve fethetmekte olan Selçuklularla çarpışmalar devam ediyordu. Özellikle IX. Konstantin'in sınırları koruma hizmetlerini vergi karşılığında vermesi, Bizans savunma dengesini ciddi şekilde sarsmış, dolayısıyla Selçuklu istilasını kolaylaştırmıştır.²³ IX. Konstantin'in ölümü üzerine Theodora, tekrar Bizans tahtına geçti. (1055)²⁴ Onun bir yıllık idaresi boyunca, imparatorluk dışta ve içte çok iyi bir halde değildi. Theodora'nın ardından VI. Mihail imparator oldu. O, kendisini destekleyen sivil parti üyelerine büyük unvan ve hediyeler verdi. Diğer taraftan ordu komutanları ayaklandı ve sonrasında İsaakios Komnenos imparator ilan edildi. Böylece ordu tekrar idarede hâkim duruma geçti. Fakat onun, bir sefer sırasında ölümü üzerine, X. Konstantin Dukas Bizans tahtına geçti (Kasım 1058). Bir yıl sonra Peçeneklerden de yardım alarak Tuna'yı geçip saldırıya başlayan Macarlarla barış yapıldıysa da 1064 yılında onların Belgrad'ı ele geçirmelerinin önüne geçilemedi. 1065 yılında, Kumanların baskısı sonunda, Hazar

²³ Sevim, *Anadolu Fatihisi Kutalmışoğlu Süleyman Şah*, s.13.

²⁴ Işın Demirkent, "*Bizans*", DİA, İstanbul, 1992, VI, 243.

Denizi bölgesinden ayrılan Oğuzlar, Tuna'yı geçip Makedonya ve Tesalya'ya kadar olan bölgelere akınlar düzenlediler. Diğer yandan Normanlar da Bizans memleketlerini işgale devam ediyorlardı. Dukas'ın ölümünden (1067) sonra karısı Evdokia, üç oğlu adına imparatoriçe oldu. Bununla birlikte saraydaki türlü eğilimdeki grupların devlet idaresine rastgele karışmaları nedeniyle, imparatorluk eyaletleri ve ordu büyük ölçüde ihmale uğradı. İşte bütün bu nedenlerle, imparatorluğun diğer eyaletlerinde olduğu gibi, Anadolu'da da Selçuklu istila ve fetihlerini durdurabilecek düzenli ordu birlikleri mevcut değildi. Ülkenin böyle ciddi iç ve dış sorunlarla karşı karşıya bulunduğu bir sırada idareye geçen Evdokia, imparatorluğun bürokratların ellerinde nasıl kötü bir sona doğru gitmekte olduğunu görüyordu. Bu nedenle özellikle saraydaki askeri grubun etkisiyle, hırslı bir general olan Romanos Diogenes ile evlendi (1068). Kendisinden, imparatorluğun çöküşünü durdurması beklenen yeni imparator, boş bir hazine, uzun seneler ihmal edilmiş bir ülke ve dağınık bir ordu ile karşı karşıya gelmişti. Bu durum karşısında o, devlet idaresinde bazı yeni düzenlemeler yapmak istedi. Fakat idareyi bir türlü elinden bırakmayan karısı Evdokia buna bir türlü fırsat vermiyordu. Bu sebeple o, sarayı terk ederek Anadolu yakasına çekildi ve Anadolu'daki Selçuklu askeri hareketlerini durdurabilmek amacıyla, hazırlıklara başladı. 26 Ağustos 1071'de Malazgirt'te yaptığı savaşta Sultan Alparslan karşısında yenilgiye uğrayıp tutsak edildi. Böylece onun da imparatorluğu sona ermiş oldu. Bundan sonraki devirlerde de Selçuklu istila ve fetihleri nedeniyle Bizans'ın Anadolu'daki hâkimiyeti çökmeye devam etti.²⁵

2. Abbasi Hilâfeti

Adını Hz. Muhammed'in(sav) amcası Abbas b. Abdülmuttalib b. Haşim'den alan bu hanedana ilk atalarına nispet edilerek "Haşimiler" de denilmektedir. İslam âleminde Emeviler'in yerine Abbasiler'in idareyi ele geçirmesiyle siyasi, idari, askeri ve ilmi alanlarda çok büyük değişiklikler olmuş, Abbasiler'in yönetime geldikleri 750 yılı, İslam tarihinin en önemli dönüm noktalarından biri olmuştur. Abbasiler'in yönetime gelmesi, Emevi yönetiminden memnun olmayan grupların lider kadrolarının temsil ettiği ve önderliğini yaptığı yoğun bir propaganda ve

²⁵ Sevim, *Anadolu Fatihi Kutalmışoğlu Süleyman Şah*, s.13.

teşkilatlanmış büyük bir kitlenin faaliyeti sonucunda mümkün olmuştur. Emevi halifelerinin bir asır kadar devam eden idarelerinde benimsedikleri siyasi görüşler ve yaptıkları uygulamalar geniş bir alana yayılmış bulunan İslam toplumu içinde çeşitli asi unsurların ortaya çıkmasına ve sonunda Emevi hanedanının yıkılmasına yol açmıştır.

Ülke genelinde hâkim olan memnuniyetsizlikten yararlanan Abbasiler, az bir sürede Emeviler'e karşı başlatılan harekete yön verir hale geldiler. Hz. Peygamber'in(sav) amcası Abbas ve oğlu Abdullah siyasi olaylara katılmamış, ilimle meşgul olmuşlardır. İşte burada, İslam'daki siyasi mücadelenin belki en eski propaganda hareketi başlamış oldu.

Abbasiler daha harekete geçmeden önce Horasan'da güçlü bir unsur olan Şiiler faaliyet halinde idiler. Şiiler Hz. Muhammed'in(sav) ailesinden birinin halife olmasını istiyorlardı. Abbasiler daha başlangıçta bu konuda Şiiler'in desteğini sağladılar.

Abbasi ihtilâli, Emevi hanedanına karşı cephe almış çeşitli unsurların birlikte hareket etmeleri sonucunda başarıya ulaşmıştır. İhtilâli harekete geçiren ve başarıya ulaştıran güç irki bir temele değil, çeşitli menfaat gruplarının işbirliğine dayanıyordu.

Abbasiler hilafeti ele geçirdiklerinde, genellikle Emeviler'in temsil ettiği "mülk-devlet" yerine dine dayalı devlet şeklinde gerçek halifelik fikir ve idealini temsil eden kişiler olarak karşılandılar. Abbasiler hilafet merkezi olarak Suriye yerine Irak'ı tercih ettiler.²⁶ Birinci halife Ebu'l-Abbas es-Seffah, Fırat'ın doğu tarafında bulunan küçük Haşimiyye şehrini merkez yaparak bir müddet orada oturdu. Kısa bir süre sonra da merkez Enbar'a nakledildi.²⁷ İkinci Abbasi halifesi ve birçok açıdan hanedanın gerçek kurucusu olan Ebu Ca'fer el-Mansur, Dicle kıyısında, Sasani İmparatorluğu'nun eski başkenti olan Medain harabeleri yakınında bulunan ve Abbasiler'in sürekli başkenti olacak yeni bir şehir kurdu. Resmi adı "Medinetü's-

²⁶ Hakkı Dursun Yıldız, "Abbasiler", DİA, Ankara, 1988, I, 31.

²⁷ Hakkı Dursun Yıldız, "Ebü'l-Abbas es-Seffah", DİA, İstanbul, 1994, X, 284.

selam” olmasına rağmen burası aynı yerde bulunan eski bir İran köyünün adıyla “Diyar-ı Bağdad” olarak tanınmıştır.²⁸

Abbasi ihtilâlinin başarıya ulaşması ile beraber Araplar ve özellikle Suriyeliler için hâkimiyet dönemi sona ermiş oluyordu. Böylece Arap ve mevali arasındaki fark ortadan kalkmış, hatta mevali Araplar'a karşı üstünlük bile kazanmıştı. İhtilâlin ağır yükünü omuzlarında taşıyan Horasanlılar devletin üst makamlarını paylaştılar. Hareketin önderi Ebu Müslim büyük bir nüfuz ve iktidar sahibi oldu. İlk Abbasi halifesi adeta onun gölgesinde kalmıştı. Halife Mansur, Ebu Müslim'in bu hâkimiyetine tahammül edemeyerek onu öldürttü. Ancak bununla devlet içerisindeki İran nüfuzu kırılmış olmuyordu.

Türkler, Abbasi İmparatorluğu'nda Arap ve İranlılar'ın nüfuzuna karşı çıkabilecek tek kuvvetti. Me'mun'un halifeliğinin son yıllarında Türkleri askeri birlikleri arasına almaya başladığı ve bunu bir devlet politikası haline getirdiği gözlenmektedir. Kaynaklar Me'mun'un son yıllarında halife ordusu içinde Türklerin sayısının 8.000-10.000 civarında olduğunu ve komuta heyetinin Türklerden meydana geldiğini ifade etmektedir. Halife Me'mun'un ölümünden sonra kardeşi Mu'tasım Türklerin desteği sayesinde hilafet makamına geçti. O da ağabeyi gibi çeşitli Türk ülkelerinden birlikler getirmeye devam ederek kısa sürede ordunun büyük bölümünü Türklerden meydana getirdi. 836'da Samerra şehrini kurarak Türk birlikleriyle birlikte hilafet merkezini oraya taşıdı. Böylece 892 yılına kadar sürecek olan "Samerra dönemi" başlamış oluyordu. Türk komutanları yavaş yavaş yönetim kadrolarına da hâkim olarak devletin idaresinde büyük ölçüde söz sahibi oldular. Halife Mütevekkil'den itibaren istediklerini halife yapıyor, istemediklerini bu makamdan uzaklaştırıyorlardı. Diğer taraftan halifeler de Türklerin baskısından kurtulmak için çaba sarf ediyor ve fırsat buldukça Türk komutanlarını öldürüyorlardı. Halifelerle Türkler arasındaki bu mücadele, 892 yılında merkezin tekrar Bağdat'a taşınmasına kadar devam etti.

Abbasi hilafetinin resmen ortadan kaldırılmaya girişildiği bu sıralarda İran'da yeni bir güç ortaya çıkmıştı. Bu güç; Sünni inancı benimsemiş olan Selçuklular idi.

²⁸ Nahide Bozkurt, “Mansur”, DİA, Ankara, 2003, XXVIII, 6.

Arslan el-Besasiri'nin hutbeyi Fatımi halifesi adına okutması, Selçukluları harekete geçirdi. Selçuklu Sultanı Tuğrul Bey, 1055 yılında Bağdat'ı Arslan el-Besasiri'den kurtararak halifeye dini itibarını iade etti. Yarım asır kadar halifeler, Selçukluların siyasi hâkimiyetleri altında varlıklarını sürdürdüler. Selçuklular yalnız Bağdat'ı değil, bütün Irak ve Suriye'yi de Fatımi tehlikesinden kurtardılar. Aynı zamanda, başta Bağdat olmak üzere başlıca büyük şehirlerde medreseler kurarak fikri bakımdan da Şiiler'e karşı harekete geçtiler.

Abbasiler döneminde siyasi, iktisadi ve dini nedenlere dayanan isyanlara sık sık rastlanmaktadır. 752'de Suriye'de Emevi hanedanının haklarına sahip çıkmak isteyen bir isyan oldu. İsyân çabuk bastırıldı; ancak Emevi taraftarları, Emeviler'in bir gün tekrar dönerek adaleti sağlayacaklarına inanıyor, çok tehlikeli boyutlara varmamakla beraber Suriye'de zaman zaman ayaklanıyorlardı. Diğer taraftan Şiiler, başarıya ulaşmasında büyük ölçüde yardımcı oldukları ihtilalden sonra Abbasi ailesinin hilafete geçmesini sindiremiyorlar ve hilafetin kendi hakları olduğunu açıkça ilan ediyorlardı. Nitekim Hz. Ali'nin oğlu Hasan'ın soyundan gelen Muhammed en-Nefsü'z-Zekiyye ve kardeşi İbrahim, halifelik iddiasıyla harekete geçtiler. Ancak 762 yılında Muhammed ve ertesi sene de İbrahim yakalanarak idam edildi. Şiilerin ayaklanmaları bununla bitmedi. Fırsat buldukça ortaya çıktılar; fakat bir sonuç elde edemediler. Ancak bunlardan daha önemlisi, Halife Mansur'un 755 yılında Ebu Müslim'i öldürtmesi bahane edilerek İran'da başlatılan bir seri ayaklanmadır. Bu ayaklanmaların temelinde belirli bir noktaya kadar milliyetçi düşünceler bulunuyordu. Yine aynı tarihlerde Ebu Müslim'in adamlarından İshak et-Türkî, Maveraünnehir'de ayaklandı ve iki sene halife kuvvetlerini uğraştırdı. 757 yılında Üstazsis adlı birisi Herat, Badgis ve Sistan taraflarında isyan çıkardı; bir yıl kadar devam eden mücadeleden sonra isyan bastırıldı ve Üstazsis esir edildi.²⁹ Horasan'daki isyanların en tehlikelisi, Mukanna' (Peçeli) isyanıdır. Fikirleri günümüzdeki komünizme benzeyen Mukanna'nın isyanı, ancak 789 yılında bastırılabilirdi.³⁰ Halife Mehdi zamanında eski İran dinlerini ihya etmek için daha

²⁹ Yıldız, "Abbasiler", DİA, Ankara, 1988, I, 34.

³⁰ Mustafa Öz, "Mukanna' el-Horasanî", DİA, İstanbul, 2006, XXXI, 124.

birçok isyan olmuştur. Tüm bu olaylar üzerine, ayaklanmaları bastırmakla görevli “Divanü’z-zenadika” ismi verilen bir müessese de kurulmuştur.

Abbasiler döneminde ortaya çıkan isyanların en önemlisi, geniş bir alana yayılması, devamlılığı, teşkilatlanması ve bütünlük arz etmesi bakımından Babek el-Hürremi'nin isyanıdır. Siyasi ve askeri alanda dikkate değer yeteneklere sahip olan Babek'in taraftarlarının çoğunu köylüler oluşturuyordu. O, büyük arazilerin taksim edileceğini vaat ediyor ve sözünü de tutuyordu. 816 yılında Azerbaycan'da isyan bayrağını açan Babek, uzun süre isyanını devam ettirmiş, üzerine gönderilen kuvvetleri yenerek nüfuz alanını genişletmiş, nihayet 837 yılında Halife Mu'tasım'ın Türk asıllı komutanlarından Afşin tarafından yakalanarak idam edilmiştir.

Diğer yandan, Zenc adıyla bilinen siyahî kölelerin 869-883 yılları arasındaki isyanı, daha çok ekonomik ve sosyal nedenlerden kaynaklanıyordu. Basra bölgesinde tuzla ve çiftliklerde çalışan bu köleler son derece zor şartlarda hayatlarını devam ettiriyorlardı. Hz. Ali soyundan geldiği iddia edilen Ali b. Muhammed, türlü vaatlerle Zenciler'i harekete geçirdi, isyana birbiri arkasından katılan yeni gruplarla bu hareket hızla gelişti. Zenciler'in askeri harekâtı başlangıçta oldukça parlaktı. Güney Irak ve Güneybatı İran'ın önemli bölgelerini hâkimiyetleri altına alıp Basra ve Vasıt'ı ele geçirdiler. Böylece Bağdat'ı da tehdit etmeye başladılar. Nihayet uzun ve zorlu mücadelelerden sonra isyan güçlkle bastırılabilirdi.

Üçüncü Abbasi Halifesi Mehdi, İslam devletindeki iç karışıklıklardan yararlanmak isteyen Bizans İmparatorluğu'na bir ders vermek amacıyla 782 yılında İstanbul'a büyük bir sefer düzenledi. Oğlu Harun komutasındaki İslam ordusu Üsküdar'a kadar gitti ve Kraliçe İrene'yi yıllık vergi ödemek koşuluyla barış yapmaya zorlayarak geri döndü.

Halife Harünürreşid, Tarsus'tan başlayarak Malatya'ya kadar uzanan sınır hattını yeniden teşkilatlandırdı, kaleleri tamir ettirdi ve sağlamlaştırdı. Buralara ülkenin çeşitli bölgelerinden gelen gönüllüler yerleştirilerek akınlara hız verildi. Hatta bu sınır kalelerini “Avasım” ismi verilen yeni bir vilayet haline getirdi.

Halife Me'mun, hilafetinin son yıllarında Bizans'a karşı 830-833 yılları arasında bizzat kendisinin de katıldığı üç sefer düzenledi. Orta Anadolu'da Tyana (Tuana) ele geçirilerek şehre Müslüman nüfus yerleştirildi. Bu hareketinden onun Anadolu'yu fethetmek amacıyla olduğu anlaşılmaktadır.

Abbasiler döneminde Bizans'a karşı düzenlenen seferlerin en büyüğü Mu'tasım tarafından yapılmıştır. 838 yılında büyük bir ordu ile Anadolu'ya giren Mu'tasım, Ankara üzerinden yürüyüp bugünkü Afyon yakınlarında bulunan ve o dönemde Anadolu'nun en büyük şehirlerinden biri olan Ammüriyye'yi (Amorion) kuşatarak ele geçirdi.

750-1258 yılları arasında hâkim olan Abbasiler İslam tarihinde Osmanlılar'dan sonra en uzun ömürlü hanedandır. İslam medeniyeti en parlak dönemini bu hanedan zamanında yaşamıştır.³¹ Abbasiler uzun süre siyasi alanda hükümranlığı ellerinde tutmuşlar ve bir iki ara hariç, son günlerine kadar İslam dünyasının manevi önderliğini de devam ettirmişlerdir. Abbasi hilafetinin İslam tarihinde olduğu kadar dünya tarihinde de büyük bir yeri vardır.

3. Fatımi Hilâfeti

Hanedan ismini Hz. Fatıma'dan alır. Kurucuları Hz. Fatıma ve Hz. Ali yoluyla Hz. Peygamber'in(sav) soyundan geldiklerini iddia ederler. Bu iddianın doğruluğu eski ve yeni âlimler arasında tartışma konusu olmuştur. İfrikiye'de ortaya çıkan Fatımi Devleti'nin temeli İsmaililik hareketine dayanır. Bu hareket, altıncı imam Ca'fer es-Sadık'a ilişkin başlatılan tartışmalarla ortaya çıktı. İsmaililer Ca'fer es-Sadık'ın, oğlu İsmail'i nas yoluyla halef tayin ettiğini kabul ederler. İsmail 145 /762 yılında daha babası hayattayken vefat edince sonradan İmamiyye Şiası (isnaaşeriyye) diye bilinen grup Ca'fer es-Sadık'ın ikinci oğlu Musa el-Kazım'ı yedinci imam olarak kabul etti. Ca'fer es-Sadık'ın oğlu İsmail'in imamlığını kabul edenler iki gruba ayrılmaktadır. Bunlar İsmail'in ölümü üzerine ortaya çıkmış ve Ca'fer es-Sadık'ın 148/765 yılında vefatından sonra imamiyeden ayrılmıştır. “El-ismailiyyetü'l-halisa” ve “el-ismailiyyetü'l-vakıfe” adlarıyla tanınan birinci grup

³¹ Yıldız, ”Abbasiler”, DİA, Ankara, 1988, I, 36.

İsmail'in daha babası hayattayken öldüğünü inkâr etmekte, onun Ca'fer es-Sadık'tan sonra yedinci imam olduğuna, bir gün mehdi veya kaim olarak döneceğine, babasının onu korumak amacıyla öldüğünü söylediğine ve bunun bir takiyye olduğuna kesin olarak inanmaktadırlar. İkinci grup ise İsmail'in babasının hayatında vefat ettiğini kabul edip İsmail'in oğlu Muhammed'in imamlığını tanımakta ve onu İsmail'in halifesi olmaya layık görmektedir. Bu grup aynı zamanda Muhammed'i Ca'fer es-Sadık'ın henüz hayattayken oğlu İsmail'in yerine tayin ettiğine de inanmaktadır. Bu gruba göre Hz. Hasan'dan kardeşi Hüseyin'e geçişinden sonra imametin kardeşten kardeşe geçmesi caiz olmayıp ileriki nesillere intikali gerekmektedir.

Saltanatının ilk zamanlarında Mısır şehrinin fethedilmesi amacıyla iki defa girişimde bulunan Halife Mehdi, bu girişimlerde başarısız olmuştu. Bu saldırılar Abbasi halifeliğine askeri olarak daha kuvvetli olması gerektiği konusunda uyarı vermiş oldu. Abbasiler bu durum üzerine Mısır şehrinin yönetimini Suriye bölgesinin yönetiminde de hâkim olan Muhammed b. Tuğç'a devrettiler.

303/915 senesinde Mehdi, Doğu Ifrikiye kıyısındaki bir yarım adada Mehdiye ismiyle bilinen bir şehir kurdu. Burayı 308/920 yılında başşehir yaptı. Böylelikle Kayrevan şehrindeki Sünnilerden uzaklaşmıştı. Fatımiler bu sayede Bizans'ın karşısında durabilmiş ve Orta Akdeniz'de üstün olabilmeyi ve etkilerini Sicilya adasına kadar yayılabilmeyi başarmışlardı. Fatımi Devleti'nin tehdit unsuru olan harici Ebü Yezid en-Nükkari'ye Sünni Ifrikiyeliler geçici bir müddet destek verdiler. Fakat 336/ 947 yılında Fatımi Halifesi Mansur Billâh tarafından bu hareket bertaraf edildi. Halife Mansur Billah'ın Ebu Yezid'e karşı kazandığı zaferin ardından Fatımiler, Mehdiye'yi terk ettiler ve yeni başkentleri olan Sayrelmansüriye'ye (Sabra) gidip burada yerleşmeye başladılar. Fatımi Halifesi Muiz Lidinillah, Fatımilerin doğuya doğru genişleme hedefini gerçekleştirebilmiştir. Fatımi komutanı Cevher es-Sıkılli, el-Mağribü'l-aksa bölgesinde Fatımi etkisinin genişlemesini sağlamış ve onun 357/968 yılındaki bu başarıları halifenin dikkatini çekmişti. Halife onun askeri alandaki dehasıyla Mısır şehrini fethedebileceğini düşünmüştü. Gerçekten de Cevher es-Sıkılli Mısır şehrini ele geçirdi.

Mısır şehrinde ilk icraat olarak Cevher'i vazifesinden alan Muiz Lidinillah, onun Fatımi halifeliğine yaptığı hizmetlerden de övgü ile söz etmiştir. Cevher'in yerine Ya'kub b. Killis'i koyarak Mısır'da Fatımi yönetimiyle onu görevlendirdi. Halife Aziz Billâh ile Muiz Lidinillah, Ya'kub b. Killis ve Cevher'in de çabalarıyla iki yüzyıl sürecek olan Fatımi Devleti'nin temellerini atmış oldular. Fatımiler Bağdat şehrini ele geçirmek istiyorlardı. Onlara göre Suriye'yi ele geçirmek, diğer ülkelere de sahip olabilmenin garantisiydi. Çünkü Bağdat şehri Sünni Müslümanların merkezi durumundaydı. Bu hedefi gerçekleştirmek amacıyla Halife Aziz Billâh doğu bölgelerden askerler toparlamaya başladı. Berberiler, devletteki konumlarını kaybetme endişesiyle karşı çıktı. Fakat buna rağmen bu ordunun meydana getirilmesinde Deylemler'den ve Türklerden büyük ölçüde yararlandı. Fatımiler yeni bir yaklaşım benimseyerek Abbasilerle doğrudan çatışmaya girmediler. İslam dünyasında fiili olarak hâkimiyetin Haremeyn'de (Medine ve Mekke'de) adına hutbe okutulan kişiye ait olacağını düşündüklerinden bu bölgeye hâkim olmaya çalışıyorlardı. Mekke'de Halife Muiz Lidinillah adına hutbe okundu. 365/976 yılında halife henüz Ifrikiye'deyken Aziz Billâh adına da hutbe okutulmuştur.

Fatımi halifeliği Aziz Billâh devrinin sonlarına doğru oldukça genişledi. Fatımi daileri Kuzey Afrika ve Suriye'den sonra Musul ve Yemen'de de propaganda yapma imkânını elde ettiler. Aynı zamanda Aziz Billâh, Cuma günleri Kostantine'deki camide kendi adına hutbe okunmasını Bizans imparatoruna şart koymuştu. Halife Aziz Billâh zamanında Fatımilerin Abbasiler aleyhine olan amaçlarına ulaşabilmeleri için de müsait bir zemin oluşmuştu. 386/996 senesinde Aziz Billah'ın vefatından sonra Fatımiler'den dokuz kişi hilafete adaylığını koydu. Bu kişilerin başında Hâkim Bi-emrillah geliyordu. Hâkim Bi-emrillah devri çelişkilerle dikkati çeken bir devirdir. Halife, karakterindeki zayıflık nedeniyle verdiği bir karar çok az bir süre sonra değiştirdi.³² Fatımiler zamanında sağlanan dini hoşgörüyü rağmen ne Ehl-i sünnet mensupları ne de zimmîler Hâkim Bi-emrillah'ın baskısından kurtulabildiler. Peygamberin ashabına sövgü geleneği yaygınlaştı. Halifenin emir vermesiyle sövme ibareleri dükkân ve ev kapılarına, mescit duvarlarına yazılmaya başlandı.³³ Kendi

³² Eymen Fuad Seyyid, "Fatımiler", DİA, Ankara, 1995, XII, 228.

³³ Mustafa Öz, "Hâkim-Biemrillah", DİA, İstanbul, 1997, XV, 199.

yakınları ve yardımcıları da bu zulümden ve baskıdan kurtulamadılar. Onların birçoğu bilinmeyen nedenlerle öldürüldü. Halife yasaklar listesi oluştururdu. Bu listede yer alan yasaklardan birini yapan kişiye ya işkence edilir ya da öldürülürdü. Taşkınlıkları o kadar artmıştı ki 407/1017 senesinde Mısır şehrine gelen üç İranlı'nın teşvik etmesiyle ilahlık iddiasına girişti. Bu dönemde Bizans ve Mısır arasındaki ilişkiler de çok kötü duruma geldi.

27 Şevval 411/13 Şubat 1021 yılında Hâkim Bi-emrillah gizemli bir biçimde ortadan kalktı. Müstansır Billâh'ın döneminde(1036-1094) Fatımi Devleti en geniş sınırlarına ulaştı. Yemen ve Hicaz, Kuzey Afrika, Mısır, Sicilya, Güney Suriye bölgesi, Afrika'nın Kızıldeniz sahilleri bu devletin hudutları içerisinde yer alıyordu. Aynı zamanda Meşrik'ta Sünnilerin yönetiminde olan birçok şehir hâkimi de Müstansır Billâh'ın himayesine girmişti. Ancak çok kısa bir süre içerisinde bu büyük devlet küçülmeye başladı. Vezir Ebu'l-Kasım Ali b. Ahmed el-Cerceraî'nin 436/1045 yılında vefat etmesiyle Fatımilerin çökmekte olduğu net bir biçimde anlaşıldı. Abbasilerle Fatımiler arasında yapılan çatışma da ilk kez Bağdat şehrinde hazırlanmış olan bir şecere ile meydana çıktı. Bu şecerede Fatımilerin nesebine dil uzatılıyordu.

Abbasiler, Fatımiler'e karşı Selçuklular'dan yardım istedi. Bir yandan Bizanslılar ile Fatımiler arasındaki ilişkiyi bozmaya çalışırken diğer yandan Ifrikiye valisi Muiz b. Badis'i Fatımi hâkimiyetini tanımamasına ilişkin kışkırttılar. 443/1051 senesinde Muiz b. Badis Fatımiler ile olan tüm irtibatını kopararak Ifrikiye'de okunan hutbeleri Abbasi halifeleri adına okutmaya başladı. Selçuklular da Bizanslılarla anlaşma yapıp onların Mısır şehrine buğday yollamalarına engel oldular. Bunun üzerine Fatımiler ekonomik, siyasi ve askeri yollarla Abbasiler'e tepkilerini ortaya koymaya başladılar. Hindistan'da ve Hindistan'a giden deniz kara ve deniz yolu üzerinde İsmaili mezhebini yayılması amacıyla çabaladılar. Fatımiler bu gayretleriyle Abbasi hilâfetini zayıflatmak ve ekonomik canlılık sağlayarak halifeliklerini kuvvetlendirmeyi amaçlıyorlardı. Ayrıca dailer Abbasiler aleyhine olan propaganda hareketlerini daha da fazlaştırdılar. Müeyyed fi'd-din eş-Şirazi, Arslan Besasiri'nin

Abbasi hilâfetine karşı giriştiği isyana destek vermiş ve Arslan Besasiri Bağdat şehrini ele geçirmeyi başararak Fatımi halifesi adına hutbe okutmuştur. 450/1058 senesinde Abbasi Halifesi Kaim Bi-emrillah'ı bir sene süreyle hapse almıştır. Fakat İslam âlemine canlılık veren ve Tuğrul Bey'in hâkimiyetinde olan Sünni Selçuklu Türkleri, Abbasi hilâfetini Fatımiler'in elinden kurtardı. Sonuç olarak Fatımiler Suriye bölgesindeki hâkimiyetlerini kaybettiler ve 468/1075 yılında bu bölgeler Selçukluların eline geçti.

Bu dönemde Mısır büyük bir ekonomik bunalım içindeydi. Farklı askeri grupların arasında ortaya çıkan çatışmalar da karmaşaya neden oluyordu. Halife Müstansır Billâh hadiselerin olumsuz şekilde gelişmesi üzerine, Akka'nın idaresinde olan ordu komutanı Bedr el-Cemali'yi yardıma çağırdı. 466/1074 senesinde Mısır şehrine gelen Bedr el-Cemali istikrar, huzur ve emniyeti tekrar sağlamayı ve karışıklığı kontrol altına almayı başardı.³⁴

4. Suriye'de ve Filistin'deki Selçuklu Fetihleri

Anadolu Selçuklu fetihleri aralıksız devam ederken 11. yy.ın ikinci yarısından başlayarak Filistin ve Suriye'ye de Türklerin gelişi başladı. Bir yandan Hanoğlu Harun, Afşin, Sandak, Demleçoğlu Mehmet, Ahmetşah vs. gibi Türkmen beyleri ve Selçuklu emirleri, Kuzey Suriye'de askeri faaliyetlerde bulunurlarken bir yandan da Yabgulu ve Yuva adlarıyla anılan Nâvekiyye Türkmenleri, Kurlu, Atsız, Şöklü vs. gibi beylerin idareleri altında, Anadolu'dan Filistin'e gelerek burada Büyük Selçuklu Devleti'nin himayesinde bir Türkmen beyliği kurdular. Daha sonra beyliğin başına geçen emir Atsız, Kudüs, Taberiye, Trablüşşam, Sur, Akkâ ve Suriye'nin merkezi konumunda bulunan şehirlerini Fatımiler'den alarak Büyük Selçuklu Devleti'ne tâbi Suriye ve Filistin Selçuklu Devleti'ni kurmayı başardı. Bununla beraber "Melikü'l-muazzam"(Büyük melik, hükümdar) unvanına sahip Atsız, Mısır'a Fatımilere karşı düzenlediği bir seferde başarılı olamadı. Bunun üzerine Sultan Melikşah Gence Selçuklu valisi bulunan kardeşi Tâcüddevle Tutuş'u fetihleri tamamlaması için Suriye ve Filistin Selçuklu Devleti hükümdarlığına atadı. Bir müddet sonra Fatımi kuşatma ve baskısı altında bulunan Atsız'ın çağrısı üzerine Dımaşk'a gelen Tutuş,

³⁴ Seyyid, "Fatımiler", DİA, XII, 231.

Atsız'ın kendisine karşı gizli bazı girişimlerini fark ederek onu öldürdü ve böylece Suriye ve Filistin Selçuklu Devleti'nin idaresini eline aldı (1078). Çok geçmeden Tutuş, Fatimi istilâsına uğrayan bölge ve yöreleri tekrar ele geçirmeyi başardı.³⁵

Süleyman Şah'ın Anadolu topraklarında Anadolu Selçuklu Devleti'ni kurmasından önce Anadolu'da büyük devletler ve küçük emirlikler bulunuyordu. Selçuklular bu bölgeye hâkim olduktan sonra bu küçük siyasi birlikler Selçukluların hâkimiyeti altına girdiler. Böylece Selçuklularla birlikte Anadolu'da birlik hâkim oldu.

5. Anadolu'da Selçuklu Fetihleri

Selçuk Bey'in oğlu Arslan (İsrâil) Yabgu, Selçuk Bey'in ölümünden sonra onun yerine geçti. Cend bölgesinde uzun süre kalamayan Arslan Yabgu, büyük ihtimalle Cend hâkimi olan Şah Melik'in saldırısıyla Buhara'nın kuzeyinde bulunan Nûr bölgesine göçmeye mecbur oldu. Mâverâünnehir'e gelmiş olan Gazneli Mahmud, bir müddet sonra onu bir tuzakla yakalayıp Hindistan'daki Kalincâr Kalesi'ne hapsedti(1025).³⁶ Oradayken yeğenleri olan Çağrı ve Tuğrul beylere haber yollayarak o ikisini Gazneliler ile mücadeleye girişmeye teşvik etti. Selçuk'un yaşayan tek oğlu olan Musa İnanç Yabgu, Arslan Yabgu'nun vefatından sonra(423/1032) onun yerine geçti. Fakat yönetim fiili olarak Çağrı ile Tuğrul beylerdeydi. Selçuklular ve Karahanlılar'ın arasında olan dostluk, Ali Tegin'in 426/1035'de vefatıyla son buldu. Ali Tegin'in oğullarının çocuk olmasından yararlanan beyler Karahanlı yönetimini ele geçirdiler. Beylerin bu kin dolu hareketleri sebebiyle Nûr bölgesinde yaşayamayacaklarını düşünen Çağrı ve Tuğrul Beyler, Hârizm'e gittiler. Orada Hârizmşah Hârûn ile dostça ilişkilerini güçlendirmeye çabalarken Cend sultanı Şah Melik kendilerine baskın yaptı. Hârizmşah Hârûn bir suikastta katledildi. Bunun üzerine Hârizm'de uzun süre duramadılar. Gazneli Devleti yönetiminde olan Horasan'a geçtiler (426 /1035); Serahs, Ferâve ve Merv arasındaki Nesâ denilen bölgeye yerleştiler.

³⁵ Sevim, *Anadolu Fatihî Kutalmışoğlu Süleyman Şah*, s.19.

³⁶ Faruk Sümer, "*Kutalmış*", DİA, Ankara, 2002, XXVI, 480.

Tuğrul Bey, Çağrı Bey ve Musa İnanç Yabgu, himayesine girmek istediklerini bildirdikleri bir mektubu Gazneli Hükümdarı Sultan Mesud'a gönderdiler. Sultan Mesud bu isteklerini kabul etmediği gibi onları Horasan'dan atmak amacıyla bir ordu hazırlayıp yolladı.³⁷ Hisâr-ı Tâk'ta bir çarpışmada yaşandı. Bu çarpışmada Selçuklular Gazneliler'i yendiler, büyük bir zafer elde ettiler(426/1035). Sultan Mesud bu zafer üzerine Dihistan'a Çağrı Bey'i, Nesâ'ya Tuğrul Bey'i, Ferâve'ye Musa İnanç Yabgu'yu yönetmek için atadı.³⁸ Kazanılan bu zafer Çağrı ile Tuğrul beylerin Horasan'da kurmak istedikleri devlet fikrini kuvvetlendirdi. Bunun üzerine tekrar akınlar yapmak için yola koyuldular. Selçukluların akınlarını engellemeye çalışan Gazneliler ile Talhâb bölgesinde, Serahs civarlarında yapılan savaşta tekrar zafer elde edince(429/1038) kendilerini oranın hükümdarı olarak görmeye başladılar ve Horasan'ın bazı yerlerini işgal ettiler. Aralarında yaptıkları anlaşmaya göre Musa İnanç Yabgu Serahs'a, Çağrı Bey Merv'e ve Tuğrul Bey de Nişâbur'a doğru yöneldi.

İbrahim Yinal, Tuğrul Bey'in anne bir kardeşi idi. Tuğrul Bey onu kendisi gitmeden evvel iki yüz-üç yüz atlı ile Nişâbur'a gönderdi. Nişâbur camilerinde Tuğrul Bey'in adına "Melikü'l-mülûk" unvanı ile hutbeler okundu. Daha sonra 3.000 atlı ile Nişâbur'a gelen Tuğrul Bey, Sultan Mesud'un tahtına yerleşti. Kolunda Oğuz elinde sultanlık alâmeti olarak addedilen bir yay, kemerinde ise üç tane ok vardı. Sultan Mesud, ordularının devamlı mağlup olması ile kendisi sefer için yola çıktı. Çağrı Bey'i Ulyââbâd ovasında gerçekleşen çarpışmada mağlup etti. (430/1039). Çarpışmanın ardından Çağrı ve Tuğrul beylerle Musa İnanç Yabgu'nun hali üzerine görüştüler. Musa Yabgu ile Tuğrul Bey, Sultan Mesud'a karşı mücadele etmenin zorluğunu dile getirerek Cürcân ve Irâk-ı Acem'e gidildiği takdirde o çevrelerin kolaylıkla alınabileceğini ve sonrasında Anadolu'ya akınlar düzenlenebileceğini ifade ettiler. Çağrı Bey ise farklı fikirdeydi. O, Gazneli ordusunun eksik taraflarını dile getirerek yerlerinde kalarak savaşmanın daha mantıklı olduğunu iddia ediyordu. Sonuç olarak Çağrı Bey'in düşüncesi onaylandı.³⁹

³⁷ Faruk Sümer, "Tuğrul Bey", DİA, Ankara, 2012, XLI, 344.

³⁸ Nesimi Yazıcı, *İlk Türk-İslâm Devletleri Tarihi*, TDV Yayınları, Ankara, 2014, s. 212.

³⁹ Sümer, "Tuğrul Bey", DİA, XLI, 344.

Horasan'daki hadiseleri duyan Sultan Mesud'un hızlıca faaliyete giriştiği esnada Çağrı Bey Faryâb ve Tâlekan yörelerini kontrol altına almaya çabalıyordu. Atlı askerlerinden bir bölümü de Belh bölgesinde bulunuyordu. Sultan, üç yüz fil ile destek verilen elli bin atlı ve piyadeden oluşan bu ordunun yönetiminde Belh'e vardı ve hızlıca Serahs tarafına gitti. Sultanın yönetimindeki bu ordu, çevreden katılmış olan yeni birliklerle sürekli güçleniyordu. Çağrı Bey bu arada Serahs'ta bulunuyordu. Nişabur'dan yola çıkarak oraya gelen Tuğrul Bey, Musa Yabgu ve Selçuklu komutanları bir araya gelmişlerdi. 20.000 süvariden oluşan bir ordu emirlerindeydi. Onlardan özellikle Çağrı Bey savaşmak fikrindeydi. 430/1039 tarihinde başlayan savaşlarda Selçuklular yıpratma politikası izlediler. Bu amaçla dağınık bir biçimde saharalara gittiler. Buralarda Gazneli ordusunun onları takip etmesinin imkânı yoktu. Bu sırada Sultan Mesud Selçuklular tarafından boşaltılmış olan Nişabur'a girdi.

Gazneli ordusu, Selçukluların sürekli ve bölge bölge devam eden saldırıları karşısında çöl savaşları için yetiştirilmeye çabalandı. Selçuklular Çağrı Bey'in ısrar etmesi sonucunda bahar mevsimi yaklaşınca tekrar meydana çıkarak Sultan Mesud'un karşılanmasını düşündüler. Sultanın idaresinde olan Gazneli ordusu, Serahs'ın kuzeyine doğru yavaş yavaş sahraya gitti. Bu yolsuz alandaki tüm kuyuları tahrip ediyor, peşlerinden gelmekte olan ve durmadan baskın ve hücumlarla yıprattıkları aşağı yukarı yüz bin kişilik bir orduyu suya hasret bırakıyorlardı. Sonunda Merv yakınlarındaki Dandanakan kalesi civarında Selçuklular savaşmayı kabul etti. Üç gün süren savaşta Selçuklular, Gazneli ordusunu yendiler ve birçoğunu yok ettiler. (431/1040) çok sayıda malzeme ve silah ile hazine elde ettiler. Sultan Mesud, yanındaki yaklaşık 100 süvari ile kaçtı. Fakat Hindistan'a doğru yol alırken yolda kendi adamları onu öldürdü. Bu savaş bir Selçuklu özgürlük savaşıydı. Sonunda Cend'e ulaştıkları zamandan beri devam eden zorlu mücadelelerinin sonunda amaçlarına ulaşmışlar ve Horasan'da bağımsız bir devlet kurmayı başarmışlardı.⁴⁰ Savaşın sonuncu günü Cuma namazının ardından olan görüşmede Selçuklu Devleti'nin sultanı olarak Tuğrul Bey'i ilan ettiler.⁴¹ Dönemin geleneği üzerine, civar bölge hükümdarlarına fetihnameler gönderildi. Ardından yine bu ay

⁴⁰ İbrahim Kafesoğlu, *Selçuklu Tarihi*, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 1992, s. 25.

⁴¹ Yazıcı, *İlk Türk-İslâm Devletleri Tarihi*, s. 214.

içerisinde Merv’de yaptıkları anlaşma ve Tuğrul Bey’in konuşma yapıp açtığı büyük kurultayda önemli kararlara vardılar. Bunların gerektirdiği üzere, Tuğrul Bey’in yazdığı bir mektup Bağdat’a gönderildi. Halifeye yönelik olan mektupta şu andaki durumlar haber veriliyor ve Horasan’da hak yolundan gidileceği, adaletin kurulduğu ifade ediliyordu. Yine alınan kararlara göre ülke, Selçuklu ailesine mensup olan üç reis arasında taksim edildi. Belh ve Serahs bölgelerinin içinde olduğu Gazne ile Ceyhun’un arasında kalan bölge, ana noktası Merv olduğu şekilde, Çağrı Bey’e verildi. Merkezi Herat olan Sistan ile Bust çevresi Musa Yabgu’nun emrine verildi. Sultan olarak başşehir Nişabur’da olan Tuğrul Bey de Irak yöresini aldı. Arslan Yabgu’nun oğlu Kutalmış Dâmgan ve Curcan’a, Selçuklu ailesi üyelerinden olan İbrahim Yinal Kuhistan’a, Çağrı Bey’in oğlu olan Kavurd ise Kirman çevresine atanmışlardı. Bunların hepsi Sultan Tuğrul Bey’in emri altındaydılar.⁴²

Selçuklu fetihleri bu şekilde bir süre daha sürdü. Musa Yabgu’nun beş bin atıyla Herat’ı ele geçirmesinin ardından 1040 yılında Sistan’a gitti, bu bölgeyi hâkimiyeti altına aldı.⁴³ Çoğunlukla Herat’ta bulunan Musa Yabgu, 1051 senesinde Gazneli hâcibinin elinde olan Sistan’ın başşehri Zerenc’i geri almak üzere oğlu Kara Arslan Böri ile birlikte geldi. Ancak baskına uğrayarak geri çekilmek mecburiyetinde kaldı. Tuğrul gittikten sonra Sistan yine Musa’ya geçti. Çağrı Bey’in oğlu 1054 yılında Sistan’a giderek Hind denizi sahilindeki Mekrân yöresini de Selçukluların idaresine aldı. Burada Yakuti’nin babasının ismine hutbe okutma girişimi Tuğrul Bey’in müdahalede bulunmasıyla sona erdi. Musa Yabgu, Sultan Alparslan aleyhine saltanat davasına giriştiği için, saklandığı Herat kalesinde 1064 senesinde bulunarak sultanın yanına getirildi. Alparslan amcası olan Musa Yabgu’yu bağışlamış, bir süre yanında tutmuş ve daha sonra da kendisine Mâzenderân’ı iktâ olarak vermiştir. Sistan’da babasına vekâlet ederek, Ebu’l- Fazl ile birlikte bölgeyi koruyan Böri hakkında son haber ise 1056 Ağustos ayında kendisinin Zerenc’e gelişine ve orada saygıyla karşılanışına ilişkindir. Bir süre Musa Yabgu ile bozuşması sebebiyle Horasan’a geri gitmiş olan Ertaş, Gazneli Sultan Mesud’un oğlu Sultan Mevdud’un

⁴² Kafesoğlu, *Selçuklu Tarihi*, s. 28.

⁴³ Osman Gazi Özgüdenli, “*Musa Yabgu*”, DİA, İstanbul, 2016, Ek II, 325.

Kaymaz adındaki komutanı aracılığı ile Sistan'ı Selçuklulardan alma girişiminden dolayı, Ebu'l-Fazl tarafından haber yollanması üzerine 1042 yılında Sistan'a gelip, mağlup ettiği Gazneli güçlerini oradan çıkarmıştır. Yine bu sene içinde Tuğrul Bey'in Kirman'a kaçmış olan Cend hâkimi, Selçuklulara düşman olan Şah Melik'i Ertaş yakalayarak Tuğrul Bey'e göndermiştir. Sistan'da Selçukluların hâkim olması için çok çabalar gösteren Ertaş Tebes'de bir suikast sonucunda öldürüldü.

Kirman'a yollandığını söylediğimiz, Çağrı Bey'in oğlu olan Kara Arslan Kavurd, 1041 yılından itibaren Buveyhîler'e karşı harekete geçmişti. Emrindeki Türkmen güçleri kuvvetli bir karşı koyuşla karşılaştıysa da kendisinin komutanlık yaptığı 5.000-6.000 kişilik atlı birlikleriyle Kirman'ın kuzey kısmı Serdsîr'e girdi(1051 başları). Ve nihayet başşehre kendisini kapatmış olan Buveyhî Abû Kâlicâr'ın naibinden kenti teslim almıştı. Eşkiya Kufec ve Kufs liderlerini bir saldırıda kılıçtan geçirerek Kirman'ın güneyindeki dağlık bölge Germsir'i de kurtarmıştı. Bu şekilde tüm Kirman bölgesini Selçuklu yönetimine almış oldu. Kendi isteğiyle tâbi olmak isteyen Hürmüz emirliği üzerinden gittiği Arabistan yarımadasındaki Umman'ı Selçuklu yönetimine geçirmekle büyük bir devleti almış olan Kavurd, kardeşi Alparslan'ın Selçuklu sultanı olmasının ardından saltanatta kendisinin de hakkı olduğunu iddia ederek ayaklandı. Bunun üzerine Alparslan Kafkas seferini yarım bırakıp, hızlıca Kirman'a döndü. Fakat Kavurd geri adım atarak Alparslan'dan af diledi ve o da onu affetti. 459/1067 yılında yeniden ayaklandı. Sultan Alparslan'ın oğlu Melikşah'ın ismini hutbede okutmaya yanaşmıyordu. Sultanın birliklerinin Kirman'a gelmesiyle affedilmesini istedi ve yine affedildi. Alparslan'ın vasiyetleri arasında, 460/1068'den sonra Fars'a da hâkim olan Kavurd'un elinde bulunan yerlerin iyi bir biçimde hâkimiyet altında tutulması da yer alıyordu. Melikşah sultan olunca Kavurd, Rey'i hâkimiyeti altına alarak, sultanlığını açıklamak üzere girişimlere başladı. Nizâmü'l-mülk ve Melikşah'ın yönetimindeki birliklerle giriştiği Hemedân bölgesindeki çarpışmada(1073) yenildi ve yakalandı. Daha çok karmaşaya sebep olmamak için, kendi yayının kırıyla gizli bir şekilde boğduruldu.⁴⁴

⁴⁴ Kafesoğlu, *Selçuklu Tarihi*, s. 30.

Selçuklu Devleti'nin doğu tarafında yer alan ülkeleri ele geçirmeye çalışan Çağrı Bey, 1040 yılının baharında hücum ettiği Belh yöresini, Gaznelileri yenerek ele geçirdi. Sonrasında Bâdgîs, Cüzcan, Huttalân ve Toharistan'ın başka şehirlerinin hâkimiyetini aldı. Tuğrul Bey'le beraber 1043 tarihinde, Harezmi seferini gerçekleştirdi. Daha önce Selçuklular ile işbirliği yapmış olan Harezmişah İsmail Handan, Sultan Mesud tarafından Harezmi hâkimiyeti kendisine verilmiş olan Şah Melik tarafından yenilmişti (1041). Harezmi'yi hâkimiyeti altında tutan Şah Melik, Gazneli Devleti'nin önemli dostlarından biri olmuştu. Tuğrul ve Çağrı Beyler Harezmi'nin merkezi Gürgenç'i(Curcâniye) kuşattılar ve Şah Melik'i perişan ettiler. Harezmi böylece Selçuklulara geçerken, Gaznelilere katılmak için kaçan ve Ertaş tarafından yakalanıp, Tuğrul Bey'e gönderilen Şah Melik hapisanede ölmüştür. Çağrı Bey 435/1043-1044'te hasta olduğunda, ülkesinin korunmasını oğlu Alparslan sağlamıştı. Alparslan'ın kazanmış olduğu ilk zaferi yeni Gazneli güçlerinin mağlup edilerek ortadan kaldırılmasıdır. Çağrı Bey daha sonra Tirmiz ve etrafını ele geçirdi ve tüm bu yörelerin yönetimini Alparslan'a verdi. Alparslan, yönetimindeki bölgeleri ele geçirmek amacıyla gelen Karahanlı Arslan Han'ı engelledi. Çağrı Bey ile Karahanlı sultanı arasında yapılan anlaşmayla Karahanlı sultanı sözü edilen bölgelerde Selçukluların hâkim olduğunu kabul etti. Çağrı Bey, Gazne'yi ele geçirmek amacıyla uzun süren mücadelelere girişmiştir. Bu mücadelelerde özellikle Alparslan çok gayret etmiştir ve 1050 yılının güzünde Fars civarını ele geçirerek, oradan Buveyhîleri uzaklaştırmıştır. Ardından 1059 yılında hâkimiyeti eline alan yeni Gazneli Sultanı İbrahim'le Çağrı Bey arasında barış olmuştur. İki devletin arasında yapılan bu anlaşma 50 yıl kadar devam etmiştir. Anlaşmada Hindukûş dağları sınır çizilmiştir.⁴⁵

Selçukluların ortaya çıkışından beri, şaşırtıcı cesareti, büyük kumandanlık yeteneğiyle devletin kurulmasında son derece etkili olan, dehası ve siyasetindeki başarısı herkesin dikkatini çeken, kardeşi Tuğrul Bey'in sultan olmasına razı olacak kadar alçakgönüllü olan Çağrı Bey, son olaylardan sonra hastalandı ve 70 yaşındayken Serahs şehrinde vefat etti (453/ 1060). Naşı, daha sonra Alparslan tarafından Merv'de yaptırılan türbeye aktarıldı. Anadolu Selçuklu ailesi dışında tüm Selçuklu

⁴⁵ Ali Sevim, "Çağrı Bey", DİA, İstanbul, 1993, VIII, 185.

hanedanlarının atası olan Çağrı Bey'in kızı Hatice Arslan, halife Kaim Bi-emrillâh ile evliydi.

Selçuklu devletinin hâkimiyeti böylece kuzey, güney ve doğu taraflarında yaygınlaşırken, batı tarafında da Tuğrul Bey'in yönetiminde önemli fetihler yapılmaktaydı. Tuğrul Bey Taberistan⁴⁶ bölgesini Selçuklu Devleti'ne bağladı ve o bölgedeki Ziyârî (Vaşmgîri) ve Ravendi hanedanlarını hâkimiyetine aldı(433/1041-1042). Nişâbûr'dan vazgeçerek, fetih alanlarına daha yakın bulunan Rey'i başşehir haline getirdi. Şehrin imarı için emir verdi. Ardından Dihistan, İsfahan, Kazvîn ve çevresini, oraların yerel hâkimlerinden bazılarını itaati altına almak, bazılarını da yerlerinden atmak şekliyle, Selçuklu Devleti'ne bağlamış oldu. Kutalmış ve İbrahim Yinal yönetiminde yönlendirdiği ordu birlikleri Hulvân, Dînever ve Karmîsîn'i ele geçirdiler(1042-1048). Buveyhî Devleti'nin elinden kaçırdığı bu yörelerde İbrahim Yinal ve Sultan Tuğrul Bey adlarına hutbe okunmaya başlandı. İbrahim Yinal Sermac kalesi, Kinkiver ve Şehrîzor'u⁴⁷ ele geçirmesinin ardından, Tuğrul Bey'in emriyle, Azerbaycan'a gitti. O esnada Türkistan'dan yeni gelmiş olan Türkmenlerin bu bölgelerdeki girişimlerinin engellenmesi amacıyla halife Kaim Bi-emrillâh, İslâm hukuku âlimlerinden ünlü el-Ahkâmü's-sultâniye yazarı el-Mâverdî'yi Tuğrul Bey'in yanına göndermişti. Elçiye dört fersah uzaklıktan saygıyla selamlayan Tuğrul Bey, ona askerlerinin çok fazla olduğunu ve elindeki topraklarının yetersiz geldiğini söylemişti. Irak Türkmenleri diye bildiğimiz ve Boğa, Kızıl, Göktaş gibi başbuğların yönetiminde olan bu Türkmenler Oğuzlardan bir bölümü Van bölgesi civarına(Vasपुरagan) geldiler. Erzurum'a kadarki bölgede "kartal misali hızlı" atların üstünde geldiler. Başka Oğuz birlikleri ise, Diyarbakır yönünde Meyâfârikîn (Silvan)- Mardin bölgesine Cizre'ye ve Mervânîler arazisine kadar gittiler. Bir bölümü de Nusaybin, Hulvan ve Sincar civarına gittiler. Fakat bunlar Musul'a hâkim olan Ukaylîler ve Mervânîler tarafından durduruldu. Çok fazla kayıp vermelerinden dolayı buradan Azerbaycan taraflarına ilerlediler. Murat suyu ile Aras nehri arasında karşı karşıya geldiler ve bir çarpışma yaşandı. Başka bir bölüm Türkmenler de,

⁴⁶Taberistan: İran'ın kuzey tarafında bulunan günümüzde Mâzenderan ismini taşıyan bölge(Osman Gazi Özgüdenli, "Taberistan", DİA, İstanbul, 2010, XXXIX, 322.)

⁴⁷Şehrîzor(Şehrezûr, Şehrüzûr, Şehrîzol): Kuzey Irak'ta Cibâl bölgesinde verimli bir ovadır.(Ahmet Gündüz, "Şehrîzor", DİA, İstanbul, 2010, XXXVIII, 473.)

Taberistan'ın üstünden, Kafkaslar tarafına yönelerek, Şeddadîler'le beraber, Erran mevkiine girip, Ermeni topraklarına akınlar gerçekleştirdiler ve Gürcü Devleti'yle çarpıştılar.

Bu arada Bizans imparatoru Konstantinos Monomakhos (1042-1052) akınları durdurmak ve Gürcüler ile Ermenileri kontrol altında tutmak amacıyla, Türklere karşı faaliyete girişerek, bir taraftan Şeddadîlerin merkezi Dvin'e, bir taraftan da Ani'ye kadar ordu göndermişti. Bizans'ın bu şekilde faaliyetlerinin ardından, İbrahim Yinal ve Sultan Tuğrul Bey, Irâk-ı Acem fetihlerini gerçekleştiren Kutalmış'ı güçlü bir ordu ile birlikte Azerbaycan'a yolladı. Musa Yabgu'nun oğlu Hasan da bu orduya dâhil oldu. Gence önlerinde Selçuklu birlikleri Bizans ordusunu mağlup etti(1046). Hasan, ardından Pasinler'in fethedilmesi için faaliyetlere girişti. Buradan güney tarafına ilerlediğinde Gürcü hükümdarı Liparit kumandasındaki Ermeni-Gürcü-Bizans ordusu onu tuzağa düşürerek şehit etti(1047).⁴⁸ Tek başına kalan Kutalmış, Gence kuşatmasından da sonuç alamadı. Bunun üzerine Sultan Tuğrul Bey, İbrahim Yinal'ı Bizans'a karşı yolladı ve ona Azerbaycan valiliği verdi. Kutalmış da Yinal'a katılacaktı.⁴⁹

Erzurum ovasına kadar giden Selçuklu şehzadeleri, ilk önce Erzurum yakınındaki zengin ve büyük Erzen(Kara-Erzen, bugünkü Karaz) bölgesini kuşattılar. Bu esnada, Liparit yönetimindeki tüm Abhaz ve Gürcistan birlikleriyle takviye edilmiş olan Katakalon idaresindeki 50.000 kişiden oluşan Bizans ordusu imparatorun emriyle, Pasinler ovasına gelmişti. Hasankale bölgesinde iki ordu karşı karşıya geldi. Korkunç çarpışma sonucu Bizans ordusu mağlup edildi. Tutsak olarak alınan birçok komutan ve on binlerce kişi içerisinde Gürcü hükümdarı Liparit de bulunuyordu(1048). Erzurum kuşatıldı ve yüzlerce araba dolusu ganimet alındı. İbrahim Yinal, Liparit de içlerinde olmak üzere, esirler ile ganimetleri Tuğrul Bey'e Rey'e götürdü. Bu sırada Türkler, Van gölünün çevresinden Trabzon'a kadarki olan mevkide yayılıyorlardı. Bu, Selçukluların Bizanslılara karşı kazanmış oldukları ilk zaferdi. Bu zafer sebebiyle Tuğrul Bey ile Bizans imparatoru Monomakhos anlaşma yaptı. Mervânî Nasru'd-devle'nin aracılığı ile Tuğrul Bey'e çok sayıda armağanlar

⁴⁸ Kafesoğlu, *Selçuklu Tarihi*, s. 34.

⁴⁹ Sümer, "Kutalmış", *DİA*, XXVI, 480.

veren Bizans elçisi, Gürcü hükümdarını fidye vererek kurtarmaya çabalıyordu. Tuğrul Bey, Liparit'i fidye almadan özgür bıraktı ve ile barış görüşmeleri için, Bizans'ın başşehrine kendi elçisi olan Şerif Nasru'd-din b. İsmail'i yolladı(441/1049-1050). Anlaşmada varılan kararlar gereğince, İmparator Monomakhos İstanbul'da tahrip edilen camiyi düzelttirerek içine kandiller astırtmış, halifenin buraya gönderdiği imamın beş vakit namaz kıldırmasına ve burada Tuğrul Bey adına hutbe okutulmasına izin vermiştir. Fakat imparator senede bir vergi vermeyi kabul etmediği için kaygı içerisinde doğudaki şehirlerin kaleleri ve surlarını sağlamlaştırmaya koyulmuştu.

Tuğrul Bey, Husrev Fîrûz'un Şîraz'da Alevilerin hutbesini okuması, Buveyhîler'in saldırılarını çoğaltmaları, halifelik merkezinde her daim Mısır Fatimilerince destek verilen başkomutan Arslan Besasiri'nin Selçuklu yandaşlarını takibe başlaması sebebiyle ve halife Kaim Bi-emrillâh'ın davet etmesi üzerine Bağdad'a doğru ilerledi. Halifenin elçisi aracılığıyla halifelik merkezine gitmesi isteniliyordu. Sultan, veziri Amîdü'l-mülkü'l-Kündürî ile birlikte, fillerin de yer aldığı ordusuyla Bağdad'a yaklaşırken, huzursuz olan Besasiri nihayet Mısır'a durumu haber vererek, kuzey tarafına doğru Bağdad'dan yön değiştirdi. Buveyhî hükümdarı Melikü'r-Rahîm, Tuğrul Bey'e bağlı olduğunu ilettili. Halife Kaim Bi-emrillah Sünni İslâm âleminde ve Bağdad'da hutbenin Selçuklu Sultanı Tuğrul Bey'in ismine okunması emrini verdi. Halife bir kutlama ile karşılamayı düşündüğü Tuğrul Bey'den, halifelik merkezine gitmesi için müsaade isteyen bir rica mektubu aldı.⁵⁰ Tuğrul Bey 447/1055 yılında Bağdad şehrine girdi.⁵¹ Ancak sonraki gün Bağdad'da meydana gelen bir karmaşaya Kerh mahallesindeki Şii grupların da dâhil olmasıyla durumun kötüleşmesi üzerine, isyan edenler kontrol altına alındı. Husrev Fîrûz ile adamlarının Tuğrul Bey tarafından yakalanması ve hapsedilmesiyle, yüz yirmi seneden daha fazla bir süre hâkimiyetini devam ettiren Şii Buveyhî Devleti son buldu. Komutan Ay Tigin, Tuğrul Bey tarafından Bağdad'a şahne(vali) tayin edildi. Ayrıca Tuğrul Bey para bastırdı. Halifeye, öncekine 50.000 dinar ve bir miktar buğday eklemesi ile, senelik hisse verildi. Daha sonra, Bağdad'da bulunan kendisinin

⁵⁰ Kafesoğlu, *Selçuklu Tarihi*, s. 35-38.

⁵¹ Yazıcı, *İlk Türk-İslam Devletleri Tarihi*, s. 213.

inşa ettirmiş olduğu sarayında halifenin armağan olarak verdiği, değerli taşlar ile kaplı altından bir taht üzerindeki Sultan Tuğrul Bey, böylelikle Selçuklu Oğuzlarının yayılmış olduğu Irak-ı Arap ülkelerini ve Bağdad'ı kendi devletine bağlamıştı. Aynı şekilde Abbâsî halifesini de tabiiyetine alarak Sünnî İslâm âleminin savunmasını da kendisine görev edinmiş oluyordu. Halife Kaim Bi-emrillah ile Çağrı Bey'in kızı Hatice Arslan Hatun'un evlenmesiyle de Selçuklu ailesi ile halifelik ailesinin aralarında irtibatı güçlendiren bir akrabalık bağı kurulmuştu.

Arslan Besasiri Fatımîler'den aldığı yardımlar sayesinde Rahbe'de güç toplayarak kendisine karşı yollanan Kutalmış'ı 1057 yılında yendi ve bu durum Tuğrul Bey'i sefer yapmak zorunda bıraktı. Yine bu ay içerisinde faaliyete girişen Yâkutî ve İbrahim Yinal ile beraber sultan Musul'a doğru yönelince Besasiri Suriye tarafına kaçtı. Cizre ve Sincar yapılan hücumlarla ele geçirildi. Hille hükümdarı ile Mervânî hâkimi bir kez daha sultana bağlılıklarını ifade ettiler. Tuğrul Bey, Sincar ve Musul çevresini İbrahim Yinal'ın emrine verdi. Halifelik veziri, sultanı Bağdad'a geldiğinde büyük bir tören ile karşıladı. Halife, sultanı halifelik sarayına davet etti. Orada İslâm dünyasını Tuğrul Bey'in savunmasını meşrulaştıran bir tören düzenlendi. Bütün halifelik erkânının ve Selçuklu devlet adamlarının yer aldığı bu törende halife, Tuğrul Bey'i halifelik tahtının yanında bulunan özel bir biçimde hazırlanmış tahta oturttu ve ona teşekkürlerini sunarak saygıyla karşılık verdi. Bundan sonra Kaim Bi-emrillah hil'atler, sancaklar vermiş olduğu Tuğrul Bey'e taç giydirdi ve altından yapılmış bir kılıçla onu kuşatarak ona "Doğunun ve Batının hükümdarı" unvanını verdi(449/ 1058).

Bu arada, Kutalmış'ın kardeşi Resul Tegin, Hûzistan'daki isyanı bastırdı. Daha sonra İbrahim Yinal'da emir almadan Musul'dan çıkarak, eski bölgesi olan Hemedân'a gitti. Bunun üzerine, Besâsîrî'nin istilâsına uğrayan Musul bölgesine Tuğrul Bey ikinci defa sefer yaptı. Nusaybin'e kadar ilerleyerek görevini müsaade almadan bırakmasına rağmen halifenin aracı olması ile ceza verilmeyen İbrahim Yinal'ın, Besâsîrî ve Fâtımîler'in etkisiyle alenen ayaklandığı haberini almasıyla seferinden geri döndü. Ordusunun bir bölümünü ve zevcesini, veziri Amîdü'l-mülk ile beraber Bağdad'da koyarak, kendisi de İbrahim Yinal'ı takip etmeye koyuldu. Kardeşi Ertaş'ın Ahmed ve Muhammed isimlerindeki oğullarının askerleriyle de

kuvvetlenmiş bulunan İbrahim Yinal'ın karşısında olumlu sonuç alamayan Tuğrul Bey Bağdad'dan yardım talebinde bulundu. Horasan'dan Alparslan'ı, Kirman'dan Kavurd'u, Çağrı Bey'in oğullarını ve Anadolu sınırından da Yâkufî'yi hızla yardıma çağırdı ve 1059 yılında Rey yakınında yapılan çarpışmada asi orduyu yendi. Muhammed ve Ahmed esir alınarak öldürüldü. İbrahim Yinal ise kendi yayının kirişi ile boğduruldu. Arslan Besasiri Tuğrul Bey'in bunlarla meşgul olmasını fırsat bilerek tekrar harekete geçti. Bağdad şehrine kadar ilerledi ve Bağdad'dan halifeyi çıkartarak hutbenin Fatımiler adına okunmasını sağladı. Basra ve çevresini ele geçirmeye çalıştı. Fakat Tuğrul Bey'in büyük bir zafer elde ederek Bağdad şehrine geldiği haberini alınca korkarak kaçtı. 1060 yılında Besasiri birlikleri Hille'de yakalanıp etkisiz hale getirildi ve Besasiri de öldürüldü. Olay, Bağdad şehrinde ve Müslüman dünyasında büyük bir sevince yol açtı.

Bu arada Tuğrul Bey'in devlet işlerinde bilgisi olan çok sevdiği eşi öldü. Bunun üzerine Tuğrul Bey, halife Kaim Bi-emrillah'ın kızı ile evlenme talebinde bulundu. 1062 yılının Ağustos ayında evlendiler. Tuğrul Bey de oldukça yaşlanmıştı. Bu esnada Kutalmış isyan etti ve onunla mücadele etmek zorunda kaldı. Kutalmış, İbrahim Yinal ile işbirliği yaparak onun yenilgisinin ardından, kardeşi Resul Tegin ile beraber saltanat mücadelesini sürdürdü. Gird-i kûh kalesine çekildi, burada vezir Amîdü'l-mülk tarafından kuşatıldı. Bu esnada Bağdad şehrinde coşkulu törenlerle düğünü yapılmış olan Tuğrul Bey, Rey şehrine dönerken hastalandı. 8 Ramazan 455 /4 Eylül 1063 tarihinde yetmiş yaşındayken vefat etti ve Rey şehrindeki türbesine defnedildi. Dindarlığı ve adil oluşu tüm kaynaklarda bildirilen Tuğrul Bey, siyasî görüşlerindeki isabet ve dehası ile Selçuklu devletinin ilk sultanı olmuş ve yirmi beş sene süren saltanatı sırasında temelini attığı büyük Selçuklu İmparatorluğu'nun sapaşğlam bir oluşum olarak tarihte yerini almasını sağlamıştır. Tuğrul Bey bundan dolayı, İslâm ve Türk tarihinde önemli bir konumdadır.⁵²

Alparslan'dan önce Anadolu'daki Selçuklu faaliyetlerini genel olarak değerlendirmek gerekirse; 1040'da Selçuklu Devleti'nin kuruluşuna kadarki dönem için bir "Keşif harekâtı dönemi" tanımlamasını yapmak yerinde olacaktır. Tuğrul

⁵² Kafesoğlu, *Selçuklu Tarihi*, s. 38-42.

Bey (1040-1063) dönemi ise; Anadolu'da yoğunlaşan Türk savaşlarıyla, bu topraklarda Bizans'ın gücünü kırma ve bölgeyi sonsuza kadar Türk yurdu olmaya hazırlama devresi şeklinde nitelenebilir. Tuğrul Bey döneminde olduğu gibi, Alparslan döneminde de Türkmenler, kimi zaman Selçuklu ordularının idaresinde, kimi zaman da bağımsız gruplar şeklinde Anadolu'ya bir takım seferler yapmışlar, önemli ilerlemeler sağlamışlardır. Ancak Malazgirt öncesinde bu ülkede güvenle oturabilecek duruma gelememişlerdi. Çünkü yapılan bütün fetihlere rağmen, Anadolu'da pek çok merkez, şehir veya kaleler ele geçirilemiyordu. Bizans imparatorluk orduları, çoğu defa Türkmenleri takip ediyorlardı. Görevini bitiren veya sıkışan Türkmenler de Azerbaycan, İran, hatta Irak ve Suriye taraflarına çekiliyorlardı. Bu nedenle bu dönem, tam bir fetih değil, bundan sonraki zamanlarda da gerçekleştirilecek olan fethetme ve yerleştirme faaliyetlerine uygun olan bir zeminin hazırlanmaya çalışıldığı bir zaman dilimidir. Tuğrul Bey, diğer bir kısım önemli meşguliyetleri yanında, bilhassa da İbrahim Yinal ve Kutalmış'ın isyanları ve Bağdat Abbâsî Hilâfeti ile ilgili olarak da Arslan Besasiri'nin işgali dolayısıyla Anadolu ile doğrudan, yeterince ilgilenememiş, elde edilen neticelere onun görevlendirdiği Selçuklu prens ve emirlerinin gerçekleştirdikleri askerî faaliyetlerle ulaşılabilmektedir.

Sultan Tuğrul Bey 455 yılı Ramazan ayında(Eylül 1063) arkasında evlat bırakmadan vefat edince yeğeni Alparslan, onun vasiyetiyle saltanata geçen Süleyman'ın sultanlığını kabul etmemiş ve süratle mücadele etmeye koyulmuştur.⁵³

Sultan Alparslan (1064-1072) dönemi, Anadolu'nun bir Türk yurdu olması açısından, Tuğrul Bey dönemindeki gelişmelerin artarak devam ettiği ve Malazgirt zaferi (26 Ağustos 1071) ile zirveye ulaştığı dönemdir. Sultan Alparslan, gerçekten kısa süren saltanat dönemine, Malazgirt haricinde iki Anadolu seferi de sığdırmıştır.

Alparslan, Tuğrul Bey'in saltanatının sonlarında isyan etmiş bulunan Arslan Yabgu'nun oğlu Kutalmış'ı 1064 yılı başlarında etkisiz hale getirdikten ve yönetimde düzenlemeler yaptıktan sonra, devletin fetih amaçlarına uygun olarak

⁵³ Semavi Eyice, "Alparslan", DİA, İstanbul, 1989, II, 526.

Anadolu'ya seferleri sürdürme amacına yönelik olarak Şubat 1064'te başkent Rey'den hareketle önce Gürcistan'da önemli fetihlerde bulundu. Anadolu ile ilgili olarak bölgeye sürekli akınlarda bulunan Emir Tuğtegin ve Tuğrul Bey döneminden itibaren Anadolu'nun Selçuklu askeri faaliyetlerini yönetmekte olan kardeşi Yakutî ile diğer tecrübeli Selçuklu emir ve Türkmen beyleriyle görüşmeler yaptı. Onları da kendine bağladı. Doğu Anadolu'nun Bizans yönetimindeki ünlü kalesi Ani üzerine yürüdü. Kaynakların "Asla zapt edilmez" biçiminde değerlendirdikleri Ani, şiddetli bir kuşatmadan sonra 16 Ağustos 1064'te fethedildi. Şehirde gerekli düzenlemeler yapıldı. Bizans İmparatorluğu'nun ve Hıristiyan dünyasının bu çok meşhur kalesinin artık Müslüman Türklerine ait olması Hıristiyanlar arasında ne derece derin bir üzüntüye neden olduysa, İslâm dünyasında da o derece sevinç ve coşkuyla karşılandı. Sultanın Ani ile birlikte bölgede yaptığı fetihleri haber verdiği ve çeşitli Müslüman hükümdarlarla Bağdat Abbasî Halifesi Kaim Bi-emrillah'a gönderdiği fetihnamesi üzerine Bağdat ve büyük İslâm şehirlerinde sevinç gösterileri yapıldı. Halife tarafından da Sultana "Ebu'l-Feth" unvanı verildi.

Alparslan, Ani'nin fethinden sonra huzuruna gelen Prens Gagik'in daveti üzerine Kars'a gittikten sonra, devlet içindeki bazı olumsuzlukları yok etmek ve bilhassa da doğu hudutlarında fetihler gerçekleştirmek üzere Anadolu topraklarından gitti. Sultan Alparslan, 1067-1068 yılında Anadolu'yu da kapsayacak olan ikinci batı seferine Horasan şehrinden büyük bir ordu ile çıktı. Sultan Gürcistan ve Azerbaycan'da bir takım fetihler gerçekleştirdi. Onun asıl hedefi, tüm Aphaza ve Gürcü ülkelerini ele geçirerek bu bölgeleri Selçuklu hudutları içine aldıktan sonra Anadolu fetihleri gerçekleştirmektir. Ancak Karahanlı Devleti hâkiminin vefatıyla meydana gelen durum sebebiyle Alparslan, fetih hareketlerini yapamadan dönmek zorunda kalmıştır. Bununla beraber o, bir takım birliklerini Anadolu sınırlarında koyduğu gibi, Azerbaycan genel valisi olan kardeşi Yakutî, Kutalmışoğlu Mansur ve Süleyman ile eniştesi el-Basan ve Anadolu'da yapmış olduğu seferlerle şöhret bulan Emir Sunduk'u fetih faaliyetlerinin sürdürülmesiyle vazifelendirdi. Onlar da hızla kendilerine yüklenen vazifeyi yerine getirmeye başladılar.

Büyük Selçuklu İmparatorluğu siyasetinde Sünnîliğin savunulmasının ve Şiilikle mücadelenin çok önemli bir yer tuttuğunu biliyoruz. Alparslan'ın eline bu

konuda büyük bir fırsat geçmişti. Sekizinci halife Mustansır (1036-1094) döneminde Mısır Fatımî Devleti ciddi sıkıntı ve problemlerle karşılaşmıştı. Bu durumda halifelik veziri Nâsıruddevle Hasan, Buharalı fakih Ebû Câfer Muhammed'i o sırada Horasan'da bulunan Alparslan'a elçi olarak gönderdi. Vezir, Alparslan'a: "Ordusu ile Mısır'a gelmesini, Mısır'ı ona teslim edeceğini ve Şii hutbesini kaldırarak yerine Sünnî hutbesini okutacağını " söylüyordu. Böylece Fatimi Devleti tamamen ortadan kalkmış olacaktı. Bunun üzerine 1070 senesi ortalarında Alparslan Azerbaycan tarafından Doğu Anadolu'ya girmiş oldu. Sultan burada öncelikle, amcası Tuğrul Bey tarafından iki defa kuşatıldığı halde alınamamış olan güçlü surları olan Malazgirt'i, sonra da Erciş'i fethetti.⁵⁴ Ardından da Fırat ve Dicle ile kolları arasında hala alınamamış olan kaleleri aldı. O burada ve gidiş yönündeki diğer bazı merkezleri fethetti. Urfâ'yı ise elli gün kuşattıktan sonra, asıl amacına ulaşmakta gecikeceği endişesiyle bıraktı. Yoluna devam etti. Sultan'ın kendisine bağlı olduğu halde çekingen davranan Haleb Mirdasoğulları Emiri Mahmud, cezalandırılması için 1071 yılı Nisan ayının başlarında Haleb şehrini kuşattı. İki ay devam eden kuşatmanın sonrasında, şehrin alınmasına çok yaklaşıldığı bir sırada Sultan, buranın kılıçla fethedilmesiyle savunma imkânlarının zayıflayacağı ve ileride bu durumdan Bizans'ın yararlanabileceği endişesiyle, kuşatmayı kaldırdı. Zaten Mahmud da gerekli saygı ve bağlılığını ifade etmişti. Alparslan Mısır için Dımaşk yönünde yola çıktığında, Romanos Diogenes'in Anadolu'daki faaliyetlerinden haberi oldu, onun elçisi ve teklifleriyle karşılaştı. Bunun üzerine emir Ay Tigin ve Mahmud'u Mısır'ın fethiyle görevlendirerek kendisi vakit kaybetmeden Anadolu'ya döndü.⁵⁵ 26 Ağustos 1071 tarihinde kazanılan Malazgirt Meydan Muharebesi ile Türk'ün Anadolu topraklarını yurt edinmesi, diğer bir ifadeyle Anadolu'nun Türkleşmesiyle İslâmlaşması süreci de yepyeni bir döneme girdi.

⁵⁴ Yazıcı, *İlk Türk-İslam Devletleri Tarihi*, s. 270-274.

⁵⁵ Eyice, "Alparslan", DİA, II, 528.

İKİNCİ BÖLÜM

KUTALMIŞOĞULLARI'NIN ANADOLU'YA GELİŞİ VE SÜLEYMAN ŞAH'IN ANADOLU SELÇUKLU DEVLETİ'Nİ KURMASI

Kutalmış, Anadolu Selçuklu Devleti'nin kurucusu olan Süleyman Şah'ın babasıdır. "Kutlu, mübarek, uğurlu" anlamında bir isim olan Kutalmış kaynaklardaki yazılışına göre "Kutulmuş, Kutlanmış" gibi biçimlerde de okunabilmektedir. Gazneli Mahmud, tuzak ile yakaladığı Arslan Yabgu'yu oğlu Kutalmış ve bazı arkadaşlarıyla beraber Hindistan'daki Kalincar Kalesi'ne hapsetti. Kutalmış bir fırsatını bulup kaleden kaçarak Buhara'ya döndü ve emri altındaki Oğuzlar'la beraber babasını kurtarmak için harekete geçti. Ancak başarılı olamadı ve onun yedi sene sonra zindanda ölümü üzerine amcazadeleri Tuğrul ve Çağrı beylerle işbirliği yaptı. Dandanakan zaferinden (431/1040) sonra toplanan kurultayda Cürcan ve Damgan'ın fethiyle görevlendirilen Kutalmış, Tuğrul Bey'in Irak'ı yönetimi altına almasının ardından Azerbaycan ve İrminiye'nin fethine görevlendirildi. Kendisine verilen görevleri başarıyla yerine getirdi; Bizanslılar'ın 437/1045-46 yılında Arran'daki Debil şehrine yaptıkları saldırıyı da geri çevirdi. Ertesi sene Şeddadoğulları'na ait Gence şehrini kuşattı, fakat alamadı.⁵⁶ Kutalmış, Gence önünde Rum, Ermeni ve Gürcülerden oluşan bir Bizans ordusunu mağlup edip Aras vadisinden ilerledikten sonra başkent Rey'e dönünce Tuğrul Bey'e: "Bu bölgeler zengin ve Romalılar da kadın gibi korkak insanlardır. Bu nedenle buraları kolaylıkla fethedilebilir." demiştir.⁵⁷

1048'de Tuğrul Bey, bir sene önce Bizanslılar tarafından pusuya düşürülerek öldürülen amcası Musa Yabgu'nun oğlu Hasan Bey'in öcünün alınmasına, anne bir kardeşi ve aynı zamanda diğer amcası Yusuf Yinal'ın oğlu olan İbrahim Yinal ile Kutalmış'ı görevlendirdi. Birleşik Selçuklu kuvvetleri Kalikala'yı⁵⁸ hücumla alıp

⁵⁶ Sümer, "Kutalmış", DİA, XXVI, 480.

⁵⁷ Osman Turan, *Türk Cihan Hâkimiyeti Mefkûresi Tarihi*, Nakışlar Yayınevi, İstanbul, 1979, s. 296.

⁵⁸ Kalikala: İslam Tarihi kaynaklarında Erzurum ve çevresi için kullanılan isimdir (Cevdet Küçük, "Erzurum", DİA, İstanbul, 1995, XI, 321.)

yağmaladılar ve Pasinler ovasında Bizans ordusunu mağlup ettiler; bu çatışma Türkler'le Bizans arasında yapılan ilk büyük savaşı.

Kutalmış 445/1053-54'de Kars'a saldırıp orada bulunanların tamamını öldürttü. Tuğrul Bey halifenin daveti üzerine Bağdat'a gittiğinde (447/1055) yanında Kutalmış da vardı. Bunun üzerine Büveyhiler'in Türk asıllı komutanı ve Bağdat askeri valisi Arslan el-Besasiri, emrindeki Türk askerleriyle şehri terk etti ve bir süre sonra müttefikleriyle beraber Selçuklular'a tabi olan Musul'a doğru harekete geçti. Tuğrul Bey, Musul Emiri Kureyş'e yardım etmesi için Kutalmış'ı gönderdi. Kutalmış Kureyş'le bir araya geldikten sonra Besasiri'nin üzerine yürüdü. Ancak Sincar yakınında yapılan savaşta mağlup edildi ve canını zor kurtardı (29 Şevval 448/9 Ocak 1057). Tuğrul Bey, Sincarlıları ölü Türk askerlerine uyguladıkları vahşetler sebebiyle ağır bir şekilde cezalandırmak üzere Musul'a geldi ve Sincar ile Musul'un yönetimini İbrahim Yinal'a verdikten sonra Kutalmış ile beraber Bağdat'a döndü. Tuğrul Bey'in halife tarafından Doğu'nun ve Batı'nın hükümdarı ilan edildiği muhteşem törende Kutalmış da hazır bulundu (449/1058).

Kutalmış 453/1061'de Tuğrul Bey'e isyan etti ve Damgan(Damegan) yakınlarındaki müstahkem Girdkûh Kalesi'ne kapandı. Kaynaklarda Kutalmış'ın ayaklanma sebepleri hakkında bilgi yoktur. Ancak Tuğrul Bey'in, kısa bir süre önce annesiyle evlendiği kardeşi Çağrı Bey'in oğlu Süleyman'ı veliaht ilan etmesi onun isyanına sebep olmuş olabilir. Çünkü Kutalmış, babası Arslan Yabgu kardeşlerin hepsinden yaşça büyük olduğu ve Gazneliler'in eline düşmeden önce Oğuzlar'ın başında bulunduğu için kendini tahtın gerçek varisi gibi görüyordu. Tuğrul Bey, Kutalmış'ın üzerine asker gönderdiyse de kuvvetleri mağlup edildi. Bunun üzerine Girdkûh Kalesi'ni bizzat kendisi kuşattı; fakat o da başarılı olamadı ve Vezir Amidülmülk el-Kündüri'yi⁵⁹ görevlendirdi. Kısa bir süre sonra da barış görüşmeleri başladı. Kutalmış ancak şu şartlarla barışa yanaşıyordu:

- Sultan kendisine bir şey yapmayacağına dair talak üzerine yemin edecek,
- Ayaklanmasından dolayı kendisinden tazminat istenmeyecek,

⁵⁹Bazı kaynaklarda adı Muhammed b. Mansûr olarak kaydedilmektedir. Geniş bilgi için bkz. Abdülkerim Özaydın, "Kündüri", DİA, Ankara, 2002, XXVI, 554-555.

-Süleyman'ın kız kardeşiyle evlenmesine karşı çıkılmayacak,

-Yönetimine geliri bol bir vilayet verilecekti.

Bu şartlardan üçünün kabul edilmesine rağmen talakla yemini sultana kimsenin söylemeye cesaret gösteremeyeceği bildirildi ve onun bu konuda ısrarcı davranması üzerine görüşmeler kesildi. Ardından da Amidülmülk kuşatmaya devam ederken Tuğrul Bey Rey'de vefat etti (8 Ramazan 455/4 Eylül 1063). Tuğrul Bey'in ölümüyle Amidülmülk'ün başkente dönmesinden sonra Kutalmış kaleden inerek Hemedan-Rey arasında yaşayan Türkmenler'in yanına gitti ve onlardan kalabalık bir topluluğu hizmetine aldı. Bu sırada kardeşi Resul Tegin de ona katıldı ve kendisini Rey üzerine yürümeye teşvik etti. Kutalmış'ın 50.000 kişilik bir orduyla yola çıktığını haber alan Amidülmülk, Tuğrul Bey'in oğlu Alparslan'ın saltanatı ele geçirmek amacıyla Rey'e doğru gelmekte olduğunu duyunca ondan acele etmesini istedi ve Süleyman yerine Alparslan'ın adına hutbe okutmaya başladı. Bu arada Kutalmış'a karşı bir ordu gönderdiyse de ordusu başarılı olamadı. 21 Zilkade 455(15 Kasım 1063)'te Rey'i kuşatan Kutalmış, Alparslan'ın öncü komutanı Hacib Erdem'in Damgan'a ulaştığını öğrenince şehrin önünden ayrılarak ona karşı gitti ve kuvvetlerini dağıttı. Yaklaşık 15 km uzaklıkta bulunan Alparslan'ın yolunu kesmek için de akarsuların yönünü yol üzerindeki çorak tuz vadisine çevirerek burayı bir bataklık haline getirdi. Fakat olaylar beklediği gibi gelişmedi ve Alparslan bataklığı geçerek Kutalmış'ın ordusunu mağlup etti; kardeşi Resul Tegin ve oğlu Süleyman Şah ile bazı komutanlarını esir aldı. Kutalmış, dağılan ordusundan geriye kalanları kendi kalesi Girdkûh'a doğru çekmeye çalışırken kayalık bir bölgede atından düşerek öldü; naaşı Rey'e getirilip Tuğrul Bey'in türbesine gömüldü (13 Zilhicce 455 / 7 Aralık 1063).⁶⁰

Müneccimbaşı Şeyh Ahmed Dede Kutalmış ile ilgili şunları kaydeder: “456/1064 yılından 704/1304-1305 yılına değin Anadolu'da buyrukları geçmiş olan Selçüklülere on beş sultan geldi. Birincileri Dakak oğlu Selçuk oğlu İsrail'in torunu Süleyman'dır. Süleyman, Kutalmış⁶¹ oğludur. Dedesi İsrail Gaznelilerden Sevük Tegin oğlu Yeminüddeve Mahmud'un elinde tutsak olunca, israil'in

⁶⁰Sümer, “Kutalmış”, DİA, XXVI, 480; Mustafa Keskin, “Gazi Süleyman Şah ve Türkiye Selçuklu Devletinin Kuruluşu”, *Türkler Ansiklopedisi*, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002, VI, 530.

⁶¹ Kaynakta geçen “Kutlamış” ifadesi “Kutalmış” olarak düzeltilerek aktarılmıştır.

oymakları, oğlu Kutalmışın çevresine üşüştüler. Kutalmış bunların başına geçerek öteye beriye sarkıntılık etmeğe, baskınlar yapmağa başladı. Amcası oğlu, büyük Selçuk devletinin kurucusu Tuğrul Beğ kendisini bu sarkıntılıklardan vazgeçirmeğe çalıştı. Çapul edeceksen, akın yapacaksan, düşman sınırlarına git, oralarda çalış dedi. Kutalmış bu öğüdü doğru buldu. Akınlarını Bizans, Gürcü sınırlarında yapmağa başladı. Bizans kalelerinden, şehirlerinden bir kısmını elde etti. Yoldaşları gittikçe çoğalıyor, gücü artıyordu. Babasının adamları toptan onun yanına koştular. Gaznelinin zindanında kapalı olan başbuğlarının kurtuluşundan umutları kesilmişti. Bir takım başka oymaklar da kendisine uydu. Türkmenlerden pek çok kimseler akınlarına karıştı. Bu sıralarda Tuğrul Beğ ölmüş, yerine Alparslan büyük Selçuk devletinin başına geçmişti. Kutalmış, Alparslan'ı çekemedi. Büyük Selçuk devletini ele geçirmek üzere ayaklandı. 456/1064'de Rey önlerinde çarpıştılar. Kutalmışın ordusu dayanamayarak bozuldu. Kendisi de savaş yerinde ölü bulundu. Bu Kutalmışın gök biliminde ülüşü (hissesi) vardı. Başkaca eski bilimlerle de ilişiği olduğu anlaşılır.”⁶²

Süleyman Şah ve kardeşlerinin ne şekilde ve hangi sıfatla Anadolu'ya gelmiş oldukları ve devletin kesin kuruluş tarihi üzerinde gerek yerli tarihçiler gerekse yabancı tarihçiler hala bitmemiş tartışmalar sürdürmektedirler. Onların Anadolu'ya gelişleri konusunda çeşitli rivayetler vardır.⁶³

1. Süleyman Şah'ın Anadolu'nun Fethine Kadar Hayatı

Süleyman Şah, Anadolu Selçuklu Devleti'nin kurucusu ve ilk sultanı, Selçuk'un oğlu olan Arslan Yabgu'nun torunu ve Kutalmış'ın oğludur. Osman Turan'ın tespitine göre, kaynaklarda Süleyman Şah hakkında verilen bilgiler çok az, müphem ve hatalı olduğundan onun şahsiyeti, siyasi kişiliği, faaliyeti ve Anadolu Selçuklu Devleti'nin kuruluşu bugüne kadar anlaşılammış ve çok karışık bir mahiyet almıştır.⁶⁴

⁶²Müneccimbaşı Şeyh Ahmed Dede, *Karahanlılar ve Anadolu Selçukluları (Camiü'd-düvel)*, Türkiye Yayınları, İstanbul, 1940, s. 3.

⁶³ Erdoğan Merçil, *Müslüman Türk Devletleri Tarihi*, Bilge Kültür Sanat Yayınları, İstanbul, 2013, s. 100.

⁶⁴ Osman Turan, “*Süleyman-Şah I*”, M.E.B. İslâm Ansiklopedisi, Eskişehir, 2001, XI, 201.

Köymen'in tespitine göre, Nâsıru'd-Devle Ebu'l-Fevâris Süleyman Şah, Bizans kaynaklarından Skylitzes'e göre Kutalmış'ın beş oğlundan biridir. Bunlardan dördünün adı, çeşitli vesilelerle Bizans ve Doğu kaynaklarında geçer. Süleyman'ın kardeşlerinin adları Mansur, Alp İlek veya Alp Yülük, Devlet veya Dolat idi. Bildiğimize göre bu şehzadelerden biri, ilk defa babalarının, Büyük Selçuklu Sultanı ile Alparslan ile yaptığı mücadele sırasında (Kasım 1064) esir düşmesi sebebiyle, "Kardeşlerden en büyüğü olan Kutalmış oğlu" şeklinde geçer. Bunun Mansur olduğu muhakkaktır. Öteki kardeşlerinin, bu arada Süleyman'ın babaları Kutalmış ile beraber olduklarını, savaşın yenilgiyle sonuçlanmasından sonra, onların da bir şekilde Alparslan'ın eline geçtiğini kabul etmek gerekir. Zira bu Selçuklu hükümdarının, zaferden sonra Kutalmış'ın bütün oğullarını ve akrabalarını öldürmek istediği, vezir Nizamü'l-Mülk'ün, bu hareketin devlete hayır getirmeyeceği düşüncesi ile engel olduğu⁶⁵, bütün kardeşlerin, Alparslan'ın saltanatı süresince, Güneydoğu Anadolu (Suriye, Fırat Havzası)'da bir çeşit sürgün veya menkûbiyet(düşkünlük) hayatı yaşadıkları bilinmektedir.⁶⁶

Arslan Yabgu Selçuk'un büyük oğlu ve babasının ölümünden sonra da Selçukluların Yabgusu(reisi) olduğu için oğulları Kutalmış ve Resul Tegin saltanat davasında ısrar etmişler ve Mikail-oğulları elinde bulunan Selçuklu Devleti'ne karşı istiklal girişimlerine başlamışlardı. Son dönem kaynaklar Kutalmış'ın 1064'de Alparslan'a karşı mücadelede ölümünden sonra sultanın esir aldığı evlatlarının hayatına da son vermek istediğini, fakat Nizamü'l-Mülk ile istişare edince hanedan üyesini idamı, uğursuzluk getireceği ve devletin geleceğini etkileyeceği fikriyle bundan vazgeçildiğini yazarlar.⁶⁷ Bununla birlikte aynı kaynaklar bir olay çıkarmalarını engellemek amacıyla ya gaza yaparak hizmette bulunmaları veya bu şekilde şehit olarak bertaraf edilmeleri için Bizans sınırlarına sürülmelerine karar verildiğini de rivayet ederler. Böylece Kutalmışoğulları Diyarbakır-Urfa çevresine ve Birecik yakınlarına gelip bu bölgede çok sönük ve sıkıntılı bir hayat yaşamışlardır.

⁶⁵ Mehmet Altay Köymen, "Süleyman Şah ve Anadolu Selçuklu Devleti'nin Kuruluşu", *Belleten*, 1993, sayı: 218, LVII, 71; Aksarayı, *Müsameretü'l-Ahbar*, s. 16; Sadru'd-din Ebu'l-Hasan, *Ahbâru'd-Devleti's-Selçûkiyye*, s. 22.

⁶⁶ Köymen, "Süleyman Şah ve Anadolu Selçuklu Devleti'nin Kuruluşu", *Belleten*, s. 72.

⁶⁷ Osman Turan, *Selçuklular Tarihi ve Türk İslam Medeniyeti*, Turan Yayınları, İstanbul, 1969, s. 97.

Bazı Müslüman ve Hıristiyan kaynaklar bunun tersine Süleyman'ın Alparslan tarafından Anadolu'nun fethi için görevlendirildiğini ve hatta ona ikta olarak ayrılan bu bölgede hâkimiyet hakkının da verildiğini yazarlar. Ancak Osman Turan'a göre bunun tarihi gerçek ile hiçbir alakası bulunmamaktadır. Bunu söyleyenler içinde Süryani Mikhael boyutu daha da değiştirerek Süleyman Şah ve oğullarının Malazgirt Meydan Savaşı'nda büyük hizmetleri olduğunu ve Malazgirt zaferinden sonra Alparslan'ın Pontus ülkelerini ve Kapadokya'yı fetheden Süleyman Şah'a Anadolu topraklarında saltanat sürme serbestliğinin verildiğini ifade eder. Süleyman Şah ve kardeşlerinin Malazgirt savaşı sırasında ya da zaferden sonra Anadolu topraklarının fethedilmesi için yollanan komutanlar içerisinde olduğuna ilişkin hiçbir bilgi mevcut değildir. Asi olan diğer Selçuklu şehzadesi el-Basan'ı iyi bir şekilde takip ederek onun Bizans İmparatorluğu'na kaçmasına sebebiyet veren Alparslan'ın daha güçlü ve iddialı bir biçimde ortaya çıkan Kutalmışoğullarını Anadolu topraklarının hâkimliğine ve fethine atamış olması da imkân dışıdır. Çağdaş kaynakların Alparslan döneminde Anadolu topraklarında gaza yapan birçok Türk beyleri ve komutanına ilişkin bilgi vermelerine rağmen Selçuk'un daha önemli şahsiyetler olan bu torunlarını hiç zikretmemeleri de bu durumu teyit eder. Osman Turan'a göre, Süleyman ve kardeşlerinin Alparslan zamanında Anadolu topraklarında ve Suriye'de olmadıkları konusunda en kuvvetli delil de, şüphesiz, el-Basan, Kutalmış ve Kavurt'un ayaklanmasının ardından, onlara tabi bulunan Yabgulu (Yâvgyıye) isimli Türkmen kitlelerinin Anadolu toprakları ile Suriye'ye kaçtıklarıdır. Onların bir bölümünün 462/1070 yılında, diğer Oğuz beyleri ve Atsız yönetiminde fetih hareketlerine başlayıp Filistin topraklarında bir Türkmen beyliği kurarlarken başlarında önderlik edecek bir Selçuk şehzadesi bulunmamış olmasıdır.⁶⁸ Şöklü bu Türkmen beylerinden biridir. Fakat 467 /1074 yılında, Sultan Melikşah'a bağlılığını bildiren Atsız'a karşı faaliyete geçerken Kutalmışoğullarından birini çağırabilmiş ve ona Selçuklu ailesine mensubiyeti sebebiyle, bağlı kalacağını bildirmişti. Bu durum Kutalmışoğullarının Alparslan zamanında Anadolu'ya gönderilmediklerini ve hatta serbest bulunmadıklarını gösterir. Esasen onlar bu ülkeye sürgün olarak gönderilselerdi bile bu bölgeye göçen ve kendileri gibi bir kısmı da isyanlara karışan

⁶⁸Osman Turan, Selçuklu Tarihi Araştırmaları, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2014, s. 95.

Türkmenlerin onların etrafında toplanmaları gerekirdi.

Süleyman ve kardeşlerinin Anadolu'ya gelmeleri Alparslan'ın vefatı ile sonrasında Melikşah'ın tahta çıkmasıyla başlayan hadiseler ile yakından alakalıdır ve bununla Anadolu topraklarının fethedilmesi için görevlendirilen Artuk Bey'in, Melikşah tarafından merkeze çağırılması arasında sıkı bir ilişki vardır. Zaten önemli kaynakların Kutalmışoğullarının Melikşah döneminde Anadolu topraklarına geldiğine ilişkin bilgileri de bu durumu teyit eder. Bununla birlikte Melikşah'ın Süleyman Şah ile kardeşlerine Anadolu topraklarını yönetime ve burada başıboş olan Türkmen kitlelerini disipline almaya görevlendirdiğine dair ifadeler de gerçeğe aykırıdır ve bir yakıştırmadan ibarettir.⁶⁹

Alparslan'ın vefatıyla ortaya çıkan taht mücadelesinde Süleyman Şah ile kardeşlerinin bir fırsatını bularak Anadolu topraklarına geldikleri ya da Sultan Melikşah'ın kendilerini özgür bıraktığı anlaşılıyor. İbnü'l-Ezrak "Süleyman Şah, Sultan Melikşah'ın yanından gelip tüm Rûm ile beraber Kayseri, Malatya, Sivas, Aksaray (Beyaz şehir), ve Konya'yı fethederek bu bölgelere hâkim oldu" derken bu gelişlerinin bir atama şeklinde olduğuna ilişkin bir şey söylemez.⁷⁰ Bununla birlikte bir asır sonraya ait bu yazarın ifadesi de bu açıdan fazla bir önem taşımaz.

Akkâ'yı Mısırlılardan kurtarınca Atsız ile arası açılmış ve ona yenilmiştir. Bunun üzerine Şöklü, babasının vefatının ardından Rûm'da Yabgulular ile beraber gaza yapan Kutalmışoğluna bir mektup yazmış ve kendisini Suriye topraklarına çağırıp ona katılacağını bildirmiştir. Ona: "Sen hükümdar ailesinden ve Selçuklulardansın, sana bağlanıp hizmetinde bulunursak bundan iftihar eder ve şeref duyarız; Atsız hükümdar ailesinden olmadığı için ona bağlı olmayı istememektedir" sözlerini söyler. Mısır şehrinin kendisine hemen yardım vaadinde bulunduğunu bildirir. Bu çağrı dolayısıyla Suriye'ye inen Kutalmışoğlu ile Şöklü bir araya gelerek Taberiye bölgesine giderler. Burada Mısır halifesine bağlılıklarını bildirdiler. Ancak Kudüs'ten hareket eden ve Sultan Melikşah'tan da 3.000 kişiden oluşan bir destek alan Atsız onları yendi. Şöklü ile oğlunu katletti; Kutalmışoğlunu, onun kardeşini ve

⁶⁹Sadru'd-din Ebu'l-Hasan *Ahbâru'd-Devleti's-Selçûkiyye*, s. 72.

⁷⁰ Konya'nın fethi, M.1079 yılında olmuştur. Gevale kalesi şimdi tam Konya şehrinin güneybatı tarafındaki Tekgeli dağının tepesinde olup buna "Anadolu'nun kilidi" derlerdi. Burasını ele geçiren Konya'yı kolayca alabilirdi. (Feridun Nafiz Uzluk, *Anadolu Selçukluları Devleti Tarihi III*, y.y., Ankara, 1952, s. 23.)

amcası Resul Tegin'in oğlunu tutsak etti.

Kutalmışoğullarından birisi, Atsız'ın ve dolayısıyla Sultan Melikşah'ın aleyhine Filistin bölgesinde Mısır Şiileri ile anlaşma yaparak bu girişimde bulunurken kardeşlerin diğeri (Süleyman) de, aynı zamanda, 476 Rebiülevvel 1074 tarihinde Mirdasi emiri Mahmud'un vefatının ardından, Haleb şehrini kuşatmaktaydı. Gerçekten Mahmud'un yerine geçen oğlu Nasr bu şehri savunurken Kutalmışoğluna "sultanın vekili bulunduğunu" ifade ederek ve biraz da para vererek onu kuşatmadan vazgeçirdi. Bu suretle Haleb'ten Salamiya'ya çekilen Kutalmışoğlu orada Atsız'a mektup yazarak kardeşinin özgür bırakılmasını talep etti. Ancak Atsız meseleyi sultana bildirdiğini, sultanın vereceği emre göre davranacağını bildirdi. Sonrasında da Süleyman Şah'ın kardeşlerini Sultan Melikşah'a yolladı. Alparslan'ın ölümü dolayısıyla meydana çıkmak fırsatını bulan ve az sürede bir kısım Türkmenleri etrafında toplayan Kutalmışoğlu, Haleb'in ardından Antakya'yı kuşattı. Bu esnada şehrin Bizans valisi anlaşarak bölgeyi akınlardan koruması karşılığında, yıllık 20.000 dinar haraca bağladı. Bu dönemdeki güney Suriye hadiseleri hakkında bolca bilgi veren İbnü'l-Adîm'in ve diğeri Arap müelliflerinin Kutalmışoğullarından hiç bahsetmemeleri dikkate değerdir.

Kutalmışoğullarının Fırat boylarında ve Urfa çevresinde faaliyete başladıklarına dair son dönem kaynaklara yansıyan rivayetlerin tarihî esasları da meydana çıkmıştır. Nitekim çağdaş kaynaklar da bu meseleyi onaylamaktadır. Gerçekten Melikşah'tan Malatya'nın hâkimiyetini elde eden Ortodoks Ermeni Gabriel ile damadı Urfa sahibi Thoros 1095 yılında, Malatya'ya gitmiş ve Kutalmışoğlu Sultan Alp İlig'i Urfa'ya davet ederek düşmanlarından intikam almak amacıyla şehri kendisine teslim edeceğini bildirmiş ve onu oraya götürmüştür. Fakat kendisini bir ay sonra zehirleyerek yeniden şehre sahip olmuştur. Gabriel de Malatya'yı teslim vadiyle onun Türk askerlerini oraya götürüp aldatmış; şehre ulaşınca kapılarını kapatarak onları dışarıda bırakmıştır. Bu Türkler, Davud adlı liderleri yönetiminde Malatya'yı kuşattılarsa da, bu sırada şehre göz dikmiş bulunan Gümüş Tigin b. Danişmend Gazi onlarla Gabriel arasında barışı sağladı. Bir süre sonra, 516/1522'de de, Kutalmışoğlu Dolât (Devlet) Artuklu İlgazi'nin emirleri arasında meydana çıkarak Haçlılara karşı Haleb'ten Azaz üzerine bir akın yapmış ve dönüşte Guillaume'un saldırısına uğrayıp

kayıplar verilmiştir. Bu kayıtlar Kutalmış'ın Süleyman ve Mansur'dan başka, bu bölgede kalıp kendilerine hâkimiyet alanlarını temine çalışan ve hatta Sultan unvanını alan iki oğlunun daha mevcut olduğunu ve Urfa ile ilgili rivayetlerin tarihi bir esasa dayandığını ortaya koyar.⁷¹ Suriye'de esir edilip Melikşah'a gönderilen Süleyman'ın diğer kardeşi ile amcazadesinin isimleri bize kadar gelmiş değildir.

Osman Turan, kaynakların bu rivayetlerini böylece değerlendirdikten sonra Kutalmışoğullarının önce Fırat ve Urfa çevresinde faaliyete giriştiklerini ve bu ilk dönemde Melikşah'a (yani ona tâbi Atsız'a) karşı mücadeleye başladıkları ve bu amaçla da Şii Mısır halifesi ile irtibat kurduklarını, fakat bu girişimlerde başarılı olamayarak kardeşlerini esir verdiklerini söyler. Köymen'e göre bu, Süleyman Şah ile kardeşlerinin Melikşah ya da Alparslan tarafından Anadolu topraklarının yönetimine ve fethedilmesine görevlendirildiğine ve kendilerine iktâ olarak verilen bu bölgede hâkim olma hakkı verildiğine ilişkin son dönem kaynakların yanıldığını, ibarelerinin çelişkili ve belirsiz olduğunu ortaya koymaktadır.⁷²

2. Anadolu'nun Durumu

Alparslan Gazi, Malazgirt sulhunun bozulması üzerine Türk beylerine Anadolu'nun fethini emretmişti. Bizans son gücünü Malazgirt'e harcadığı için herhangi bir güçlkle karşılaşmayan Türkmenler, hızla fethettikleri Anadolu topraklarına yerleşmeye başladılar. Özellikle büyük kumandanlardan Artuk Bey, Kızılırmak ve Yeşilirmak havzalarını fethetti. Hatta Bizans kumandanı İsakios Komnenos'u yenerek fetihlerini Sakarya boylarına kadar ilerletti.⁷³ Muahhar İslam kaynakları, Anadolu'da birer beylik kuran Saltuk(Erzurum'da), Gümüş-Tigin Ahmed(Danişmend), Gazi(Sivas-Amasya'da), Mengüçük Gazi(Erzincan-Divriği'de) ve Artuk(Şarki Anadolu'da) beyleri bu ilk fatihler arasında sayarlar. Ancak bunlar arasında yalnız Artuk'un mevcut bulunduğu sabittir.⁷⁴

⁷¹ Turan, *Selçuklu Tarihi Araştırmaları*, s. 97.

⁷² Mehmet Altay Köymen, *Selçuklu Devri Türk Tarihi*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1993, s. 102.

⁷³ Zeki Atçeken, Yaşar Bedirhan, *Malazgirt'ten Vatana Anadolu Selçuklu Devletleri Tarihi*, Eğitim Yayınları, Konya, 2004, s. 110.

⁷⁴ Turan, *Selçuklu Tarihi Araştırmaları*, s. 99.

Bu sıralarda Bizans'ta ise Romanos Diogenes'in yerine geçen VII. Mikhael Doucas(1071-1078), imparatorluğa tam hâkim olamamıştı. Bu durumu değerlendirmek isteyen Malazgirt Savaşı'nda Romanos Diogenes'e ihanet etmiş olan Norman kuvvetleri komutanı Ursel(Russel), Anadolu'da bir devlet kurmaya karar verdi. Bu amaçla Kayseri'den Sivas'a hareket etti. Üzerine gönderilen Bizans kuvvetlerini de dağıttı. Zor durumda kalan Mikhael, önemli bir kuvvetle batıya ilerleyen Artuk Bey'le bir anlaşma yapmaktan başka çıkar yol bulamadı. Artuk Bey anlaşma gereğince Sakarya nehrini geçti.⁷⁵

Sivas tarafına gitmiş bulunan Russel'in aniden dönüp Sakarya ve İzmit bölgesine varması ve bu bölgede hâkimiyetini kurmaya çalışması Artuk'un Orta Anadolu'da fetihlere girişmesi ile ilgilidir. Bizans kaynaklarının ancak Orta Anadolu'dan geçişinden sonra bahsettikleri Artuk Bey'in daha önce Sivas ve Amasya taraflarında da fetihler yaptığı muhakkaktır. Zira Danişmend-nâme'deki kahramanlar arasında Artuhi adı ile yer alan bu Türk bey'inin tarihi faaliyetlerine ait bir hatıra da Amasya-Tokat çevresinde Artuk-ova veya Artuk-âbâd ismidir ki, ortaçağ Türkiye kaynaklarında da mevcudiyeti onun fetihleri ile ilgilidir.⁷⁶ Artuk Bey Danişmend ilinden Orta Anadolu'ya geçerken Norman reisi Russel de imparator Mihael'in amcası Yohannes'in komutasında gönderdiği Bizans ordusunu bozguna uğratmış, komutanını esir almış ve bu esiri imparator ilan etmişti. Böylelikle zor bir durumda kalan İmparator Mihael bu esnada eşsiz bir ordunun liderliğinde giden Artuk'la (Artukh) bir sözleşme yapmak zorunda kaldı. Böylece Sakarya nehrini geçen Artuk Bey, Russel ile beraber Yohannes'i yendi ve Sapanca (Sophon) dağına kaçarken kendilerini yakaladı. Artuk Bey, Russel'i fidye karşılığında Franklara ve Yohannes'i de imparatora teslim etti; bu sayede Türkler, hiç bir zorluk ile karşılaşmadan, İzmit'e ve Marmara sahillerine kadar ilerlediler.

Zahirü'd-devle Artuk, Malazgirt zaferinden sonra, Anadolu'da bu hızlı fetihlerini yaparken Kavurt da saltanatı elde etmek amacıyla Rey üzerine yürüyordu. Bu durum dolayısıyla Melikşah, Artuk'u 1073'te merkeze çağırarak mecburiyetinde

⁷⁵ Atçeken, Bedirhan, *Malazgirt'ten Vatana Anadolu Selçuklu Devletleri Tarihi*, s. 110.

⁷⁶ 1063-1086 seneleri arasında 23 sene gibi uzun bir müddet Selçuklu Devleti'nin hizmetini yapmış olan Artuk Bey, Arap kaynaklarında güzide Türk komutanlarından biri olarak nitelendirilmektedir. Geniş bilgi için bkz. Ali Sevim, "*Artuk b. Eksük*", DİA, İstanbul, 1991, III, 414-415.

kalmış ve o da iki ordunun karşılaşmasında sultan tarafında hizmet etmişti. Artuk'un ayrılışından sonra Norman reisi Russel, yeniden fırsat bularak, Amasya ve Niksar (Neokaisareia) taraflarına hâkim oldu. Ona karşı İmparator, Alexios'u gönderdi ise de, yerli halk Bizans komutanını değil, Russel'i seçtiğinden herhangi bir şey elde edemedi. Bu sırada, İslâm kaynaklarında ismi geçmeyen Tutak büyük bir ordu ile Orta Anadolu'ya giriyordu. Russel hemen bu Türk beyi ile dostluk kurdu. Fakat tehlikeyi gören Alexios Türk komutanını kazanmak için daha makul tekliflerde bulundu. Sultan ile İmparatorun dost olduğunu, Russel'in, büyük gücü dolayısıyla kendisine yakınlaştığını, onu verdiği takdirde, kendisine büyük bir karşılık vereceğini ifade ediyordu. Bunun üzerine Tutak rehineler alıp, Norman reisini Bizans komutanına teslim etti. Ancak Amasyalılar fazla vergi talep eden Alexios aleyhine isyan etti ve memnun oldukları Norman reisini kurtarmaya çalıştıysa da, sonunda Alexios ayaklanmayı bastırdı. Parayı Tutak'a yolladı ve kendi de yanına Russel'i alarak İstanbul'a doğru yola çıktı. Yolda atalarının memleketi olan Kastamonu'yu ziyaret ederken Türklerin görünmesi ile yönünü çevirerek Ereğli'ye gitti. Burada da Bizanslıların takibindeki Türkler ile çarpışarak denizden İstanbul'a gitti.⁷⁷

Bizans imparatoru Mikhael, bir taraftan asileri ortadan kaldırırken bir taraftan da büyük bir üzüntü ile Anadolu'nun elden çıktığını görüyordu. Tek çıkış yolu batı dünyasını doğuya karşı harekete geçirmektir. Bu sebeple 1074 yılında Papa VII. Gregoire'ye müracaat ederek Ortodoks kilisesinin Katolik kilisesi ile birleştirileceği vaadi ile, Türklere karşı derhal yardım istedi. Bunu memnuniyetle kabul eden Papa, bazı Avrupa krallarına ve Hıristiyan dünyasına seslenerek onları bir haçlı seferine davet etti. Fakat bu sıralarda Papalık ve Cermen İmparatorluğu arasında bazı mücadeleler bulunduğu için istenilen haçlı seferi bundan 23 yıl sonra gerçekleşebildi. Tutak Bey'den bundan sonra söz edilmez. Bu durum artık Kutalmışoğullarının Anadolu'ya geldiklerini ve Türkmenler'in de onların etrafında toplanmaya başladıklarını gösterir.⁷⁸

Osman Turan'a göre, Artuk'un 1076 yılına kadar Anadolu'da fetihlerle meşgul olduğuna ve Süleyman'ın şikâyeti üzerine Melikşah tarafından buradan

⁷⁷ Turan, *Selçuklu Tarihi Araştırmaları*, s. 100.

⁷⁸ Atçeken, Bedirhan, *Malazgirt'ten Vatana Anadolu Selçuklu Devletleri Tarihi*, s. 111.

alındığına dair düşünceler tamamıyla yanlış tahminlere dayanmakta ve bu tarihte Bahrayn ve Ahsa'da bulunan Karmatîlere karşı gönderilmiş olması delil gösterilmektedir. Onun Kavurt ayaklanmasını bastırmakta ve daha sonra da kendisine ait Hulvan iktânda bulunmakta olduğu da dikkati çekmemiş, bu nedenle Anadolu hadiseleri de açıklığını kaybetmiştir.⁷⁹

3. Alp İlik ve Devlet Filistin'de

Süleyman Şah, Sultan Melikşah tahta çıktığı sıralarda kardeşleriyle beraber, Bizans hâkimiyetindeki Anadolu'da Fırat ırmağı boylarında ve Urfa civarlarında fetihlerde bulunduktan sonra Orta Anadolu'ya geçerek fetih harekâtına burada devam etti.⁸⁰ Bu dönemde, Büyük Selçuklu Devleti'ne tâbi olarak Filistin'de bir Türkmen beyliği kurup fetihlere devam eden Atsız b. Uvak'a karşı bir tavır içinde olan emirlerinden Şöklü, Fâtımîler idaresindeki Akkâ'yı fethedip Atsız'dan ayrılarak bir beylik kurmak için bazı teşebbüslerde bulundu. Süleyman Şah'ın kardeşlerinden birine, kaynaklarda ismi verilmemekle birlikte muhtemelen Alp İlig'e mektup göndererek hizmetinde bulunmak istediğini, sultanın ailesinden sayılmayan Atsız'a tâbi olmayacağını, eğer Atsız'ı mağlup edebilirlerse Fâtımîler'in de kendilerine yardımda bulunacağını, böylece Suriye ve Filistin'e kolayca hâkim olacaklarını söyledi ve onu Filistin'e davet etti. Kutalmışoğlu, kardeşi Devlet ve amcası Resul Tegin'in bir oğlu ile birlikte Taberiye'ye gidip Şöklü'ye katıldı ve Fâtımî Devleti'ne tâbi olduğunu ilân etti.⁸¹ Böylece Suriye ve Filistin'de, Atsız'ın tâbi olduğu Büyük Selçuklu imparatorluğu'na karşı, Şii Mısır Fatimî Halifeliğine tâbi olan ve içinde, Selçuklu ailesine mensup şehzadelerin de yer aldığı bir ittifak kurulmuş oldu. Bunun üzerine Atsız, Şöklü ve mütteliklerine karşı hemen harekete geçerek onları, Taberiye'de, 1075 yılında, mağlup etti; tutsak aldığı Şöklü ve oğlunu öldürttü. Fakat yine esir olan Kutalmışoğulları ile Resul Tegin'in oğlunu koruma altına alarak durumu, gönderdiği bir elçiyle sultan Melikşah'a sundu. Diğer taraftan kardeşlerinin esir alındığını haber alan Süleyman Şah, derhal Suriye'ye inip Selçuklu vasalı Mirdasoğlu Nasr'ın idaresindeki Haleb'i kuşattı. Fakat çok geçmeden aldığı bir miktar haraç karşılığında

⁷⁹ Turan, *Selçuklu Tarihi Araştırmaları*, s. 102.

⁸⁰ Ali Sevim, Yaşar Yücel, *Türkiye Tarihi 1 (Fetihten Osmanlılara Kadar)*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1990, s. 97.

⁸¹ Ali Sevim, *"Süleyman Şah I"*, DİA, Ankara, 2010, XXXVIII, 103.

kuşatmayı kaldırıp daha güneye inerek Atsız'a bir elçi gönderdi ve esir kardeşlerinin kendisine teslimini istedi. Fakat o, isteğinin yerine getirilmemesi üzerine, buradan ayrılıp Bizans idaresindeki Antakya'ya yürüyüp kuşattı; fakat vali İsaakios Komnenos ile yirmi bin altın karşılığında barış yaparak kuşatmayı kaldırdı. Süleyman Şah, daha sonra tekrar Haleb çevresine gelip Atsız'a yardıma gelmekte olan 3.000 Türkmen atlısına saldırarak onları yağmaladıktan sonra tekrar Antakya yörelerine döndü (1075).⁸²

Selçukluların kurdukları devletlerin içinde en fazla hüküm süreni Anadolu Selçuklu Devleti olmuştur. Bizans'taki iç mücadele devletin kuruluşunu kolaylaştırmış, Süleyman Şah da bundan faydalanarak bir devlet kurmaya muvaffak olmuştur.

4. Anadolu Selçuklu Devleti'nin Kuruluşu

Süleyman Şah, Anadolu'ya geldikten sonra karargâhını Kütahya bölgesinde kurdu. Buradan batıya ve kuzeye kuvvetler göndererek sınırlarını genişletti. Anadolu'nun kısa sürede hızla fethedilmesi, Mansur ile arasının açılmasına neden oldu.

İki kardeş, Anadolu'da kurulacak devletin başına geçmek için yarışa çıktılar. Hatta Mansur, Anadolu tahtını ele geçirebilmek için Bizans İmparatoru'nun yanına gitti. Bunun üzerine Süleyman Şah Melikşah'a başvurdu. Melikşah, Bizans İmparatoru'na bir elçi göndererek, Mansur'u istedi. İmparator vermedi, üstelik yanına yardımcı kuvvetler katarak Anadolu'ya gönderdi.

Melikşah, Mansur'un hakkından gelmek üzere ünlü Selçuklu kumandanlarından Porsuk Bey'i Anadolu'ya gönderdi. Süleyman Şah ile Porsuk kuvvetleri birleşerek Mansur'a saldırdılar. Mansur'un isteği üzerine Porsuk ile teke tek dövüşmeye karar verdiler. Porsuk, tuzak kurarak Mansur'u öldürdü. Mansur'un yanında bulunan kuvvetler de Süleyman Şah ile birleşti.

⁸² Ali Sevim, Erdoğan Merçil, *Selçuklu Devletleri Tarihi (Siyaset, teşkilât ve kültür)*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2014, s.521.

Bu savaştan sonra Melikşah tarafından Süleyman Şah'a Anadolu hükümdarlığı menşuru gönderildi, Abbasî Halifesi de Süleyman Şah'a ayrıca menşur, hil'at ve sancak gönderdi. Kendisine "Sultan" diye hitap etti. Süleyman Şah fetihlerini, Müslüman olmayan ülkelerde yaptığı için, aynı zamanda "Gazi" unvanını aldı.

Bu suretle Gazi Süleyman Şah, Anadolu Selçuklu Devleti'nin kurucusu ve ilk hükümdarı oldu (1077). Selçuklu imparatorluğu toprakları üzerinde Selçuklu boyundan gelen beyler tarafından kurulan devletler, genel olarak kuruldukları memleketlere göre ad aldıklarından⁸³ Süleyman Şah'ın kurduğu devlete de Anadolu Selçukluları adı verildi. Bununla beraber Rum Selçukluları, merkezi Konya olduğundan Konya Selçukluları da denir.⁸⁴

Yazıcızade Ali Tevârih-i Âl-i Selçuk'da Süleyman Şah'ın sultan oluşunu şöyle kaydeder: "Çün Sultan Süleyman Şah'ı Rum gazasına namzed itdiler, Türkistan'dan gelen yüz yirmi bin Türkmen'i Sultan ona çeri (asker) virdi, anı Rum'a gönderdiler. Çün Rum padişahına mendup olup Rum'a geldi. Rum'daki Oğuz begleri ve kulları ki gaza ve akına gelmişlerdi. Malatiyya'da istikba idüp i'zaz ve ayin ve erkân-ı tamâm birle getürdiler. Konya'da tahta geçürdiler."⁸⁵

Türklerin süratle Anadolu'da ilerlemesi Papa VII. Gregorius'u telaşlandırdı ve 1073 yılında Bizans İmparatoru'na bir mektup göndererek, Katolik, Ortadoks ayrılığına son verilmesini, gelişen Türk tehlikesine karşı beraber hareket edilmesini istedi. Papa böylelikle yirmi beş sene sonra gerçekleşecek olan Haçlı seferlerinin temellerini 1073 yılında atmış oldu. Fakat Papa VII. Gregorius tarafından oluşturulmak istenen Haçlı ruhu, Roma-Germen imparatoru IV. Henri ile papa arasındaki anlaşmazlık sebebiyle gerçekleşmemiştir. Bu olay, Anadolu Selçuklu Devleti'nin kurulmasında önemli bir fayda sağlamıştır.⁸⁶

Bazı araştırmacılar tarafından Süleyman Şah Anadolu Selçuklu Devleti'nin ilk sultanı ve kurucusu olarak ifade edilmekte ve devletin kurduğu tarih ile ilgili farklı tarihler (1073-1081 arasında beş farklı tarih) verilmektedir. Konu oldukça

⁸³ Kirman Selçukluları, Irak Selçukluları, Horasan Selçukluları, Suriye Selçukluları gibi

⁸⁴ Çağatay Uluçay, *İlk Müslüman Türk Devletleri*, Milli Eğitim Yayınları, İstanbul, 1977, s.115.

⁸⁵ Yazıcızade Ali, *Tevârih-i Âl-i Selçuk*, Çamlıca Yayınları, İstanbul, 2009, s. 61.

⁸⁶ Yılmaz Gülcan, *Türk Tarihi ve Kültürü*, Alfa Yayınları, Bursa, 2003, s. 115.

karmaşıktır; dolayısıyla ilk başkent Konya mı yoksa İznik mi meselesi de halledilememiştir.⁸⁷

Anadolu topraklarında ilk Türk devletinin oluşması gibi son derece önemli bir olayı gün yüzüne çıkarabilmek amacıyla ilk önce şu ana kadar söylenen iddialar ile delillerini tarihi sıraya göre inceleyelim:

1. Anadolu Selçuklu Devleti'nin 1073 yılında kurulmuş olduğu görüşü;

Söz konusu iddiayı yapan Mehmet Altay Köymen, aynı zamanda devletin 1077 yılında ve 1092 yılında da iki kez daha kurulduğu görüşündedir. O, birinci kuruluşun delillerini şöyle ifade etmektedir:

“Anadolu Selçuklu Devleti, Büyük Selçuklu İmparatorluğu tarihinde birinci dereceden vassal devlet olarak imparatorluğa Sultan Melikşah zamanında dâhil olmuştur. Selçuklu ailesinin imparatorluk başında bulunan kolu ile devletin şehzadelerinin babalarının mücadelesi göz önünde bulundurulacak olursa, bu gecikme doğal sayılmaktadır. Hilâfetin vasıtası, hatta ısrar etmesiyle Sultan Melikşah tarafından 1073 senesinde, Anadolu topraklarında fethedilecek bölgeler Kutalmış'ın oğullarına yöneltilmiştir. Bir emir ile kurulmasına müsaade edilen Anadolu Selçuklu Devleti'nin bir özelliğini hep akılda tutmak gerekir; emir Kutalmışoğullarından herhangi birisine değil, tamamına yöneliktir. Dört ya da Bizans'ın kaynaklarına göre beş kardeşten birini, Anadolu Selçuklu Devleti'nin hükümdarı yapmak ya da hepsine birden topluca hâkimiyet serbestliği kararı, kardeşlerin inisiyatifine bırakılmıştır. "Kollektif hâkimiyet sistemi" ismi verilen, kardeşlerin ortaklaşa hüküm sürmelerini amaçlayan ferman ile ortak hüküm sürmelerinin veya içlerinden birini lider seçmelerinin kendilerine bırakılmasının özel bir amaca dayandığı iddia edilebilir. Çünkü Melikşah'ın bu şekilde bir emir verirken, Selçuklu ailesinin, iki kolu arasında olan yarış ve Selçuklu ailesinin liderliği konusunda babası Kutalmış'ın izlediği politikayı akılda tuttuğu bir gerçektir. Liderlik için kardeşler arasında bir mücadele olmasa bile bir kişinin hükümdar olacağı bir devlete göre dört-beş kardeşin ortaklaşa hüküm sürecekleri bir devletin daha zayıf olacağı kesindir. Yalnız ister kardeşlerinin onay ve rızası ile olsun ister kendi seçimiyle olsun, ağabeyleri Mansur'un, kardeşleri

⁸⁷ İbrahim Kafesoğlu, “Anadolu Selçuklu Devleti Hangi Tarihte Kuruldu?”, Tarih Enstitüsü Dergisi, Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul, 1981, sayı: 10-11, s.1.

Alp-Yülük (ya da İlek), Süleyman Şah ve Devlet (ya da Dolat) üzerinde az veya çok bir üstünlük kurmuş olduğu gerçektir. Böylelikle Anadolu Selçuklu Devleti'nin ilk kuruluşu bitmiş oldu. Yaptığımız açıklamadan anlaşıldığına göre bu devletin tâbilik durumuna ilişkin net bilgimiz bulunmamaktadır. Daha doğru şekilde Büyük Selçuklu Devleti adına para bastırılması, hutbe okutulması gibi en bilinen tâbilik maddeleri dışında bu devlete nasıl sorumluluklar yükletildiğini bilmiyoruz. Eğer bu bilgisizliğimiz kaynakların yetersizliğinden ileri gelmiyorsa, Anadolu Selçuklu Devleti'nin tüm bunlara rağmen 'asgarî şekilde tâbilik statüsü' ne tâbi tutulduğu söylenebilir.”⁸⁸

Mehmet Altay Köymen'e göre, 1077 yılında Süleyman Şah'ı, Sultan Melikşah yeni bir menşur ile Anadolu Selçuklu Devleti'nin sultanı yapmıştır. İşte bu da devletin ikinci kuruluşudur. Ve son olarak 1092'de artık son defa ve kesin olarak Anadolu Selçuklu Devleti'nin kurulduğunu ifade eder.

8. Anadolu Selçuklu Devleti'nin 1075 yılında kurulmuş olduğu görüşü;

Devletin 1075 yılında kurulduğu görüşü ilk defa Osman Turan tarafından savunulmuştur. Mesele açısından son söz özelliğini taşımaktadır. Devletin kuruluş tarihine dair en kapsamlı bilgiyi de Osman Turan sunmaktadır. Osman Turan kuruluş ile ilgili şunları kaydeder: “Kaynakların bazıları Süleyman Şah'ın Alparslan tarafından Anadolu topraklarının fethedilmesi ile vazifelendirildiğini ve dahası kendisine ikta olarak ayrılan bu bölgede hüküm sürme serbestliğinin de verilmiş olduğunu yazmışlarsa da, bunun tarihteki akışla hiçbir ilgisi yoktur. Bu kaynaklardan Süryani Mihael meseleyi farklı bir boyutta ele alarak, Süleyman Şah'ın oğullarıyla beraber Malazgirt savaşında birçok hizmetlerde bulunduğunu ve zaferin ardından Alparslan'ın Kapadokya bölgesini alan Süleyman Şah'a Anadolu topraklarında hüküm sürme hakkını verdiğini ifade eder. Hâlbuki Alparslan'ın karşısına güçlü ve iddialı bir biçimde çıkan Kutalmışoğullarını Anadolu topraklarının hükümdarlığına ve fethine görevlendirmesi imkân dışıdır. Alparslan döneminde Anadolu topraklarında savaşan birçok Türkmen komutanı ve beylerine ilişkin muahhar kaynakların bilgilerine rağmen, daha önemli birer kişilik olan Selçuk'un torunlarına

⁸⁸ Köymen, *Selçuklu Devri Türk Tarihi*, s.102-104; İbrahim Kafesoğlu, “*Anadolu Selçuklu Devleti Hangi Tarihte Kuruldu?*”, Tarih Enstitüsü Dergisi, sayı: 10-11, s. 2.

ilişkin bilgiye yer vermemeleri de bu sebeptir.

Süleyman Şah ile kardeşlerinin Alparslan zamanında Suriye bölgesinde ve Anadolu topraklarında olmadıkları konusunda en kuvvetli delil de el-Basan, Kavurt ve Kutalmış'ın ayaklanmasının ardından, onlara tabi bulunan Yabgulu (Yâvgiyya) isimli Türkmen birliklerinin ve Suriye bölgesine ve Anadolu topraklarına kaçtıkları ve bunların bir bölümünün 1070/462 yılında diğer Oğuz beyleri ve Atsız yönetiminde fetih hareketlerine başlayıp Filistin bölgesinde bir Türkmen beyliği kurarlarken lider olacak bir Selçuklu prensi bulamamış olmasıdır. Şöklü de bu Türkmen beylerinden birisidir. Şöklü 1074/467 yılında Sultan Melikşah'a bağlılığını ifade eden Atsız'a karşı faaliyete geçerken Kutalmışoğullarından birisini çağırabilmiş ve ona Selçuklu ailesine mensup olması sebebiyle, bağlı olacağını ifade etmişti.

Önemli kaynaklarda yer alan, Kutalmışoğullarının Anadolu topraklarına Melikşah döneminde gelmiş olduklarına ilişkin ibareleri de bu durumu onaylar. Aynı zamanda Sultan Melikşah'ın Süleyman Şah ile kardeşlerini Anadolu topraklarını yönetime ve bu bölgede başıboş kalan Türkmen birliklerini düzenlemeye görevlendirdiğine ilişkin ibareleri de gerçeğe uygun değildir. Alparslan'ın vefatının ardından beliren taht mücadelesinde Süleyman Şah ile kardeşlerinin imkânını bularak Anadolu topraklarına gelmiş oldukları ya da Sultan Melikşah'ın bunları özgür bırakmış olduğu anlaşılıyor.

1078 yılında Sultan Melikşah kardeşi Tutuş'u Suriye bölgesine yollar, Atsız yönetiminde birleşen Yabguluları tabiliğine alırken, güçlü komutanlarından Porsuk'u da Anadolu topraklarında görevlendirerek Süleyman Şah ve diğer Kutalmışoğullarını da bertaraf etmeyi amaçlıyordu. İstanbul şehrine sığınmış olan Mansur'u, Porsuk İmparator Botaniates'ten istedi. Aralarında meydana gelen çarpışmada Porsuk, Mansur'u hile ile katledip durumu hükümdara bildirdi. Türkmen birlikleri de Kutalmış'ın diğer oğlu olan Süleyman Şah'a katıldı. Kaynaklarımızda belirsizlikler olsa da Porsuk'un Kutalmışoğullarına karşı gönderildiği sırada Bizans imparatoru ile ittifak halinde olduklarından mücadelenin Rumlara karşı olan yansımalarının da normal olduğu kesindir. Bu konuyu yanlış anlayan kimi çağdaş tarihçiler Süleyman Şah ve kardeşi Mansur arasında bir çarpışmanın meydana geldiğini, Süleyman Şah'ın

destek talebiyle Sultan Melikşah'ın Porsuk'u Anadolu topraklarına yolladığını, Mansur'un etkisiz hale getirilmesinden sonra Anadolu hükümrانlığının Süleyman Şah'a verildiğini zannetmektedirler.⁸⁹

3. Anadolu Selçuklu Devleti'nin 1077 yılında kurulmuş olduğu görüşü;

Bu iddianın sahibi Mükrimin Halil Yinanç, devletin kurulmasını Kutalmışoğlu Mansur vakasına bağlar ve tarih kaynakları tarafından desteklendiği düşüncesiyle olayı şu şekilde açıklar:

“...Kendisini Bizans imparatoru ilân eden N. Bryennos, Rumeli’de ayaklanır. İmparator Botaniates onunla mücadele etmek amacıyla Anadolu topraklarındaki Türk şehzadelerinden yardım talep eder. Bu esnada Kütahya’nın çevresinde karargâhlarını kurmuş olan Süleyman ve Mansur kardeşler imparatora yardımcı olmak amacıyla İstanbul’un civarına kadar gelirler. Onlar Anadolu topraklarını artık kendi memleketleri olarak görmeye başlamışlardır. Arap tarihçileri Süleyman ve Mansur kardeşlerin bir süre sonra aralarının açıldığını ifade ederler. Gerçekten de onlar Anadolu’yu paylaşamıyor bu yüzden de bozuşuyorlardı. Süleyman, kardeşi Mansur’un ayaklanma için hazır bulunduğunu Sultan Melikşah’a bildirdi. Sultan da bu esnada İstanbul’daki sarayda misafir olan Mansur’un yok edilmesi için imparatora bir elçi yollamıştı. Mansur yeniden İstanbul şehrinden Anadolu topraklarına giderek kardeşiyle muharebe ve mücadeleye girişmişti. Süleyman’ın yeniden talep etmesiyle Sultan Melikşah Anadolu topraklarına seçkin kumandanlarından olan Emir Porsuk’un komutasında bir ordu yollamıştı. Süleyman’ın birlikleriyle birleşen bu ordu savaşa başladı. Malatyalı Abu’l-Farac’ın Süryani vakayi-nâmesine göre Porsuk’un savaşın son bulması amacıyla teklif ettiği çarpışma sırasında, Porsuk’un tuzak kurması ile Mansur imha edildi. Bunun ardından tüm Anadolu topraklarının hükümrانlığı Büyük Sultan Melikşah’a sıkıca bağlı olan ve onun tarafından değer verilen Süleyman’a kaldı ve bu bölgenin hâkimiyet menşuru da ona gönderildi. Selçuklu şehzadeleriyle diğer Türk beylerine unvan vermekte ve hil’at yollamakta olan Bağdat Abbasi halifesi de Kutalmışoğlu Süleyman Şah’a sancak ve hil’atler

⁸⁹ Osman Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, Turan Yayınları, İstanbul, 1971, s. 53-55.

yollamış, saltanat menşuru göndermiş ve ona “Sultan” diyerek hitap etmişti. Sultanu’l- a’zam (en büyük sultan) ifadesiyle hitap edilen Melikşah’ın devrinde, böylelikle, sultan vasfının Anadolu genel valisi Süleyman’a söylenmesi dikkat çekicidir.”⁹⁰

Claude Cahen Süleyman Şah’a “Sultan” denilmesiyle ilgili şunları kaydeder:”Kendisinin tek sultan olduğunu öne süren Melikşah’ın ya da Melikşah tarafından korunan ve böyle bir unvanı verme yetkisi olan tek kaynağın, halifenin, Süleyman’a bu unvanı vermemiş olduğu ortadadır. Fakat o bunu istemeden ya da Bizanslı dostlarından kendisine böyle bir unvan vermelerini talep etmeden,-ya da daha sonraları oğlu Kılıç Arslan’ın yapmış olduğu gibi, babasıyla öteki Selçuklular arasındaki rekabeti yeniden canlandırmak amacıyla bu yola başvurmadan-adamlarının ona, daha pek çok durumlarda olduğu gibi, bu unvanı yakıştırmış olmaları da mümkündür. Hangi bölgelerde olduklarını ya da hangi grupları kapsadıklarını saptama olanağımız olmasa da, Anadolu’daki bir grup Türkmence Süleyman’ın başbuğları olarak kabul edildiği ve bu unvanın onlar için taşıdığı anlam çerçevesinde de ona “Sultan” denildiği bilinmektedir.”⁹¹

İmparatorun kızı olan devrin müelliflerinden Anna Komnena’nın, Süleyman Şah’a imparator manasında olan "Sultan" denildiğini, İznik şehrini başşehir yaptığını ve devamlı olarak çeşitli yerlere akıncılar yollayarak etrafındaki komşu devletleri korkuttuğunu daha o dönemlerde eserinde yazmış olması dikkatleri çekmektedir. Dahası Süryani Mihael; "Süleyman Şah İznik ve İznik şehirlerini ele geçirerek buralarda hüküm sürdü. Tüm ülke Türkler ile doluydu. Bu durumu haber alan Bağdad halifesi ona hâkimiyet alametleri ve sancak yollayıp onu şereflendirerek sultan ilan etti. Böylelikle Türklerin, biri Roma (Anadolu) topraklarında diğeri de Horasan bölgesinde olmak üzere Türkistan dışında iki hükümdarı oldu” demiştir. Böylece Süleyman Şah'a sultan vasfının özellikle halife tarafından verildiğini veya halifenin var olan duruma ayak uydurmak mecburiyetinde olduğunu ifade eder. Eserinin farklı bir yerinde Anna Komnena, Süleyman Şah’ın Antakya seferine çıkmadan evvel; sultan vasfını almış olduğunu ifade eder. Tüm bu bilgiler, Süleyman

⁹⁰ Mükrimin Halil Yinanç, *Türkiye Tarihi Selçuklular Devri*, İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 1944, s. 105-107.

⁹¹Claude Cahen, *Osmanlılardan Önce Anadolu'da Türkler*, E Yayınları, İstanbul, 1979, s. 90.

Şah'ın ister sultan ister melik vasfıyla olsun İznik şehrinin başşehir olduğu bir devleti idare ettiğine işaret etmektedir.⁹²

Ancak, Sultan Melikşah'ın divanı olan büyük divan, Süleyman'ın vasfını sadece 'Melik' yani kral şeklinde biliyordu(1077). Türkiye'nin ve Anadolu topraklarının ilk sultanının ilk önce Konya'yı kendisine başşehir yaptığı ifade edilmektedir."⁹³

4. Anadolu Selçuklu Devleti'nin 1080 yılında kurulmuş olduğunu iddia eden Zeki Velidi Togan, tarihten hiçbir delil göstermeden;

"1080 yılında İznik şehrini fethederek bu şehri kendine başşehir yapan Kutlamişoğlu Süleyman ve Türkmencilik bayrağının altında can veren Kutlamişoğulları" ifadelerini kullanmasının ardından devamında, "Süleyman tüm Anadolu topraklarını Türkmen beyleri arasında paylaştırarak, yönetti" ifadesini kullanmıştır.

Ancak Togan'ın esas söylediği ve kendinden sonraki araştırmacıların da (Osman Turan, Mehmet Altay Köymen) aklını karıştıran konu, Büyük Selçuklu Devleti tarihinde 'Türkmencilik' akımı faraziyesidir. Zeki Velidi Togan'a göre "Tuğrul Bey Türkmenlerce, şüphesiz, ancak Kuş Beği idi. O hayatının bitimine kadar, bu vasfi taşımaya rağmen, İslam ülkelerinin geleneğine dayanarak kendini Müslüman halka tanıttı. Sonrasında o, Türkmenler tarafından bir mütegalibe(zorba) olarak görüldü... Alparslan da Yabgu lakabını lağv ve Büyük Yabgu vasfını alan Musa Yabgu'yu azlettiğini bildirdi. Alparslan'ın ordusu yabancılardan oluşturulmuş düzensiz ve kalabalık bir Müslüman ordusuydu. Meşru yabgu, inal'ların ve onların oğulları etrafında Türkmenler birleşiyorlardı. Selçuklu Sultanı Melikşah, Türk devlet geleneklerinin en önemli yönlerinden ayrılmıştı. Türkmenler onların buna benzer davranışları yüzünden Büyük İran Selçuklularını hiç sevmemişlerdi... Türkmencilik bayrağı altında Rey şehrinde can veren Kutlamiş'ın oğulları Bizans sınırındaki oymakların çok sevdikleri reisleri olmuşlardır."⁹⁴

5. Anadolu Selçuklu Devleti'nin 1081 yılında kurulmuş olduğu görüşü;

Kafesoğlu'nun tespitine göre, 1913 yılında Anadolu Selçuklu Devleti tarihinin

⁹²Mehmet Şeker, "Süleyman-Şah(I), Rukne'd-din Süleyman-Şah b. Kutalmış", Selçuklu Medeniyeti Araştırmaları Dergisi, 2016, sayı:1, s. 46.

⁹³Yinanç, *Türkiye Tarihi Selçuklular Devri*, s. 105-107.

⁹⁴Zeki Velidi Togan, *Umumi Türk Tarihine Giriş*, Enderun Yayınları, İstanbul, 1981, s. 202.

birinci dönemine dair çalışmasını yayınlayan Fransız oryantalisti J. Laurent, olaylara günümüz bakış açısıyla bakar. Bizanslı ve Doğulu yazarların (İ. Zonaras, İ. Skylitzes, A Komnena, M. Attaleiates, N. Bryennios, Abul-Farac/Barhebraeus gibi) Anadolu Selçuklu Devleti'nin kuruluşuna ilişkin haberlerinin tezat yönlerini gösterir. Ardından Süleyman Şah'ın, sultan vasfının olması itibariyle 1080 yılının çok erken bir tarih olduğunu, o esnada “belki de Anadolu topraklarında yayılmış bulunan tüm Türk birliklerine fiili olarak komuta etmek hakkını kesin bir şekilde” almış olabileceğini ifade eder. Ancak 1081 yılında artık “tanınmış olan İran Sultanı'nın hâkimiyetini tanımayan bir özgürlük iddiacısı” konumunda olduğunu ifade etmiştir. Bu araştırmacı daha sonra yazmış olduğu başka bir makalesindeyse, bahsettiği endişelerini tekrar eder. Aynı zamanda 1081 yılında Bizans İmparatoru'yla Dragos suyu anlaşmasını yapan Süleyman Şah'ın Anadolu topraklarında istilasındaki toprakların hâkimi olarak artık Sultan Melikşah'ı da önemsemediğini ifade eder. Aynı zamanda Bağdad'ın onayını almadan da “Sultan” vasfını almasının imkân dâhilinde olduğunu iddia ederek, yine de çok net bir ifade içermeyen şu sonuca ulaşır: “O, sultan vasfını taşıyın ya da taşımasın, 1081 yılında başşehri İznik şehri olan Selçuklu (Rum) Sultanlığı vardı ve ilk sultanı da Süleyman Şah'dı.”⁹⁵

5. Selçuklu- Bizans İlişkileri

Süleyman Şah 1075 yılında İznik'te yerleştikten sonra, Bizans'ın saltanat mücadelelerinden yararlanarak ülkesini hızla genişletme fırsatını buldu. Süleyman Şah, Bizans'ın merkezi ve yerel tekfurluklarının çekişmelerinden yararlanarak bölgede hâkimiyetini güçlendirmiştir.⁹⁶ Gerçekten o sırada imparatorluğun Rumeli ordusu, 1075 yılında toptan isyan çıkardı ve bu ordunun komutanı N. Bryennios Edirne'de, 1077'de imparatorluğunu ilân ederek İstanbul üzerine yürüdü. İmparator, hapisten çıkardığı Russel'i, Alexis ile birlikte onun üzerine gönderdi. Bu karışıklıklar sırasında Anadolu askeri kumandanı N. Botaniates, müttefiki bulunan el-Basan'ı Süleyman Şah'a göndererek büyük çıkarlar karşılığında onu kendi tarafına çekmeyi başardı. Süleyman Şah daha fazla yarar elde ettiği için müttefiki bulunan imparatora

⁹⁵ Kafesoğlu, “Anadolu Selçuklu Devleti Hangi Tarihte Kuruldu?”, s. 9.

⁹⁶ Halide Aslan, “Türkiye- Anadolu Selçukluları”, İslâm Tarihi El Kitabı, Ed. Eyüp Baş, Grafiker Yayınları, Ankara, 2013, 651; Faruk Sümer, “Selçuklular(Anadolu Selçukluları)”, DİA, Ankara, 2009, XXXVI, 380.

karşı Botaniates'i destekledi.

Botaniates, Mansur ve İznik hükümdarı Kutalmışoğlu Süleyman Şah'dan sağladığı yardımlar sayesinde, 1078 yılında Bizans tahtını ele geçirdi.⁹⁷ Bu durum Türkler'in, Marmara, Akdeniz ve Karadeniz sahillerine kadar her yanda yaygınlaşmasını ve geniş menfaatler elde etmesini sağladı. Süleyman Şah'ın kurduğu hâkimiyet ve kazandığı başarılar Anadolu'da Türkmen yoğunluğunu artırarak kuvvetlenmesine neden olduğu gibi, Bizans'ın kötü yönetimi, savaşlar ve isyanlar dolayısıyla perişan olan, yerli halklar da Süleyman Şah'ın yönetiminde huzur ve refaha ulaşıyordu. Bu şekilde Anadolu Selçuklu Devleti sağlam bir zemine oturmuş oluyordu. Büyük arazi sahiplerinde tutsak olan veya toprağı olmayan köylüler de Selçuklular ile hürriyete ve toprağı kavuşuyordu.⁹⁸

6. Süleyman Şah-Melikşah İlişkileri

Sultanlık davası ile ortaya çıkan Kutalmışoğullarının, büyük Türkmen kitlelerine dayanarak, Anadolu'da bir devlet kurmaya girişmeleri ile Suriye'ye kaçan Yabguluların Atsız ve diğer beyler yönetiminde bir beylik kurmaları Melikşah'ı tedirgin ediyor ve hâkimiyet mücadelesinde başarılı olduktan sonra, merkezîyetçi bir devlet kurulması amacıyla bu yeni oluşumları itaate almaya veya ortadan kaldırmaya zorluyordu. Anadolu'daki Türkler'in artarak Anadolu'nun tamamen elden gittiğini gören ve Papa Gregorius VII.'a başvurup bir yardım alamayan Bizans imparatoru Mihael, Melikşah ile anlaşma girişiminde bulundu. Bunun üzerine imparator, 1074 Haziran tarihli, halifeye Süryanice ve satır altlarında Arapça tercümesi yazılı iki mektubundan birinde, ondan Melikşah ile anlaşma girişimine aracılık etmesini rica ediyordu. Melikşah, Anadolu'ya ve Suriye'ye ordular göndermeden önce, 468/1076 yılında, Kafkasya'ya hareket edince orada hazineler değerinde armağanlarla gelen Bizans elçisini kabul etmişti. Bu mektup ve elçilerin neler elde ettiklerine dair kaynaklarda detay yer almasa da, Melikşah'ın bu ülkelerde hâkimiyetini kurmaya çalıştığı bir gerçektir. Melikşah, kardeşi Tutuş'u Suriye'ye gönderirken ve Atsız

⁹⁷ Mehmet Ersan, "Selçuklular", *İslam Tarihi ve Medeniyeti*, Siyer Yayınları, İstanbul, 2018, X, 171; Mehmet Şeker, *Fetihlerle Anadolu'nun Türkleşmesi ve İslâmlaşması*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara, 1997, s. 42.

⁹⁸ *Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi*, Rd. Hakkı Dursun Yıldız, Çağ Yayınları, İstanbul, 1988, VIII, 213.

yönetiminde birleşen Yabguluları tabiiyetine dâhil ederken büyük komutanlarından Emir Porsuk'u da Anadolu topraklarına görevlendirerek, Süleyman Şah ve diğer Kutalmışoğullarını bertaraf etmek istiyordu. Anadolu'da gaza yapmakta olan Saltuk, Afşin, Tutuoğlu, Tarankoğlu ve Dilmaçoğlu Mehmed gibi Oğuz beyleri 468 Zilkadesi'nde (Temmuz 1076) askerleriyle beraber Rûm bölgesinden Halep şehrine dönüyorlardı. Bu dönme onların Süleyman Şah'ı tanımamalarıyla Melikşah'a sadakatleri ile alakalıydı. Melikşah bunlara Suriye'ye giden Tutuş'a katılmalarını emretmişti.

Melikşah'ın Anadolu'ya ve Kutalmışoğullarını itaate almak amacıyla gönderdiği Emir Porsuk'un hareketleri hakkında kaynakların ifadeleri çok yetersiz ve karmaşıktır. Bu rivayetlerden birine göre, dünya hâkimiyeti davası ile Porsuk'u Anadolu'ya göndermiş; o da Bizanslıları sıkıştırarak imparatorlarını senelik 300.000 altın haraca bağlamıştı. Dahası güya sultan da İstanbul şehrini muhasara etmiş ve Bizans İmparatorluğu'nun haracını 1.000.000 altına çıkarmıştı. Aksaray, Konya, Kayseri ve bütün Rûm memleketlerini alarak Kutalmışoğlu Süleyman Şah'ı Rûm bölgesine hükümdar yapmış ve Antakya şehrini de alıp kendisine vermişti. Şam bölgesine de Tutuş'u yollayarak Mağrip'in ve Mısır'ın fethini emretmiştir. Emir Porsuk'un seferine ait bu önemli bilgi muahhar bir müellife göre "Babası Kutalmış vefat edince oğlu Mansur Rûm bölgesine ilerledi ve burada birçok yer aldı. Sultan Melikşah saltanata geçince Porsuk'u Rûm bölgesine yolladı. Porsuk, Mansur'u katlettiği sırada kardeşi Süleyman henüz küçüktü. O da Türkmen birliklerinin kendinse katılmasıyla birçok yeri ele geçirdi." Bu ifade ile hadise biraz açıklık kazanmakta ve savaşın da Kutalmışoğullarının karşı olduğu ve Mansur'un ölümü ile sonuçlandığı ortaya çıkmaktadır.

Kaynağı kaybolan bu bilgi Abu'l-Farac tarafından da karışık bir şekilde nakledilmiş, fakat yeni ilaveler ve tarih kaydı ile olay biraz daha aydınlatılmıştır. Bu müellife göre, Melikşah, Kutalmış'ı (doğrusu: oğlunu) yakalamak amacıyla, 1078'de, Emir Porsuk'u Anadolu topraklarına yolladı. Porsuk İstanbul şehrine gizlenmiş olan Mansur'u Botaniates'ten istediye de, imparator vermedi. Bunun üzerine Porsuk ile Kutalmış (oğlu) arasında savaş başladı ve iki taraftan da çok insan öldü. Fakat sonuç olarak Porsuk bir tuzak ile düşmanını öldürüp durumu sultana

bildirdi; Türkler de Kutalmış'ın diğer oğlu Süleyman'a katıldılar.⁹⁹ Osman Turan'ın tespitine göre; kaynaklardaki belirsizliklere rağmen, Porsuk'un Kutalmışoğullarına karşı gönderildiği, ancak bu esnada onlar Bizans imparatoru ile birlikte olduğu için seferin Bizanslılara karşı sayılmış bulunduğu şüphe yoktur. Kutalmışoğullarının Büyük Selçuklular ile ve özellikle Süleyman'ın Melikşah ile ilişkilerini hatalı olarak tefsir eden modern tarihçiler, Süleyman Şah ve kardeşi Mansur arasında bir çarpışmanın meydana geldiğini, Süleyman Şah'ın destek talebiyle Sultan Melikşah'ın Emir Porsuk'u Anadolu topraklarına yolladığını ve Mansur'un etkisiz hale getirilmesinin ardından Anadolu hükümlerinin Süleyman Şah'a verildiğini kabul etmişlerdir. Sultan Melikşah'ın Süleyman Şah'ın ardından oğullarını İran tarafına götürerek İznik'teki tahtını boş bir şekilde koyması da aile arasındaki düşmanlığın devam ettiğini göstermektedir. Süleyman ile kardeşi Mansur arasında bir mücadele olduğuna ilişkin kaynaklarda bir ifade mevcut değildir. Bizans kaynaklarından yalnız Bryennios'un bir defa bahsettiği Mansur'un Süleyman ile birlikte bulunduğunu ve Botaniates'in tahta çıkarılmasında ortaklaşa yardım yaptıklarını belirtmiştir. Bunun dışında Kutalmışoğullarına karşı sefere çıkan Porsuk'un İznik'te devlet kuran Süleyman'ı istisna edip ve hatta ona yardım yapıp Mansur'u bertaraf etmeye çalışması da bu seferin anlamsızlığını gösterir.

Seferin Mansur'a ve Bizans'a karşı 1078'de gerçekleştiğine dair kayıt Kutalmışoğullarının aynı yılda Botaniates ile ittifak halinde onu tahta çıkarmaları hadisesiyle ilgili olarak bir hakikati belirtmektedir. Porsuk'a karşı yeni imparator ile onlar arasındaki ittifakı onaylamakta ve Mansur'un da bu esnada öldürüldüğü anlaşılmaktadır. Mansur katledildiği halde Süleyman Şah'ın bu yıldan sonra daha fazla güçlenmesi, Emir Porsuk'un bu işten çok bir şey kazanmadığını gösterir. Porsuk çayı adının da onun bu bölgedeki faaliyetlerinin bir anısı olarak kaldığı muhakkaktır.¹⁰⁰

⁹⁹ Abu'l-Farac, *Gregory Abu'l-Farac: Abu'l-Farac Tarihi*, Çev. Ömer Rıza Doğrul, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1945, s. 227.

¹⁰⁰ Turan, *Selçuklu Tarihi Araştırmaları*, s. 105-106.

7. Dragos Suyu Anlaşması

Aleksios'un Batıda, İtalyan Normanlarının lideri korkunç Robert Giskard tehlikesini önlemek için aldığı çok ciddî önlemlere karşılık, Boğaziçi'nin Anadolu sahillerine kadar sokulmuş bulunan Selçuklulara karşı, Nikephoros Phokas ile istişareden sonra, uyguladığı savunma tarzı hayret edilecek derecede basit görünür. Robert Giskard'ı Arnavutluk kıyılarında durdurmak amacıyla bütün Batı dünyasını yardıma çağıran Aleksios, diğer tarafta Türkleri Boğaziçi'nden uzaklaştırmak konusunda sadece sığınaklar şeklindeki karakol kayıkları ile yetinmiştir. Fakat neticede bu pek küçük ölçüdeki savunma sisteminin büyük masraf ve emeklere bağlı ordular hazırlama ve sevkinden daha etkili olduğu anlaşılmıştır.

İmparator Aleksios kalabalık ve düzenli Bizans ordularının, az sayıda süvarilerden oluşan olağanüstü hızlı Türk kuvvetleriyle başa çıkamadığını deneyimlerine dayanarak iyi biliyordu. İmparatorun kızı, tarihçi Anna Komnena bunu, "Bizans orduları kendilerini ayakaltında kum gibi ezen Türklere karşı savaşmak cesaretini artık gösteremiyorlardı" şeklinde ifade etmektedir. Böylece, Bizans imparatoru, büyük harekât yaparak Türk ordularını kendi üzerine çekmemek, mevcut kuvvetini bir anda kırdırmamak amacıyla, etkisi gayet dar alanda kalan bir tür gerilla savaşı vermeyi tercih etmişti.

Barakalı karakol kayıkları gece karanlığında gizlice Anadolu yakası kıyılarına yanaşıyor, içlerinden çıkan Bizans'ın en cesur askerleri Khomatenelerden (Laodikia ve Phrykia birlikleri) sekizer-onar kişilik gruplar halinde Türklerin bulunduğu yerlere ani baskınlar veriyordu. Ardından hızlıca sığınaklarına giderek deniz tarafına açılıyorlardı. Gecenin herhangi bir saatinde, ancak günler boyu süren bu durum sonucunda birkaç adım gerileyen Türk birliklerinin bıraktıkları yerlerde Bizanslılar yuvalar oluşturdular. Tuzaklar kurup, savunmasız ya da yalnız başına yakaladıkları Türkleri yok etmeye başladılar. Planlarını adım adım ilerlettiler ve Türk birlikleriyle mücadelelere girdiler. Olaylar bu şekilde ilerleyince, Aleksios sığınaklara ellişer atlı asker koyup gerektiğinde hemen denize açılarak gündüzleri dahi mücadelelere devam edilmesi emrini verdi. İlk başta hiç önem verilmemiş, hatta Türk birliklerinin eklenmesine dahi ihtiyaç duyulmamış olan bu tazyik sonucunda Türk birlikleri

Boğaziçi civarından uzağa giderek İzmit şehrine doğru çekilmişlerdi. Sonrasında Aleksios o ara Kilikia cephesinde olan Süleyman Şah'a başvurarak vergi vermesine karşılık barış teklifinde bulundu. 1082 yılında anlaşma gerçekleşti ve Kocaeli yarım adasındaki Dragos suyu iki ülkenin arasındaki hudut sayıldı. Süleyman Şah bunun yanında imparatora destek de verecekti.

Yapılan antlaşma Aleksios için bir başarıydı. Çünkü Balkan bölgelerindeki Norman tehlikesiyle mücadele edebilmek için Selçukluları emniyete almış oluyordu. Ardından Süleyman Şah anlaşmanın gerektirdiği üzere Teselya'ya kadar ilerleyip Larissa'yı (Yeni şehir) kuşatan, Giskard'ın oğlu, Bohemond'a karşı, Kamyır (Yağmur) komutasında yedi bin kişilik Türk kuvveti göndererek Aleksios'un Normanları İtalya'ya kadar püskürtmesine yardım etti (1083). Süleyman Şah, bu seneler içinde Anadolu'da aynı noktalar halinde kalan Bizans kalelerinin fethi ile meşgul olmuş, bu arada Tarsus'u (1082 de), Adana, Misis, Anazarva (Ayn-ı Zarba), ile Kilikia'nın diğer bazı şehirlerini ele geçirmişti (1083). Malatya'yı da haraç vermek zorunda bırakmıştı.¹⁰¹

Süleyman Şah bu sıralarda Mısır-Fatimi devletine isyan ile Trablusşam'da bağımsız bir idare kuran Şii inançlı Ebu Talip İbn Ammar'a bir elçiyle başvurup fethetmiş olduğu memleketler için kadı ve hatipler göndermesini istedi. Çok geçmeden o, adı geçen kent ve kalelere Selçuklu komutan ve valilerini tayin etmesinin ardından başkent İznik'e döndü. Böylece Ermeni prensliği kontrol altına alındığı gibi bu bölge de Anadolu Selçuklu Devleti'nin sınırları içine alınmış oldu.¹⁰²

Kilikia'da Flaretos tarafından bir Ermeni prensliği kurulmuştu. Kendisine Bizans'ın temsilcisi görüntüsü vererek Grek halkı memnun ederken, oralara ara sıra uğrayan Türk birliklerine, armağanlar sunması ve türlü dalavere ile, bir müttefik gibi görünen maceracı ve haşin Flaretos, Bizans ordularının dağılması ve Türklerin başka yerlerde fazlaca meşgul olmasından yararlanarak, hâkimiyet sınırlarını genişletiyordu. 1074'te Malatya'yı ele geçirmiş, burayı Ermeni şeflerinden sırasıyla Toros, Hareb ve Gavril aracılığıyla idare etmişti. Sonra Palu, Harput (Khartpet), Ayn-

¹⁰¹ İbrahim Kafesoğlu, *Büyük Selçuklu İmparatoru Sultan Melikşah*, Milli Eğitim Yayınları, İstanbul, 1973, s.72.

¹⁰² Ali Sevim, *Anadolu'nun Fethi Selçuklular Dönemi*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2014, s. 106.

ı Zarba, Tarsus, Misis, Elbistan, Raban, Keysun'a hâkim olmuş, nihayet Bizans valisinin elinden Urfa'yı çoğu Ermeni olan halkını ayaklandırarak almayı başarmıştı. Urfa'ya Tuğrul Bey döneminde Malazgirt prensi olan Abukab oğlu Vasil'i tayin etti. Vasil'in 1083'te ölümünden sonra Bizans tarafından eski Ani prensinin oğlu Simbat vali tayin edildi ise de bu Ermeni'den memnun olmayan Grek halkının kargaşa çıkarması üzerine Flaretos Urfa'yı tekrar işgal ederek oğlu Barsam'ın yönetimine verdi.¹⁰³

Anadolu Selçuklu Devleti'nin kurulmasının ardından artık devletin kuruluş aşamasını geçiren ve Bizans'a da varlığını kabul ettiren Süleyman Şah, devletinin sınırlarını genişletmek üzere fetihlere ağırlık vermeye başladı.

¹⁰³ Kafesoğlu, *Büyük Selçuklu İmparatoru Sultan Melikşah*, s.74.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

SÜLEYMAN ŞAH'IN ANADOLU'DA FAALİYETLERİ

1. Antakya'nın Fethi

Malazgirt Savaşı'ndan sonra Türklerin Orta Anadolu'da yerleşmeleri ve daha sonra Batı Anadolu'ya doğru ilerleyerek bu kıtanın her tarafına yayılmaları ve Bizans İmparatorluğu'nun bu kıtadan elini çekmeye başlaması üzerine imparatorluk merkezi ile karadan bağlantısı kesilen ve ayrılmış bir duruma düşen güney ve güneydoğu Anadolu bölgelerinin bir kısmı Flaretos'un eline düşmüştü. Van havzası Ermeni soylulardan biri olan ve Romanos Diogenes'in zamanında büyük görevlere verilen bu general, ondan sonra meydana gelen karışıklıktan yararlanarak başına birçok Ermeni serserilerini toplamış ve önceden kendisine korunması görevi verilmiş olan Maraş şehrine yerleşmişti. Bu general daha sonra yukarı Ceyhan bölgelerini yani Andiriyon(Andırın), Göksün, Ablıstan(Albıstan) havalisini ve biraz sonra Raban, Keysum, Behesni, Hisn Mansur(Adıyaman), Kâhta, Sümeysat(Samsat) kalelerini ele geçirmişti.

Türk istilâsı üzerine Arran'dan ve Anadolu'nun şark bölgelerinden kaçarak Kilikya'ya gelmiş ve oradaki şehirleri ve kaleleri ve Tarsus, Lampron(Namron), Sis ve daha birçok kaleleri ellerine geçmiş olan Ermeni reisleri onu metbu tanıdıkları gibi Bizans ile alâkası kesilen Kilikya'daki diğer şehirlerin Rum kumandanları da ona tabi olma gereğini duymuşlardı. 1077 senesinde Flaretos kendine bağlı olan Ermeni reislerinden birini, Abu Kab oğlu Vasil'i göndererek şimdiye kadar Türklerin çok sayıda kuşatmasına direnmiş ve İslâm denizi arasında bir ada halinde kalmış olan Urla şehrini kuşattırarak ele geçirdi. Ardından Vasil'in ölümü üzerine kendi oğlu Barsam'ı oraya komutan tayin etti. 1078 senesinde Bizans'ın son Antakya valisi olan Vasag'ın Antakya Ermenileri tarafından öldürülmesi üzerine şehrin büyükleri ve özellikle Ermenileri tarafından davet edilen Flaretos buraya gelerek hâkim olmuş ve artık hâkimiyet merkezini buraya taşımıştır.

Yönetiminde bulunan memleketlerin bir kısmının Musul ve Haleb hükümdarı Şerefü'd-devle Müslim tarafından, bir kısmının da Anadolu fatihi Süleyman Şah tarafından alındığını görmüş olduğumuz Flaretos, hâkim olduğu ülkeleri koruyabilmek

için Türk ve İslam hükümdarlarına yani hem Şerefü'd-devle'ye hem de Süleyman Şah'a ve bir taraftan da Suriye hükümdarı Tâcüddevle Tutuş'a vergiler ve armağanlar vererek kendini koruyordu. Diğer taraftan da büyük sultan Melikşah'a da hediyeler ve ubudiyetnameler göndererek kendini bu hükümdarların saldırısından korumaya çalışıyordu.¹⁰⁴

Anadolu(Bilâd-ı Rûm)'daki Konya, Aksaray ve çevresinin hükümdarı olan Süleyman b. Kutalmış bu yıl Suriye'ye yürüdü ve Suriye topraklarındaki Antakya'yı fethetti.¹⁰⁵ Antakya 358 /968-969 yılından beri Rumların elinde bulunuyordu.¹⁰⁶ Süleyman Şah, Antakya'yı fethedip Selçuklu askerleri şehre girince "Kim evden çıkarsa canı alınacaktır" diye tellal çağırdılar.¹⁰⁷

Süleyman'ın bu şehri fethetmesinin nedeni şudur: Antakya hâkimi Flaretos (el-Firdûsu'r-Rûmî) buradan ayrılıp Rum diyarına gitmiş ve buraya bir şahne(vali) tayin etmişti. Flaretos halka ve aynı şekilde askerlere çok kötü davranırdı, hatta oğlunu bile hapsedmişti ve bu sebeple de oğlu ile Antakya şahnesi, şehri Süleyman b. Kutalmış'a teslim etmek üzere anlaştılar ve mektup gönderip davet ettiler. Bunun üzerine Süleyman üç yüz süvari ve çok sayıda piyadeden oluşan bir kuvvetle deniz yoluyla hareket etti. Daha sonra karaya çıkıp sarp dağlar ve çok dar ve zor boğazlardan geçerek anlaştıkları yere vardı. Şahne ve yanındakilerle anlaşarak merdiven kurup surlara çıktı ve şahne ile işbirliği yapıp Şaban ayında (Aralık 1084) şehri ele geçirdi. Şehir halkı direnip savaştı, fakat Süleyman onları mağlûp etti ve içlerinden birçok kişiyi öldürdü, sonra da geri kalanları bağışladı. «el- Kusiyan» adıyla bilinen kaleyi teslim aldı, bu arada sayısız denecek kadar mal ele geçirdi. Halka çok iyi davrandı, adaletle hükmetti. Şehrin tahrip edilen kısımlarını tamir etmelerini emretti. Bu arada askerlerinin halkın evlerine girmelerini ve onların arasına karışmalarını yasakladı.¹⁰⁸

Antakyalılar Anadolu fatihinin bu üstün davranışından çok memnun olmuşlar ve

¹⁰⁴ Yinanç, *Türkiye Tarihi Selçuklular Devri*, s. 120.

¹⁰⁵ İbn Kesîr, Süleyman Şah'ın Antakya'yı fethini hicretin 477. Senesi olayları içinde ve şaban ayında olduğunu kaydeder.(İbn Kesîr, *el- Bidâye ve'n-Nihâye (Büyük İslam Tarihi)*, Çev. Mehmet Keskin, Çağrı Yayınları, İstanbul, 1995, s. 257.)

¹⁰⁶ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-Tarih*, VIII, 312; Müneccimbaşı Şeyh Ahmed Dede, *Karahanlılar ve Anadolu Selçukluları*, s. 3.

¹⁰⁷ Erdoğan Merçil, *Selçuklularda Saraylar ve Saray Teşkilâtı*, Bilge Kültür Sanat Yayınları, İstanbul, 2011, s.235.

¹⁰⁸ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-Tarih*, VIII, 312.

onun yönetimini Hıristiyan olan Bizans devletinin yönetimine tercihe başlamışlardı. Antakya Hıristiyanları camiye çevrilen büyük kilise karşılığında Süleyman Şah'tan izin alarak Meryem Ana ve Aziz Cercis kiliselerini inşa etmişlerdi. Antakya'nın fethi sırasında Flaretos şehirde değildi ve kendi ülkesini kontrol etmek için uzaklara gitmiş bulunuyordu. Bu haberi duyar duymaz ne yapacağını şaşırды, eski vilâyet merkezi olan Maraş'a çekilmek mecburiyetinde kaldı.

Süleyman Şah ise Antakya'ya tabi olan kasaba ve kalelerin birer birer işgaline devam etti. Bağras (Beyan), Der- besak, Ayıntap, Artah, Raban, Harim, İskenderun, Süveydiye başta olmak üzere bütün kasaba ve kaleler birer birer işgal edildi. Önceden Türklerin elinde bulunduğunu gördüğümüz Deluk da Süleyman Şah'ın yönetimi altına geçti ve Tel Başar kalesi de bu arada ele geçirildi. Süleyman Şah'ın ülkesinin sınırları Fırat nehrine ve Haleb kapılarına kadar dayandı. Süleyman Şah diğer fetihleri gibi bu son zaferini de büyük sultan Melikşah'a müjdeledi. Eskiden beri Hıristiyan geleneğinde son derece önemi olan ve Müslümanlığın ilk asırlarında da İslâm siyasî ve medeni tarihleri açısından çok meşhur ve kıymetli olan bu şehrin fethi Süleyman Şah'a daha büyük bir şöhret sağladı.

Bütün İslâm ülkelerinde bu zafer kutlanmış ve şairler tarafından kasideler yazılmak suretiyle bu sevinç ifade edilmişti. Antakya'nın fethedildiği zamandan bir süre sonra 1085 yılı başlarında yukarı Ceyhan havzası yani Elbistan, Huni(Khunu), Göksün ve nihayet Maraş ve daha sonra Behesni ve Keysum şehirleri de Süleyman Şah'ın generallerinden olup daha sonra kendisini Haçlılar muharebesinde göreceğimiz Buldacı adlı bir emir tarafından fethedilmişti.

Ülkesinin zaptından sonra Flaretos kendine tabi olan memleketlerden Urfa'ya çekilmek zorunda kaldı, fakat Urfa valisi olan oğlu Barsan tarafından kabul edilmeyen bu adam, yersiz yurtsuz kaldığından ne yapacağını şaşırmış ve nihayet Sultan Melikşah'ın yanına giderek törenle Müslümanlığı kabul etmiş, büyük sultan da buna karşılık Maraş şehrinin emirliğini ona vermiştir. Flaretos bir müddet sonra bu şehirde ölmüştür. Urfa'ya gelince sonradan göreceğimiz üzere bu şehir Sultan Melikşah'ın yakın şark yürüyüşü esnasında Emir Bozan tarafından ele geçirilmiştir.¹⁰⁹

¹⁰⁹ Yinanç, *Türkiye Tarihi Selçuklular Devri*, s. 123.

2. Süleyman Şah-Müslim Çatışması

Süleyman Şah'ın güneye inerek Antakya'yı alması, Şam bölgesinde de yayılma siyaseti benimsemesi, üstelik bu konuda bölge halkının da kendisini teşvik edip desteklemeye, hatta davete başlaması, onun bölgede hüküm süren Büyük Selçuklular veya vasalları ile rekabet ve çatışmasını kaçınılmaz bir hale getirmişti.¹¹⁰

Süleyman Şah, Sultan Melikşah'ın emriyle Büyük Selçuklu ordusu, Diyarbakır bölgesini hâkimiyeti altında tutan Mervanoğulları ailesine son vermek ve bölgeyi topraklarına katmak amacıyla harekete geçip söz konusu bölgeyi sıkıştırmaya başlamıştı. Bu olay karşısında Mervani Emiri, Mansur, Müslim'i ikna ederek, kendisiyle işbirliği yapmaya razı etti. Görünüşte daima Sultan Melikşah'a bağlılığını bildiren, fakat gerçekte ise topraklarını Büyük Selçuklu Devleti aleyhine genişletmek maksadında olan Müslim, askerleriyle birlikte Mervanoğlu'nun yardımına gelerek tabi olduğu devlete karşı silah kullanmaya cesaret etmiştir. Amid şehri dışında karargâh kuran Müslim, bir gece yarısı Artuk Bey komutasındaki kuvvetlerin baskınına uğraması üzerine bir kısım kuvvetler ile Diyarbakır'a zorlukla sığınabilmiştir. Fakat şehrin çıkış yollarının savunmasını üstlenmiş olan Artuk Bey ile anlaşarak, sağ salim kurtulmuş ve Rakka'ya dönmüştür. Müslim'in ordusu, Artuk Bey kuvvetleri tarafından bu baskın esnasında tümüyle yağma edilmiştir. Büyük Selçuklu komutanı Fahrüddeve bu bölgede olup bitenleri ayrıntılı bir şekilde Sultan Melikşah'a bildirmiştir. Bu olaylara çok kızan Melikşah, çok geçmeden bizzat ordusu ile birlikte Müslim'e karşı harekete geçmiştir. Bu sırada vezir Nizamülmülk, Müslim'e bir mektup yazarak, kendisine dokunulmayacağı konusunda garanti vermiştir. Bunun üzerine Müslim, birçok büyük armağanlarla Sultan Melikşah'ın huzuruna çıkmıştır. Sultan kendisine izzet ve ikramda bulunduktan sonra, onun bütün isteklerinin yerine getirilmesi konusunda emirler vermiştir. Bununla birlikte Suriye, Cezîre ve Musul'da bulunan bütün iktalarının kendisine geri verilmesi hususunda yeniden tevkîler(fermanlar) yazılmıştır. Böylece Müslim, Melikşah'ın affetmesinden sonra, eskiden sahip olduğu toprakları tekrar elde etmeyi başarmıştır.

¹¹⁰ Ali Üremiş, *Türkiye Selçuklularının Doğu Anadolu Politikası*, Babil Yayınları, Ankara, 2005, s. 44.

Sultan'ın huzurundan sevinçle ayrılan Müslim, Kadisiye'ye döndüğü sıralarda şiddetli bir yiyecek sıkıntısı çekmekte olan askerlerinden büyük bir kısmı onu terk ederek Süleyman Şah'ın hizmetine girdikten sonra, Mirdasi Emiri Şebib ile Mansur ve bir kısım Benü Kilab kabilesi güçlenip Antakya'ya gelip Süleyman Şah'la birbirlerine karşı düşmanlık yapmayacakları konusunda anlaşmışlardır.

Müslim, Süleyman Şah'a tek başına karşı koyamayacağını anlayarak bir müttefik aramaya başladı. Bu amaçla daha önce kendisini kurtarmış olan eski dostu Artuk Bey'e başvurdu. Bu sıralarda Artuk Bey, Amid kuşatması sırasındaki olaylardan dolayı Sultan Melikşah'la aralarının açık ve gergin bir duruma gelmesinden dolayı, bir daha onun güvenini kazanamayacağına kanaat getirmiş ve bu sebeple onun hizmetinden ayrılmayı uygun bularak, beraberindeki kuvvetlerle Suriye meliki Tutuş'un hizmetine girmişti(1085 başları). Gerek Sultan Melikşah'a olan kırgınlığı ve gerekse kendisinin başarılı fetihlerde bulunduğu Anadolu'da alınmasında başlıca rol oynamış olan Süleyman Şah'a karşı aşırı intikam alma duygusunun etkisiyle, Artuk Bey, Müslim'in teklifini kabul etmiş ve onunla ittifak yapmaya karar vermiştir. Bu ittifak neticesinde ikisi arasında şöyle bir anlaşma yapılmıştır:

1. Müslim, Artuk Bey gibi Sultan Melikşah 'ın hizmetinden ayrılacak.
2. Tutuş 'Büyük Sultan' olarak tanınacak.
3. Sünni-Bağdat halifeliğinden alaka kesilerek Şii-Mısır halifeliğine bağlı olunacak.

Müslim, bu kararları hayata geçirebilmek için, bir yandan Dimaşk'da bulunan Tutuş'a durumu bildirirken, diğer yandan da amcası Mukbil b. Bedran'ı, Mısır'a göndererek kendilerine gerekli asker ve para yardımı yapmalarını halife Mustansır'a bildirdi. Müslim'in bu teklifi halife veziri Bedru'l-Cemali tarafından sevinçle karşılandı. Fakat kurnaz Fatimi veziri hemen askeri yardıma geçmeden önce durumu

kontrol ettirmek ve etraflı görüşmelerde bulunmak üzere oğlunun başkanlığındaki bir heyeti Dımaşk'a Tutuş'un yanına göndermeyi kendi siyasetine daha uygun buldu.¹¹¹

Müslim diğer taraftan da, Antakya ve çevresine hâkim olan Süleyman Şah'a, bizzat başvurarak daha önce aldığı vergileri bu defa şehre hâkim olduğundan, kendisinin ödemesi gerektiğini bildirmiş ve ayrıca Antakya'yı ele geçirmiş olmasından dolayı da onu sultana isyan etmekle suçlamıştır. Süleyman Şah, Müslim'e vermiş olduğu cevapta "Sultan'a itaat etmek benim biricik amacımdır. Ben bu Antakya bölgesiyle diğer kâfir ülkelerini ancak onun saadeti sebebiyle tanrı'nın benim elimle fethettirmiş olduğunu kendisine yazmıştım. Benden istenen paraya gelince, daha önceki Antakya hükümdarı kâfirdi. O adamları ve kendisi için, kendilerine saldırılmaması karşılığında baş vergisi veriyordu. Hâlbuki ben elhamdülillah Müslüman'ım, şehir artık Müslümanlar'ın eline geçmiş bulunuyor. Bu durumda ben, sana nasıl olur da cizye yollayabilirim." demiştir.

Bundan sonra da her ikisi arasında düşmanlık baş göstermiştir. Süleyman Şah'ın kendisine gönderdiği bu red cevabından sonra Müslim, Antakya ve çevresini yağmalamaya başladı. Müslim'in bu hareketi karşısında Süleyman Şah da karşılık olarak, Haleb ve çevresini askerlerine yağma ettirdi. Böylece karşılıklı akınlar bir süre devam etmiştir. Müslim, Haleb ve çevresinin, Süleyman Şah'ın askerleri tarafından sürekli olarak yağmalanması ve bunlara mani olmamasından dolayı, Haleb'deki vekili Ebu'l İzz b. Sadaka'yı azil ve hapis ile bütün servetini müsadere etmiş ve Haleb'e Musul'da kendi yanında bulunan İbnü'l Hulzum'u yönetimi ele almak üzere Haleb'e göndermiştir. Yeni Haleb vekili yağma hareketlerine son vermek için, Süleyman Şah'a haber göndererek barış teklifinde bulunmuştur.

Fakat diğer taraftan askeri hazırlıklarını tamamlamış olan Müslim yanındaki Türkmen kuvvetleri ile kendisine katılan Harput ve çevresinin hâkimi Çubuk Bey ile beraber Antakya'yı kuşatmak üzere, Haleb'in kuzeybatısındaki A'zaz bölgesine

¹¹¹ Nuri Yavuz, "Anadolu Selçuklu Sultanı Süleyman Şah'ın Kuzey Suriye'deki Faaliyetleri ve Sonuçları", Beşinci Uluslar arası Orta Doğu Semineri İslâmiyet'in Doğuşundan Osmanlı İdaresine Kadar Orta Doğu (Şam 2-4 Kasım 2010) Bildiriler, Orta Doğu Araştırmaları Merkezi Yayınları, Elazığ, 2012, s.219; Abdülkerim Özaydın, Fahameddin Başar, *Siyasi-Dini-Kültürel-Sosyal İslâm Tarihi*, Kayıhan Yayınları, İstanbul, 1994, s. 110.

gelmişti (Haziran 1085). Burada kendi yakın arkadaş ve akrabaları, Antakya üzerine gidilmeyip, Süleyman Şah ile barış yapılmasını kendisine tavsiye ve telkin etmelerine rağmen, o bunları dinlemedi. Yanındaki emirlerle birlikte, Benü Kılâb, Benü Nümeyr kabileleri atlı kuvvetleri ve ayrıca Haleb yerli muhafızlarının yardımını sağladıktan sonra, ordusunun başında olduğu halde, Azaz'dan hareket ederek, Afrin Çayı'nın Amik Ovası yörelerinde bulunan Kurzahil mevkiinde karargâhını kurmuştur. Diğer taraftan Müslim'in, Antakya üzerine gelmekte olduğunu haber alan Süleyman Şah ordusu ile Antakya'dan çıkarak, Müslim'in karargâh kurmuş olduğu Kurzahil'e kadar gelmiştir. Her iki taraf burada 20 Haziran 1085'te şiddetli bir savaşa tutuştu. Bu şiddetli çarpışma sırasında Harput hâkimi Çubuk Bey'in emrindeki askerlerle birlikte Süleyman Şah tarafına geçmesi üzerine, Müslim'in ordusu bozguna uğrayıp geri çekilmiştir. Bu durum karşısında, çarpışmayı terk edip çekilmekte olan Müslim, kendisini yakından şiddetle takip eden Türk askerlerinin mızrak darbeleri altında can vermiştir.¹¹²

İbnü'l-Esir, Şerefü'd-devle Müslim hakkında şu ifadeleri kaydeder: “Şerefü'd-devle şaşı gözlüydü. Suriye'de İsa nehrinden Menbic'e kadar uzanan es-Sindiyye'yi ve civarındaki diğer beldeleri hâkimiyeti altına almıştı. el-Cezîre bölgesindeki Diyâr-ı Rabia ve Diyâr-ı Mudar, Musul ve Haleb elindeydi. Babası ve amcası Karvâş'a ait yerler de tasarrufunda bulunuyordu. Adil bir insandı ve halka iyi davranırdı. Ülkesinin her tarafında emniyet ve ucuzluk vardı. Ülkesini gayet iyi idare ediyordu; öyle ki bir iki yolcu bile hiçbir şeyden korkmadan yolculuk edebilirlerdi. Her şehir ve köyde amil, kadı ve istihbarat işleriyle görevli bir memur(sahib-i haber) vardı. Bu yüzden hiç kimse başkasına zulüm ve haksızlık edemezdi. Şerefü'd-devle öldürülünce Ukayliler, kardeşi İbrahim b. Kureş'in yanına gittiler, o sırada hapiste bulunan İbrahim'i çıkarıp başlarına hükümdar yaptılar. Hapishanede senelerce kalmıştı, bu yüzden hapishaneden çıkarıldığında ne yürüyebiliyor ne de hareket edebiliyordu. Şerefü'd-devle öldürülünce Süleyman b. Kutalmış Haleb'e gitti, 1 Rebülevvel 478(27 Haziran 1085) tarihinde şehri kuşatmaya başlayarak 5 Rebülâhir

¹¹² Nuri Yavuz, “a.g.m. , s.221; İbnü'l- Esîr, *el-Kâmil fi't-Tarih*, VIII, 313.

478(31 Temmuz 1085) tarihine kadar sürdürdü, fakat hiçbir şey elde edemedi oradan ayrıldı.”¹¹³

İbn Kesir de Şerefüddeve Müslim hakkında şunları söyler: “Müslim b. Kureyş, halkına çok iyi davranan hayırlı ve seçkin hükümdarlardandı. Her şehrinde ve kasabasında bir vali, kadı ve haber sahibi vardı. Sindiye’den Menbic’e kadar hükmederdi. Öldürülmesinden sonra yerine kardeşi İbrahim b. Kureyş geçti. İbrahim, senelerden beri zindandaydı. Salıverildi ve tahta geçti.”¹¹⁴

Süleyman Şah, kazandığı bu önemli başarı ile Müslim’in, Mezopotamya ve Kuzey Suriye bölgelerini içine alan hâkimiyetine son vermiş ve dolayısıyla Suriye’de Türk hâkimiyetinin kesin olarak yerleşmesinde önemli bir rol oynamıştır.

3. Tutuş ile Mücadele ve Süleyman Şah’ın Vefatı

Süleyman Şah, Müslim’in ölümü ile sonuçlanan Kurzahil savaşından hemen sonra Haleb üzerine yürüdü (Haziran-Temmuz 1085). Şehir Şerif Ebû Hasan b. el-Huteytî’nin, kale ise amcasının oğlu Salim b. Malik’in yönetimi altındaydı. Süleyman Şah şehri Temmuz ayının sonuna kadar kuşattı. Fakat kesin bir sonuç alamayıp el-Huteytî ile anlaşıp kuşatmayı kaldırdı. Daha sonra güneye yönelip Maarratü’n-Numan¹¹⁵ ile Kefertâb’ı ele geçirdi. Şeyzer¹¹⁶’i haraca bağlayıp Hıms’a bağlı Latmin’i fethetti. Süleyman Şah, Sultan Melikşah’ın kardeşi Suriye meliki Tutuş’un hâkimiyet alanına girmemek için daha güneye inmeyerek Antakya’ya döndü. Süleyman Şah, Suriye’nin önemli şehirlerinden olan Haleb’i almaktan vazgeçmedi ve burayı tekrar kuşattı (Mayıs-Haziran 1086). Şehrin komutanı el-Huteytî’ye müracaat ederek şehir ve kalenin teslimini istedi. Süleyman Şah’ın kararlılığını gören el-Huteytî, Sultan Melikşah’a mektup yazarak; “Şehri kendisine teslim edeceklerini ve bu nedenle buraya gelmesini veya kendilerine Süleyman Şah’ı şehirden uzaklaştırabilecek bir kuvvet göndermesini” bildirmişti. Fakat Süleyman Şah’ın Haleb’i ikinci defa kuşatmaya başlamış olmasına rağmen Melikşah’tan

¹¹³ İbnü’l- Esîr, *el-Kâmil fi’t-Tarih*, VIII, 313.

¹¹⁴ İbn Kesîr, *el-Bidâye ve’n-Nihâye (Büyük İslam Tarihi)*, s. 257.

¹¹⁵ Suriye’nin kuzeybatısında bulunan bir şehirdir. (Wikipedia)

¹¹⁶ Hama bölgesinin yaklaşık 20 km. kuzey-batısında Âsi nehrinin sol tarafında bu nehrin küçük bir menderes(büklümü) içerisinde kuruludur. Stratejik konumu sebebiyle devletler arasında mücadelelere sebep olmuştur (Gülây Öğün Bezer, “Şeyzer”, DİA, İstanbul, 2010, XXXIX, 106)

beklenen yardım gelmedi. Bu durumda el-Huteyfi, Dımaşk'da bulunan Tutuş'a haber göndererek, şehri ona teslim edeceğini söyledi. Tutuş bu teklifi memnuniyetle karşılayıp Haleb'e doğru harekete geçti. Tutuş'un yanında Melikşah tarafından Anadolu'nun fethi görevinden alınan Artuk Bey de vardı.¹¹⁷

Anadolu'nun fethinde, Doğu Arabistan'ın alınmasında ve Mervânî'lere karşı olan harekâta büyük hizmetleri geçen bu ünlü Türkmen Beyi Âmid kuşatmasını terk ettiğinden dolayı Melikşah'ın gözünden düşmüştü. Her ne kadar yine Büyük Sultanın emriyle Musul yürüyüşüne katılmış ise de, bir daha Sultanın güvenini kazanamamıştı. Bu sebeple Melikşah'ın kendine karşı herhangi bir hareketinden endişelenen Artuk Bey, Hulvan'daki iktâlarında Türkmenleri etrafında toplamaya başlamış, bir aralık merkezden gönderilen hil'at, at ve beş bin dinarı kabul etmemiş ve Hâbur kıyılarına çekilmişti. Bu durum Melikşah'ın dikkatini onun üzerine daha fazla topladı. Irak-ı Arap, el-Cezîre, Diyar-ı Bekr'deki komutanlara Gevherâyîn, Kara-tegin Anuş-tegin'e Artuk'un kontrol altında tutulmasını emretti. Üç komutan Artuk Bey'e itaat etmesi konusunda uyarı verdiler. Bunun bir belirtisi olmak üzere, Sultanın yanına gitmesini tavsiye etmişler ve Türkmen beylerinin çoğunu ondan ayırmayı başarmışlardı. Diyar-ı Bekr'i, Antakya çevresini ele geçirip ayrı bir beylik kurmak düşüncesi olan Artuk Bey, Büyük Sultan'a itaatinin tam olduğunu bildirmekle birlikte, "Sultanın memleketlerini tahrip eyleyen" Süleyman Şah'a karşı yürüyeceğini ileri sürerek, el-Cezîre üzerinden Suriye'ye inmiş, burada Tutuş'un himayesine girmişti. Tutuş kendisine Kudüs ile çevresini iktâ ettiğinden (477/1085-1086), Kudüs şehrini vaktiyle Atsız tarafından bırakılmış olan Turmuş'dan görüşmeler yoluyla teslim alan Artuk'a daha sonra Sarhad şehri de ek olarak verilmişti. İşte bu sebeplerden dolayı Artuk Bey de Süleyman Şah'a karşı Haleb üzerine yürüyen Tutuş'un yanında bulunuyordu.¹¹⁸

Tutuş, Artuk Bey ile birlikte, Haleb yakınlarındaki Aynüseylem mevkiinde Süleyman Şah ile karşılaştı. İki taraf arasında şiddetli bir çarpışma başladı. Bu sırada Süleyman Şah'ın emrindeki bir kısım beyler, Tutuş tarafına geçti. Artuk Bey'in orduyu ustaca idaresi Süleyman Şah'ın ordusunun dağılmasına neden oldu. Dağılan

¹¹⁷ *Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi*, VIII, 217.

¹¹⁸ Kafesoğlu, *Büyük Selçuklu İmparatoru Sultan Melikşah*, s.81.

ordusunu yeniden toparlayamayan Süleyman Şah ağır bir yenilgiye uğradı. Bu yenilgiyi gururuna yediremeyen Anadolu fatihi Süleyman Şah, (bir rivayete göre) yanında taşımış olduğu bir hançer ile intihar etti (5 Haziran 1086). Nâşî ise Tutuş tarafından Haleb kapısına defnedildi.

Süleyman Şah'ın veziri Hasan b. Tahir¹¹⁹, oğulları ile karısını Antakya'ya götürdüyse de Sultan Melikşah onları ailevî rekabetin birer takipçisi olabilir düşüncesiyle daha sonra yaptığı Suriye seferi sonunda İsfahan'a götürüp ömrünün sonuna kadar onları hapiste tuttu.¹²⁰

Süleyman Şah'ın vefatına dair farklı rivayetler vardır. İbnü'l-Esir Süleyman Şah'ın ölümüne dair şu bilgilere yer verir: “ Süleyman b. Kutalmış, Şerefü'd-devle Müslim b. Kureyş'i öldürünce Haleb halkının lideri olan İbnül-Hutaytî el-Abbâsî'ye haber gönderip şehri kendisine teslim etmesini istemişti. İbnü'l-Hutaytî de Süleyman'a elçi gönderip durumu Sultan Melikşah'a yazıp cevap alıncaya kadar süre istedi. İbnü'l-Hutaytî bu arada Dımaşk Hâkimi Tutuş'a adam gönderip Haleb'i kendisine teslim etmeyi vaat etti, bunun üzerine de Tutuş Haleb'i teslim almak üzere hareket etti. Süleyman bunu haber alınca derhal üzerine doğru yürüdü, seher vaktinde dağınık ve hazırlıksız bir haldeki Tutuş'un yanına vardı. Süleyman iyice yaklaşınca kadar Tutuş ondan haberdar değildi, ancak Süleyman Şah'ı görür görmez askerlerini savaş düzenine soktu.

Emir Artuk b. Eksüb de Tutuş'un yanındaydı. Artuk girdiği her savaştan zaferle ayrılmış bir emirdi. İbn Cüheyr ile Âmid'e geldi ve Şerefü'd-devle'yi serbest bırakınca İbn Cüheyr'in bunu Sultan'a haber vermesinden korkarak, Sultan'ın hizmetinden ayrıldı. Tâcüddevle Tutuş'a iltihak etmişti. Tutuş da ona Kudüs'ü iktâ etti ve Artuk bu savaşa onun saflarında katıldı. Savaştan güzel bir imtihan verdi;

¹¹⁹Hasan b. Tahir, Antakya hâkimi Kutalmışoğlu Süleyman'ın veziri olarak onunla birlikte Antakya'da bulunuyordu. O, Naûre'de Süleyman'ın öldürüldüğü vakada (savaşa) tutsak alınmıştı. Fakat daha sonra Tacüddevle Tutuş b. Alparslan, onu Safer 479 (Mayıs/Haziran 1086) tarihinde serbest bıraktı, o da bunun üzerine Antakya'ya gitti. Hasan, Sultan Melikşah'ın Haleb'e gelip aynı yılın Şaban (Kasım) ayında şehri teslim aldığı zaman hala Antakya'da bulunuyordu. Sultan, daha sonra Haleb'ten Antakya'ya geldi ve vezir Hasan şehri ona teslim etti. Melikşah, onu Antakya'nın vergi işlerine bakmakla görevlendirdi; il yönetimine de, bir miktar asker ile Alp-oğlu Yağı-Sıyan'ı atadı. (İbnü'l-Adîm, *Buğyetü't-Taleb fî Târîhi Haleb(Biyografilerle Selçuklular Tarihi)*, Çev. Ali Sevim, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1982, s. 35.)

¹²⁰ *Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi*, VIII, 218.

Arapları savaşa teşvik etti; böylece de Süleyman'ın adamları dağıldı. Süleyman kendisi merkezde sabırla savaştı, adamlarının yenilip geri çekildiğini görünce de yanında bulunan bıçağı çekerek intihar etti. Başka bir rivayete göre savaş meydanında öldürülmüş ve Tutuş böylece askerlerine galip gelmiştir.

Geçen sene Safer ayında (Haziran 1085) Süleyman b. Kutalmış, Şerefü'd-devle'nin cesedini bir katır sırtında ve bir elbiseyle kefenlenmiş vaziyette Haleb'e göndermiş ve halktan şehri kendine teslim etmesini istemişti. Bu sene Safer ayında (Haziran 1086) ise Tutuş, Süleyman'ın cesedini bir elbise içinde Haleb'e gönderdi ve şehrin teslimini istedi. İbnü'l-Hutayti durumu Sultan'a yazacağını ve gelecek emre göre hareket edeceğini bildirdi, bunun üzerine Tutuş şehri kuşattı ve kuşatmayı sürdürerek halkı sıkıştırdı.

İbnü'l-Hutaytî, her bir burcunu korumak üzere şehri ileri gelenlere teslim etmiş, bu arada burçlardan birini de İbnü'r-Ra'vî adıyla tanınan birine vermişti, ancak daha sonra ağır sözler söyleyerek onu kendinden soğuttu. Bu adam çok güçlü biriydi. Halkın içinde bulunduğu zor şartları gördü ve bu durum kendisini Tutuş'a haber gönderip şehri teslim almak üzere çağırmaya sevk etti. Daha sonra aralarında tespit edecekleri bir gece adamlarını iplerle surların üzerine çekmek için anlaştılar. Tutuş sözleştikleri gece oraya gelerek adamlarını ipler ve merdivenlerle surların üzerine çıkardı ve böylece şehre hâkim oldu. İbnü'l-Hutaytî, Emir Artuk'a sığındı, o da Tutuş'tan İbnü'l-Hutaytî'nin bağışlanmasını istedi. Kaleye gelince, burada Şerefü'd-devle Müslim b. Kureyş'in amcasının oğlu Salim b. Mâlik b. Bedrân vardı. Tutuş kaleyi on yedi gün kuşattı, sonra kardeşi Sultan Melikşah'ın öncü birliklerinin geldiğini haber alınca oradan ayrıldı.¹²¹

İbn Kesir de Süleyman Şah'ın vefatına hicretin 479. senesi olayları içinde yer verir: “Bu senede Dımaşk valisi Tutuş ile Haleb, Antakya ve yöresinin valisi Süleyman b. Kutalmış arasında bir savaş meydana geldi. Süleyman'ın askerleri bozguna uğradı. Kendisi de yanındaki bir hançerle kendini öldürüp intihar etti.”¹²²

¹²¹ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-Tarih*, VIII, 319.

¹²² İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye (Büyük İslam Tarihi)*, s. 264.

Abu'l-Farac Süleyman Şah'ın ölümüne dair şunları kaydeder: “Arapların 479/1086 senesinde Emir Artuk Bey ile Antakya hâkimi Katlamışoğlu Süleyman Şah arasında savaş koptu ve Süleyman savaşta maktul düştü. Rivayet edildiğine göre Süleyman Şah kendi ordusunun mağlup olmakta olduğunu fark ederek bir bıçakla intihar etmiştir. Zira cesedi yerde bulunduğu karnında bir bıçak saplı halde olduğu görülmüştür.”¹²³

İbnü'l- Adîm de şunları söyler: “Müslim bin Kureyş, Haleb'e hâkim olduğu zaman Salim'i aralarındaki akrabalık dolayısıyla şehir yönetimine atamıştı. Müslim öldürülünce Salim, 478/1085 yılında el-Hutayfî ile birlikte Haleb'e geldi. Kendisi kalede, Hutayfî de şehirde ikamete başladılar. Her ikisi anlaşarak Sultan Melikşah'a mektup yazıp Haleb'i kendisine teslim edeceklerini, bu nedenle ya kendisinin bizzat gelmesi ya da bu sırada Haleb'e karşı saldırıya geçen Süleyman b. Kutalmış'ı buradan uzaklaştıracak bir yardımcı kuvveti göndermesi konusunda onu teşvik ettiler. Bununla beraber sultanın gelmesini beklemek oldukça uzamıştı. Bu nedenle Şerif el-Hutayfî ve Mübarek b. Şibl el- Kilâbî, Tacüddeve Tutuş'un çağırılması konusunda anlaştilar. Bunun üzerine Tutuş geldi, Süleyman ile savaşını onu öldürdü.”¹²⁴

Müsameretü'l- Ahbar'a göre: “Süleyman Şah, Haleb ve bağlı yerlerini aldı. Sultan Melikşah'a haberci göndererek bütün olanları olduğu gibi anlattı. O sırada Şam'ın ve oraya bağlı yerlerin meliki olan Melikşah'ın kardeşi Tacüddeve Tutuş, Şerefü'd-devle'nin öldürüldüğü haberini alınca sinirlendi. ‘Süleyman Şah, babasının huyunu ve onun isyanını kendisine örnek aldı. Saltanat kullarını öldürüyor ve ülkeler alıyor. Eğer en kısa zamanda ona karşı önlem alınmazsa, onun çıkaracağı karışıklık artar’ diyerek Şam diyarının ordusunu toplayıp Süleyman Şah'ın üzerine yürüdü. O sırada gizli olarak Süleyman Şah'ın emirlerine birini göndererek hepsini tehdit edip korkuttu. Maarra yakınında iki taraf karşı karşıya geldi. O zaman Süleyman Şah'ın emirleri geri döndüler. O, yalnız kalınca kendini öldürdü.”¹²⁵

¹²³ Abu'l-Farac, *Gregory Abu'l-Farac: Abu'l-Farac Tarihi*, s. 333.

¹²⁴ İbnü'l-Adîm, *Bugyetü't-Taleb fî Târîhi Haleb (Biyografilerle Selçuklular Tarihi)*, s. 124.

¹²⁵ Aksarayî, *Müsameretü'l-Ahbar*, s. 15.

Selçuknâme’de Süleyman Şah’ın ölümüne dair şu bilgileri kaydeder: “Tutuş, acıma ve şefkatten uzak, şiddet sahibi biriydi. Süleyman Şah, Tutuş’un huzuruna geldiği zaman, Tutuş’un kendisine öfkesini bildiğinden, işkence şiddetinden korkarak, orada hemen göğsünü hançer ile parçalayarak kendisini öldürdü.”¹²⁶

Anadolu Selçuklu Devleti’nin ilk sultanı ve kurucusu olması nedeniyle Süleyman Şah, Anadolu Türkleri tarafından çok benimsenmiş ve ona “Gazi” unvanı yakıştırılmıştı. Hakikaten de ilk dönem Osmanlı tarihçileri, onu Ertuğrul Gazi’nin babası şeklinde göstermişler ve Osmanlıların atası olarak saymışlardır. I. Rükneddin Süleyman Şah, Anadolu topraklarında yepyeni bir Türk devletinin temelini atarak Türk tarihi içerisinde çok eşsiz bir konuma sahip olmuştur. Onun başarısıyla, şu an yaşadığımız topraklar fethedilmiş ve Anadolu, Türklerin vatanı haline gelmiştir.¹²⁷

Malazgirt zaferinden sonra Anadolu’nun her tarafına Türkmenler dolmuş ve pek çok Türk emîri fetih hareketlerine girişmişti. Fakat bu fetih faaliyetleri genellikle dağınık bir şekilde sürdürülüyordu. I. Rükneddin Süleyman Şah’ın Anadolu’ya gelmesi ile durum değişti. Süleyman Şah Türkmenleri teşkilâtlandırıp emir ve kumandanları kendi fetih politikası istikametinde yönlendirerek Bizans yönetiminde olan Anadolu topraklarının daha hızlı ve kalıcı bir şekilde ele geçirilmesinde büyük katkı sahibi oldu. Bu açıdan, bu topraklar üzerinde dokuz asırdır süren Türk hâkimiyetinin kurulmasında ve Anadolu Türk tarihinde, Süleyman Şah, eşsiz bir yere sahiptir. Türkler onun döneminde Anadolu sahillerine inmiş ve Alparslan’ın başlattığı fetih faaliyetlerini zirveye çıkarmışlardı. Asıl önemlisi, Süleyman Şah, fethettiği topraklarda uyguladığı iskân siyaseti ile Anadolu’yu vazgeçilmez bir Türk yurdu haline getirmiştir. Adaletli ve merhametli davranışları ile askerlerini ve halkı, hatta Anadolu'nun yerli gayr-i müslim halkını kendisine bağlamış, böylece bütün çabalarına rağmen Bizans’ın tekrar Anadolu’ya hâkim olmasına engel olmuştur. Fethettiği topraklara hemen imam, müezzin, kadı ve müderris göndermesi, cami açtırıp vaaz ettirmesi ise, onun Anadolu’nun İslâmlaştırılması siyasetindeki bilincini

¹²⁶ Ahmed bin Mahmud, *Selçuk-Nâme*, Çev. Erdoğan Merçil, Kervan Yayınları, İstanbul, 1977, s. 145.

¹²⁷ *Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi*, VIII, 218.

göstermektedir. Bu hizmet ve yetenekleri onun, Anadolu halkının gönlünde «Gazi Sultan» olarak taht kurmasına neden oldu.¹²⁸

Elli yıldan fazla süren bir mücadele sonucunda fethedilen ve dünya coğrafyasına ve tarihine sonsuza kadar Türkiye olarak yazılan bu kıtanın fethedilmesinde en son ve en büyük etken olan Kutalmışoğlu Süleyman Şah'a tüm tarihçiler "Anadolu fatihi" vasfını layık görmüşlerdir. Bu fetih, elinden alınmak için mücadele edilen düşman devletin yani Doğu Roma İmparatorluğu'nun gücü ve kuvveti, fethedilen bu ülkedeki engellerin zorluğu ve önceden beri İslâm ve İran İmparatorlukları'na karşı oluşturulmuş, sonrasında da takviye edilmiş ve çoğaltılmış olan kalelerin fazlalığı açısından, İslâmın ortaya çıkışından itibaren yapılmış olan fetihlerin en çok fedakârlık gerektireni, en çok zaman alanı ve en büyüğü olmuştur. Bu fetih, Mısır, Suriye, Irak, İran, Türkistan, Afrika ve Endülüs kıtaları gibi fethedilip İslam ülkelerine eklenen ülkelerin sonuncusudur. Fakat Türk ırkını Akdeniz kenarına getirmek, yeni bir Türk vatanı kurmak, Türkleri Helen, Slav, Cermen ve Latin kavimleri ile yan yana getirmek ve ayrıca dünya tarihi içinde yeni bir sayfa açılması bakımından tüm İslâm fetihlerinin en önemlisi olmuştur. Bu fethin fatihi olan Süleyman Şah da Hâlid b. Velîd, Amr b. As, Sad b. el-Vakkâs, Hassan b. Numân, Ukbe b. Nâfi, Musâ b. Nusayr ve Kuteybe b. Müslim ile Mahmud Gaznevi gibi Irak, İran, Güney Afrika, Suriye, Mısır, Endülüs, Türkistan ve Hind topraklarını fetheden komutanlarla bir konuma gelmiş ve bu nedenle İslâm'ın en büyük gazilerinden ve fatihlerinden birisi olmuştur. Türklere yeni bir vatan oluşturmak ve devletimizin ilk kurucusu olması açısından doğal olarak Anadolu Türkleri'nin en saygıdeğer ve en büyük babası sayılmıştır.¹²⁹

Böylece Süleyman Şah az zaman zarfında güçlü bir devlet kurmuş ve Boğazlar'dan Suriye'ye kadar, uzunluğu bir ay, genişliği on gün süren bir ülkeyi hâkimiyeti altına almıştı. Bizans'ın dini tutumundan nefret eden Pavlâkiler (Pauliciens), Ermeniler ve Süryanîler gibi dini gruplar aradıkları din özgürlüğünü Süleyman Şah ve haleflerinin yönetiminde buldular. Anadolu gibi henüz fethedilen bir memlekette Bizans'a karşı düşmanlık ve Büyük Selçuklu Devleti ile rekabet

¹²⁸ Hüseyin Algül, Osman Çetin, *İslâm Tarihi*, Gonca Yayınları, İstanbul, 1987, s. 303.

¹²⁹ Yinanç, *Türkiye Tarihi Selçuklular Devri*, s. 128.

halinde kurulmuş olan Anadolu Selçuklu Devleti sağlam esaslara dayandığı için onun vefatının ardından ve halefleri döneminde ortaya çıkan olumsuzluklara rağmen yaşayabilmiştir. Süleyman Şah'ın bu devleti ile ilk kez biri Anadolu topraklarında diğeri İran'da iki Selçuklu sultanlığı meydana gelmiştir. Abbasi Halifesi Kaim Bi-emrillah hil'at, sancak ve menşur göndererek Süleyman Şah'ın saltanatını onaylamış ve ilân etmiştir. Bu suretle İslâm dünyasının uc bölgesinde kurulan bu Gazi devleti Şii siyasetinden ve etkisinden kurtulmuştur. Süleyman Şah Tarsus'u fethedince Şam Trablus'unun Şii hâkimi İbn Ammâr'a başvurarak buraya kadı ve hatip istemesi, İbrahim Yinal gibi, onun da Büyük Selçuklulara karşı mücadele ve siyasetiyle alakalıdır. Osman Turan'a göre artık bazı kaynakların, durumu kavrayamayarak, Melikşah'ın Süleyman'ı, Anadolu'yu kendisine iktâ eylemek suretiyle, bu ülkeye gönderdiğine dair rivayetlerini mevsûk zannedenlerin isabetsizliği meydana çıktığı gibi Bizans imparatorlarını tahta çıkarıp indirmekte oyuncak yapan Süleyman Şah'ı, bazı Rum kaynaklarının Bizans'ın tabii saymaları da garip bir hadise olarak anlaşılmıştır. Gerçekten birincisi bir yakıştırma ise de ikincisi sadece Bizanslılara mahsus garip bir gurur olup modern âlimleri de yanıltmıştır.¹³⁰

4. Süleyman Şah'ın Eseri

Süleyman Şah, Anadolu'da adaletli, güçlü bir devlet kurmuş, Hıristiyanlar'a İslami verginin dışında vergi koymamış, onların inanç ve yaşayışlarına karışmamış, toprağı köylüye dağıtmış, miri toprak rejimini kurmuş ve dolayısıyla da memleketi imar etme imkânı bulabilmiştir.¹³¹

Rükneddin I. Süleyman Şah Anadolu'da dokuz asrı bulan bir Türk devletini sağlam temeller üzerine kurmakla tarihte çok eşsiz bir konuma sahiptir. 1071 Malazgirt Zaferi'nden sonra Anadolu'nun her bölgesi Türkmenlerle dolmuş; birçok Türk beyleri fetihlere girişmişse de bunlar henüz dağınık bir durumda olup, bir Türk hâkimiyeti ve devleti söz konusu değildi. Esasen Selçuk ailesine mensup bulunmadıkça da bütün Türkmenleri kapsayan bir devlet de kolay kurulamazdı. İşte

¹³⁰ Turan, *Selçuklular Tarihi ve Türk İslam Medeniyeti*, s. 217.

¹³¹ Ahmed bin Mahmud, *Selçuk-Nâme*, s. 145.

Süleyman Şah'ın 1075'te kurduğu Anadolu Selçukluları Devleti, bütün Türkmenleri birleştirerek, bu ülkenin tarihinde yeni bir dönem açmış oldu. Süleyman Şah Bizanslılar aleyhinde devletini kurar, sınırlarını genişletir ve Anadolu topraklarında tek hâkim olduğunu kabul ettirirken, Sultan Melikşah'a karşı da bu devletin bağımsızlığını korudu. Büyük Selçuklular ile rekabet mücadeleleri sonraları da sürerken, bu durumda bir değişiklik olmadı. Hatta Melikşah, Süleyman Şah'ın oğulları Kulan Arslan ve I. Kılıç Arslan'ı İran bölgesine götürdükten ve Anadolu topraklarını hükümdarsız bırakıp ardından da onun Anadolu'da bıraktığı Türk devletine ve beylerine karşı uzaklaştırma politikası sürdü. Süleyman Şah'ın Antakya seferi sırasında Melikşah'ın Bizans imparatoruna Siyavuş adlı bir elçi göndererek onunla bir anlaşma akdi yapmasına girişmesi ve bu sebeple de Sinop ve çevresini fetheden Kara-Tigin'in sahillerden çekilmek zorunda kalması, bu ilişkilerin mahiyetini ve Anadolu'nun itaatini sağlamak amacıyla gösterilen çabaları ortaya koymak açısından kayda değerdir.

Süleyman'ın ölümünden sonra Melikşah'ın Anadolu'da itaati ve hâkimiyetini tesis gayretlerine rağmen, bu Selçuklu sultanının ölümüne ve I.Kılıç Arslan'ın İznik tahtını elde etmesine (1092) kadar sultansız kalan Anadolu Selçuklu Devleti yine de varlığını koruyabildi. Bir taraftan Melikşah'ın, diğer taraftan Bizans'ın takiplerine dayanabildi. Bu durum Anadolu Selçuklu Devleti'nin oldukça sağlam bir temel üzerine kurulu oluşunu ortaya koymaktadır. Sir-derya kıyılarından Marmara ve Akdeniz sahillerine uzanan büyük mesafeleri aştıktan sonra Anadolu'da vatan kuran Türkmenler Süleyman Şah'ın yönetiminde yeni bir millî birlik oluşturuyorlardı. Anadolu Selçuklu Devleti Büyük Selçuklu Devleti'ne göre küçük bir uç beyliğinden ibaretti. Hakikaten bu uç fatihleri devleti Büyük Selçuklu Devleti gibi büyük ülkelerde, İslâm medeniyetinin çok belirgin olduğu ülkelerde değil, ekonomik ve medenî bakımdan tam bir durgunluk içine girmiş bir ülkede ve yaklaşık bir asır süren savaşlarla da harap olmuş bir memlekette kurulmuştu.

Süleyman Şah böylece Marmara sahillerinden Suriye'ye kadar uzayan bu yeni fethedilmiş ülkede göçebe Oğuzlar ile Hıristiyan yerliler üzerinde bir hâkimiyet kurmuştu. Sarayını yaptığı İznik'te ve diğer şehirlerde devlet adamlarını ve ailelerini

yerleştirdi ise de, devletin güç kaynağını oluşturan Türkmenler henüz toprağa ve çiftçiliğe bağlanmamış göçebelерdi.

Türk istilası, devlet ordularından çok fazla, Türkmenlerin bir millet olarak devamlı ve toptan göçleriyle beraber gerçеkleřmiřti. Anadolu topraklarını kendisine yurt edinen büyük Türkmen kavmini bu bölgeden çıkarmak mümkün olmadığı gibi onların geri dönmeleri için de başka bir ülke mevcut değildi. Orta Asya'dan göçler ve devamlı nüfus baskısı bazı kitleleri de Balkanlar'a gitmeye mecbur etmişti ki, bu insan akınını tersine çevirmek mümkün değildi. Bu nedenle Türkler için Anadolu topraklarında vatan kurmak, yaşamak ya da bu ülkede can vermekten başka bir çıkış yolu kalmamıştı. Nitekim Süleyman Şah'dan 20 sene sonra Haçlı saldırıları Anadolu Türklüğünü mağlup etmiş ve Türkler Orta Anadolu tarafına çekilmiş oldukları, Bizanslılar da Komnenos imparatorları yönetiminde çok güçlenerek bu durumdan yararlandıkları ve sahil bölgelerini tamamıyla geri aldıkları halde, Türkleri Anadolu'dan atmak girişimleri tamamıyla sona ermiştir. Bunun dışında Türklere karşı Bizans'ı savunmayan Anadolu'nun yerli halkları zamanla Türk yönetimini daha fazla benimsemişler ve Selçuklu yönetimini daima tercih etmişler, bu davranışlarını değiştirmemişlerdir.¹³²

Süleyman Şah, devletin her teşkilâtında Türkler'e dayandı. Zaten Anadolu fethedildiği zaman orada yaşayan Rum halkın büyük bir kısmı, kalabalık kitleler halinde Trakya'ya geçerek Balkanlar'a gitmiş, orada yerleşmişlerdi. Çünkü Anadolu'yu istilâ eden Oğuz kitlelerinden bunlara nefes alacak yer kalmıyordu. Yerli halktan pek azı Müslüman oldular, Süleyman Şah bütün Türk hükümdarları gibi herkesi kendi dininde serbest bırakıyor, kimseyi zorlamıyordu. Hıristiyan halk devlete cizye vermek suretiyle barış içinde rahat yaşamaya başladı.

Bu dönemde Anadolu toprakları adeta kaynamakta olan bir kazan gibiydi. Türkmenler (Oğuzlar) boylar halinde gelerek yurt tutuyor ve Orta Asya'daki sosyal-ekonomik düzenlerini aynı şekilde devam ettirmeye çabalıyorlardı. Bir yanlarında kendi neseplerinden ancak başka kabilelerin insanları, bir yanlarında da ilk kez karşı karşıya geldikleri ve tamamen farklı dine ve hayat tarzına sahip olan insanlar vardı.

¹³² Turan, *Selçuklu Tarihi Araştırmaları*, s. 123-127.

Yeni gelmiş olanlar fatih millet olarak geldiklerinden, kendilerini üstün görüyorlar ve inanç konusunda yerlilerden hiçbir şey almıyorlardı. Buna karşın yerleşik hayata ait bazı kültür öğelerinin (yapı biçimi, kap kacak vs.) onlardan alındığı bir gerçektir. Ama Türkler o sırada Müslümanlık açısından da oldukça karışık bir haldeydiler. Büyük Selçuklu Sultanlığı'nda İslâmiyet'in Hanefi mezhebi hâkimdi, devletin ileri gelenleri bu hususta eğilim görüyorlar ve hiç değilse üst tabaka arasında inanç ve ibadet birliği sağlanmış oluyordu. Anadolu'ya gelen ve çoğu göçebe olan Oğuzlar'da Müslümanlık eski dinleriyle karmakarışık bir haldeydi, üstelik kabileler halinde yaşadıkça aralarında bu konuda bir birlik kurulması da çok zordu.

Anadolu'da Türk birliğinin kurulması veya Anadolu'nun Türkleşmesi her şeyden önce arınmış, saf bir İslâm inancının ve kültürünün her tarafa yayılması, insanları bu hususlarda birbirine benzetmesiyle mümkün olmuştur. Bizim vatanımız buraya gelen Türklerle yerli halkların kaynaşmasından meydana gelmiş, yani melez bir halk değildir. Biz Anadolu'ya geldiğimiz zaman burada Etiler, Sümerler vs. gibi Milât öncesi kavimler yoktu; Rumlar, Ermeniler, Süryanîler vs. vardı. Bunların pek azı Müslüman olarak bize karıştı, geri kalanların çoğu (Rumlar) Balkanlar'a geçti; gitmeyenler ise Cumhuriyet dönemine kadar yerlerinde kaldılar.¹³³ Bizans'ın dini tutumundan nefret eden Ermeni ve Süryaniler, Süleyman Şah döneminde din ve vicdan hürriyetine, mezhep ve itikat serbestliğine kavuşmuşlardır.¹³⁴

Süleyman Şah askerlerine ve tebaasına çok iyi davranır ve bu nedenle de halkı kendisine bağlardı. Antakya Hıristiyanlarının komşu hükümdarları değil, onu davet etmeleri, adaletinin çok yaygın bulunmasının bir sonucuydu. Nitekim Süleyman Şah Antakya'da adaletini gösterdi ve şehri imar etti. Süryânî tarihçisine göre: "Halkımız Süleyman'dan bir ferman alarak Antakya'da Meryem ve St. George kiliselerini inşa etti. Bu sırada Türkler Maraş hariç, Göksün (Keysun), Ra'ban ve diğer Ceyhun şehirlerini de Flaretos'tan aldılar." Bizanslılar zamanında Anadolu'da büyük arazi sahiplerinin elinde esir veya topraksız duruma düşen köylüler de

¹³³ Erol Güngör, *Tarihte Türkler*, Ötüken Yayınları, İstanbul, 1995, s. 91.

¹³⁴ Ahmed Hilmi, Ziya Nur, *İslâm Tarihi*, Ötüken Yayınları, İstanbul, 1982, s. 412.

özgürlüğe ve toprağa kavuşmakla göçebe Oğuzlar gibi Süleyman'a bağlı olup, onun hâkimiyetini güçlendiriyorlardı. Süleyman Şah toprakları bu köylülere dağıtmak suretiyle hem onları kendisine bağlıyor, kazanıyor ve hem de bu suretle verimliliği arttırıyordu ki, onun halefleri zamanında Hıristiyan halklar, bu amaçla kitleler halinde nakil, iskân edilmiş ve boş kalan arazi de bu sayede imar edilmiş ve gelir sağlanmıştı. Göçebe Oğuzlar da boş kalan ve devlete intikal eden topraklara yerleştirilmiştir. Bu, eski Türk göçebe hukuk ve geleneğine göre Anadolu'da kurulan ve Osmanlılar dönemine intikal eden mirî toprak rejimi, yani mülkiyeti devlete ve tasarrufu köylülere ait sistemi meydana getiriyordu. Selçuklu Türkiyesi'ndeki şartlar ve uygulama, bu sistemin Süleyman zamanında kurulduğunu göstermektedir. Süleyman büyük mülkiyet sahiplerinin arazisini köylüler arasında taksim etti ve Hıristiyanları huzura kavuşturdu.

Anadolu Selçuklu Devleti'nin kurucusu ve ilk sultanı sıfatıyla Süleyman Şah Anadolu Türkleri arasında "Gazi"lik unvanını kazanmış ve efsanevî bir kimlik almıştır. İlk Osmanlı tarihçilerine göre, Ertuğrul'un babası olarak gösterilen Süleyman Şah Osmanlıların da dedesi sayılmış, Urfa taraflarında bulunduktan sonra Fırat nehrini geçerken boğulmuştur. Tarih, Selçuklu Süleyman Şah'ın Tutuş ile muharebede şehit olup Haleb kapısında defnedildiğini bildirdiği halde efsane, Osmanlı Süleyman Şah'ın Fırat'ta boğulup Caber Kalesi'nde gömüldüğünü söyler. İhtimal ki, efsanenin bu şekli alması I.Kılıç Arslan'ın Habur nehrinde boğulmasıyla karıştırılmıştır. Fakat Osmanlı veya Selçuklu Süleyman Şah'a Caber kalesinde isnat olunan ve ilk Osmanlı tarihlerine kadar çıkan "Türk mezarı" hakkında elimizde mevsûk bir kayıt mevcut değildir. Bu sebeple Caber'de sadece İmadüddin Zengi'nin öldürüldüğünü, bununla birlikte yine de cesedinin orada değil, Rakka'da defnedildiğini kaydedelim. Bundan başka Caber kalesi Süleyman Şah'ın ölümünden sonra Melikşah tarafından alınmış olup, Haleb kapısında yatan Süleyman Şah'ın oraya nakledilmesi için de ne bir delil ve ne de bir sebep vardır. Böylece

Süleyman Şah'ın medfeni ve "Türk mezarı"nın Caber'de bulunduğuna dair efsaneyi teyit etmek ve ilk Selçuklu sultanına bağlamak mümkün olamamıştır.¹³⁵

5. Süleyman Şah'tan Sonra Anadolu Selçuklu Devleti

Eskiden beri Müslümanlar bu kıtaya Bizans İmparatorluğu'nun resmî adı olan Roma'ya nispetle Rum Ülkesi adını verdiklerinden büyük sultanlık ve aynı zamanda halifelik divanlarında bu yeni açılan vilayet "Bilad-ı Rum" veya sadece "Rum" ismi ile kaydolunmuştu. Bu vilayet Büyük Selçuklu Sultanlığı'nı yani Türk İmparatorluğu'nu oluşturan on iki vilayetten birisiydi. Vilayetin sınırı Bizans'tan fethedilen memleketleri içermesi sebebiyle doğuda Ağrı dağına ve Çoruh civarına dayanıyor, batıda boğazlara ve Ege Denizi sahillerine geliyor ve güneyde de Antakya'ya iniyor ve aşağı yukarı bugünkü Anadolu hududuna karşılık geliyordu. Daha sonra Anadolu fatihinin şehit olmasından ve büyük sultan Melikşah'ın batıya ve Suriye'ye gelmesinden sonra Anadolu'nun güneyindeki Antakya ve çevresi, Şam yani Suriye vilâyetine bağlandığı gibi, Melikşah'ın vefatından sonra meydana gelen büyük çarpışma esnasında Anadolu'nun Urfa ve Diyarbakır gibi güney kısımları el-Cezîre ve Musul vilâyetine bağlanmış ve doğuda Ahlat, yani Van bölgesi Azerbaycan vilâyetine tâbi olmuş, Erzurum ve Kars çevresi de Arran vilâyetine bağlı kalmıştır.

Süleyman Şah'ın evlâdı ve torunları olan Anadolu Selçuklu sultanları bu bölgeleri tekrar almak ve Anadolu birliğine katmak için sürekli uğraşacaklar fakat ancak bir asır sonra millî vatan sınırlarımızı oluşturmayı başarabileceklerdir.

Türk İmparatorluğu'nu oluşturan on iki vilâyetin biri olan Rum, yani Anadolu vilâyetinin valiliğini, diğer bir tabirle krallık menşurunu İmparator Melikşah'tan almış olan Kutalmışoğlu Süleyman Şah, bir taraftan da halifeden "Sultan" unvanı ile hükümdarlık hil'atini almış ve hutbede ilk önce onun, sonra imparator Melikşah'ın ve daha sonra da kendisinin ismini zikrettirmişti. Bu suretle feodal bir imparatorluk olduğunu gördüğümüz Büyük Selçuklu Sultanlığı'nın bir parçası olan Anadolu Selçuklu Sultanlığı da dahilî yönetiminde tamamıyla özgür bulunuyor, hariçteki devletlerle ve mesela Bizans imparatorluğu ile, büyük sultanın iznini almadan, harp

¹³⁵ Turan, *Selçuklu Tarihi Araştırmaları*, s. 123-127; Turan, "Süleyman-Şah I", M.E.B. İslâm Ansiklopedisi, XI, 216.

veya sulh akdedebiliyordu. Süleyman Şah'ın Melikşah'a vergi gönderip göndermediği hakkında hiçbir bilgiye sahip değiliz. Melikşah'ın valileri olan şehzadelerin bazıları vergi verdikleri halde, sınırlarda olan ve daima savaş ve gaza ile sorumlu ve meşgul bulunan prensler memleketlerinin gelirlerinin bir kısmını Melikşah'a göndermek şöyle dursun, aksine ondan para ve yardım alıyorlardı. Bizans imparatorluğunu yıkmak ve Avrupa'ya geçip Hıristiyan ülkelerini fethetmek vazifesi ile sorumlu olan Anadolu fatihinin Melikşah'a vergi vereceğini kabul ve hatta tahmin bile edemiyoruz. Belki o Melikşah'a sürekli zafer hediyesi olarak almış olduğu esirlerden ve toplamış olduğu ganimetlerden hisse göndermiştir.

Halifeler, Türk İmparatorluğu'nu zayıflatmak için, yalnız küçük sultanlarla ve meliklerle değil, hatta çoğunlukla emirlerle de muhabere ediyorlar ve onlara da unvanlar ve hil'atlar gönderiyorlardı. Anadolu sultanlığında sultanın dışındaki emirlerin ve saltanatı oluşturan emaretlerin sayısı bilinmemektedir.¹³⁶ Bu emaretlerin bazıları bizzat saltanat hanedanına, yani Selçuklu ailesine mensup şehzadeler tarafından yönetilmekteydi. Bu emaretlerin bir kısmı doğrudan doğruya Anadolu sultanına bağlı ve onların emirleri de onun beyleri idiler. Diğer bir kısmı da - ancak Anadolu sultanını harici muharebelerde başkumandan tanımak üzere - büyük saltanat divanı tarafından tayin edilmiş olan emirler idiler. Saltuk oğulları ile Mengüçük oğulları ve Danişmend oğullarının emaretleri uzun süre devam etmiş ve bu emaretleri kuranların oğulları ve torunları yarı müstakil birer hükümet halinde bu isimlerle birer hanedan oluşturmuşlardır.¹³⁷

Süleyman Şah'ın tarih sahnesinden çekilmesi, henüz kuruluş aşamasında bulunan Anadolu Selçuklu Devleti'ni çok zor şartlar içinde bırakmış oldu. Esasen birbirine pek bağlı olmayan, çeşitli Türkmen bey ve gruplarının farklı bölgelerde kurmuş oldukları bu beylikler(emaretler) daha başıboş kaldılar.¹³⁸

Bu durumu, yani Anadolu'da yeni küçük devletlerin ortaya çıkışını olumsuz bir gelişme olarak değerlendirmek zorundayız. Zira bu tür gelişmeler Anadolu

¹³⁶ Bu emaretlerden bazıları bilinmemektedir. Geniş bilgi için bkz. Mükrimin Halil Yinanç, *Türkiye Tarihi Selçuklular Devri*, s. 132-134.

¹³⁷ Yinanç, *Türkiye Tarihi Selçuklular Devri*, s. 128-130.

¹³⁸ Özaydın, Başar, *Siyasi-Dini-Kültürel-Sosyal İslâm Tarihi*, s. 113.

birliğini zedeleyici bir özellik taşıyordu. Böylece, Süleyman Şah'ın Anadolu birliğini kurmak için ortaya koyduğu gayretinin sonucu olarak kısmen elde edilmiş olan başarılar yarım kalmıştı.

Büyük Selçuklu Devleti sultanı Melikşah da, Anadolu'da kendi hâkimiyetine karşı çıkacak güçlü bir devletin bulunmasını istemiyordu. Bunun için Süleyman Şah'ın vefatından sonra oğulları Kılıç Arslan ve Kulan Arslan (Davud) 'ı İran'a götürerek Anadolu'daki Türkmen gruplarını başsız bırakmak, böylece onları kendisine tâbi kılmak istemişti. Bütün bunlara rağmen bu altı yıllık inkita devrinde Anadolu Selçuklu Devleti'nin varlığını sürdürmesinin sebeplerini, Türkmenlerin, hayatta iken güçlü şahsiyeti vefatından sonra hatıraları etrafında toplandıkları Süleyman Şah'ın devletini çok sağlam temeller üzerinde kurduğu gerçeğinde aramak gerekir. Ayrıca, Anadolu'da bulunan Türkmenlerden pek çoğunun, Arslan Yabgu'nun esaretinden itibaren çeşitli tarihlerde Mikâiloğulları'nın hizmetini reddederek bu topraklara göç eden gruplar oldukları da düşünülmelidir. Çünkü Büyük Selçuklu Devleti'ne, başka bir ifade ile Melikşah'a bağlılık konusunda isteksiz davranan ve Anadolu'da bağımsız bir hayat süren bu Türkmen gruplarının I. Kılıç Arslan İznik'e gelir gelmez hemen onun etrafında toplanmaları, onların Arslan Yabgu ve çocuklarına karşı duydukları ilgiyi ifade ediyordu. Zaten kendilerine "Yabgulular" denilmesinin sebebi de bu idi.¹³⁹

Süleyman Şah 1084 yılı Aralık ayı içinde Antakya'yı fetih için yola çıkarken İznik ve civarını Ebu'l-Kasım adında bir Türk beyine bırakmıştı.¹⁴⁰ Antakya'nın fethi sırasında Kara Tekin adında bir Türk beyi Karadeniz kıyısında Sinop'u ele geçirdi(1085 başı). Burada bulunan altın ile büyükçe bir imparatorluk hazinesi bu Türk beyinin eline geçti. Ancak Süleyman Şah'ın Tutuş karşısında yenilip intihar etmesinden sonra bu durumdan yararlanan İmparator Aleksios'un Türklerin eline geçmiş olan Karadeniz kenarındaki sahil şehirlerini geri almayı başarmıştır. İmparator Aleksios, Sultan Melikşah'ın gönderdiği Siyavuş adındaki elçisini kandırarak kendi tarafına çekmeyi başardı. Sinop'a giden Siyavuş, Melikşah'ın mektubunu göstererek Kara Tekin'i Sinop'u terk etmeye ve ele geçirdiği hazineleri

¹³⁹ Algül, Çetin, *İslam Tarihi*, s. 304.

¹⁴⁰ *Selçuklu Tarihi El Kitabı*, Ed. Refik Turan, Grafiker Yayınları, Ankara, 2016, s. 287.

de imparatorun adamlarına bırakması için kandırdı. Böylece Sinop tekrar Bizans'a teslim oldu. Ancak durum her tarafta aynı değildi. Süleyman Şah'ın ölüm haberi, onun çeşitli bölgelere tayin etmiş olduğu Türk beylerinin bağımsız hareket etmelerine sebep oldu. Bunlardan hükümet merkezi olan İznik'i elinde bulundurduğu cihetle en nüfuzlusu olan Ebu'l-Kasım rivayete göre kendisini sultan ilân ettiği gibi, kardeşi Ebu'l-Gazi'ye de Kapadokya emirliğini bıraktı. Yetenekli ve çok hırslı bir kimse olan Ebu'l-Kasım bundan sonra Marmara sahillerine akınlar yaparak bütün Bithynia'yı¹⁴¹ yağmalamaya başladı, İmparator Aleksios bunun üzerine daha önce Süleyman Şah'a uygulamış olduğu taktiğe başvurarak Türk akıncılarını sahilden geri sürdü ve Ebu'l-Kasım'ı barış istemeye zorladı. Ancak Ebu'l-Kasım anlaşma görüşmelerini devamlı olarak uzatmakta olduğundan imparator nihayet İznik üzerine bir kuvvet göndermek zorunda kaldı. Bu kuvvetin başına Türk asıllı Tatikios'u geçirmişti. Ayrıca Sultan Melikşah'ın da İznik'i itaat altına almak üzere Emir Porsuk komutasında 50.000 kişilik bir kuvvet gönderdiği öğrenildi. Fakat Tatikios böyle bir kuvvetle başa çıkamayacağını düşünerek neticede İstanbul'a çekilmek zorunda kaldı.

Ebu'l-Kasım'ın bundan sonra da rahat durmadığı anlaşılıyor. Herhalde Porsuk, kuvvetleriyle henüz uzakta bulunuyor ya da Ebu'l-Kasım onun gelişini başka biri şekilde yorumluyordu. Ebu'l-Kasım'ın bu kez de Marmara Denizi'nin güney sahilini ele geçirmek istediği görülüyor. O küçük bir donanma kurmayı tasarladı ve bu amaçla sahilde bulunan Kios (Gemlik) şehrini alarak burada gemiler yaptırmaya başladı. Ancak Aleksios, bunun imparatorluk için yarattığı tehlikeyi fark ederek hemen faaliyete geçti. Bütün donanmasını Manuel Butumites emrine vererek Ebu'l-Kasım'ın donanmasını yakmakla görevlendirdi, karadan da büyükçe bir kuvvetle Tatikios Türklerin üzerine sevk olundu. Her iki kuvvetin de üzerine gönderilmesinden endişelenen Ebu'l-Kasım, üstün Bizans donanmasına karşı koyamayacağını düşünerek Kios'tan geri çekildi. Manuel Butumites süratle gelerek Ebu'l-Kasım'ın henüz kızakta bulunan gemilerini yaktı. Bir süre sonra da Tatikios kara yolundan yetişerek mevzi aldı. Ebu'l-Kasım'ın çekildiği Halykai veya Kyparisson mevkiinde Bizanslılar ile Türkler arasında on beş gün süreyle ufak tefek

¹⁴¹ Günümüzde İstanbul'un Anadolu yakasını, Kocaeli, Adapazarı, Bolu illerinin tümünü, Zonguldak'ın batı yarısı ile Bilecik ve Bursa illerinin kuzey kesimlerini kapsar (www.arkeolojidunyasi.com>bolgeler)

çarpışmalardan başka büyükçe bir savaş yapılmadı. Sonuçta Tatikios savaşa karar vermek zorunda kaldı. Savaş bir kısım Türk askerinin ölmesi, esir edilmesi, birçoğunun ise tüm eşya ve teçhizatını bırakarak kaçması ile sonuçlandı. Ebu'l-Kasım zorlukla İznik'e ulaşabildi. Bütün bu olayların oluş şekli ve tarihi hakkında kesin bilgilere sahip değiliz. Ancak Bizans'taki başka olaylara bakarak Emir Porsuk'un gelişinin 1090 yılı sonlarında olması çok muhtemeldir.

Şu halde 1090 yılı ortalarında Ebu'l-Kasım Kios'ta mağlup olduktan sonra İznik'e çekilmişti. Ancak Emir Porsuk'un Anadolu içinde bağımsız davranan çeşitli Türk beylerini itaate aldıktan sonra İznik'e yaklaşmakta olduğu bu sıralarda Aleksios, Ebu'l-Kasım'a, haber göndererek onu İstanbul'a davet etti. Bizans İmparatoru anlaşıldığına göre İznik hâkimi Ebu'l-Kasım'a Porsuk'a karşı bir ittifak teklif etti ve bu sebeple onu İstanbul'a davet etmişti. O bu arada bir yandan da Türklerin elinde bulunan İzmit'i ele geçirmek istiyordu. Ebu'l-Kasım İstanbul'da gayet iyi karşılandı, hemen her gün kendisine ziyafetler veriliyor, şerefine at ve araba yarışları düzenleniyor ve İstanbul'da kalma süresi birçok neden ile uzatılmaya çalışılıyordu.

Emir Porsuk İznik'i üç ay kuşattı, imparatorun hareket şekline ve hilekârlığına çok içerlemiş bulunan Ebu'l-Kasım bu süre içinde kendi imkânları ile Porsuk'un kuvvetlerine karşı İznik'i korudu. Ancak sonunda yardım istemek için imparatora başvurmak mecburiyetinde kaldı. Bizans imparatoru bu sırada Peçeneklere karşı büyük bir mücadele içindeydi. Onun bu cepheden ayıracak kuvveti yoktu, buna rağmen Ebu'l-Kasım'a yardım etme zorunluluğu duydu. Çünkü İznik, Porsuk'un eline geçecek olursa burasını Büyük Selçuklu İmparatorluğu'ndan kurtarıp almak imkânsız bir şey olacaktı. Bunun için tekrar bir hileye başvurdu. Çok küçük bir kuvveti imparatorluk sancakları, imparatorun önünde taşınması âdet olan süslü alâmetleri vermek suretiyle Ebu'l-Kasım'a gönderdi. Bu yardım yoluyla Porsuk'u geri çekilmeye zorlamayı ve imkân olursa İznik'i kendi adına ele geçirmeyi

düşünüyordu. Bu küçük Bizans kuvveti muhtemelen deniz yönünden şehre girdi, imparator amacının birincisine kolaylıkla ulaştı.¹⁴²

Bizanslılar surlar üzerine çıkıp imparatorluk sancaklarını ve imparatorun alâmetlerini göstererek savaş naraları atmaya başlayınca; Porsuk, imparatorun bizzat geldiği düşüncesiyle kuşatmayı kaldırmayı uygun buldu. İznik bu suretle kuşatmadan kurtulunca, yardıma gelen kuvvetler, sayıları pek az olduğu ve Ebu'l-Kasım henüz tamamıyla kuvvetten düşmemiş bulunduğu için, imparatorun planının ikinci aşamasını gerçekleştiremeyeceklerini anlayarak geri dönmeyi tercih ettiler.¹⁴³

Emir Porsuk'un başarısızlığı üzerine Büyük Sultan Melikşah'ın İznik'in zaptından vazgeçmediğini ve buraya değerli kumandanlarından Urfa Emiri Bozan'ı gönderdiğini görüyoruz. Ebu'l-Kasım doğrudan Melikşah'a başvurarak İznik bölgesinde onun valisi sıfatıyla kabul edilmeyi umarak büyük armağanlar hazırladı ve kardeşi Ebu'l-Gazî'yi İznik'te yerine vekil bıraktıktan sonra İsfahan'a doğru yola çıktı. On beş katır yükü altın ile sultanın yanına gitti. Ancak Ebu'l-Kasım bütün ısrarlara rağmen Melikşah tarafından huzura kabul edilmemiş ve kendisine Anadolu'da tam yetki verilmiş olan Bozan ile anlaşması bildirilmiştir. Bu şekilde hedefine ulaşamayan Ebu'l-Kasım uzun bir müddet bekledikten sonra Bozan'ı bulmak için harekete geçti. Ancak yolda Bozan'ın gönderdiği iki yüz kişilik bir birlik tarafından yakalanarak kendi yayının kirişi ile boğdurulmuştur.

Ebu'l-Kasım'ın ölümünden sonra kardeşi Ebu'l-Gazî İznik'i elinde tutmaya devam etti. Tam bu sıralarda da Sultan Melikşah'ın vefat etmiş olması onu Emîr Bozan'dan kurtarmış oldu. Bozan bütün kuvvetleri ile beraber Büyük Selçuklu Devleti'nde meydana çıkan karışıklıklarda rol oynamak üzere Suriye'ye gönderilmişti. İmparator Aleksios bu sefer Ebu'l-Gazî'yi hediyeler ve vaatlerle kandırıp onun İznik'i terk etmesini sağlamaya çalıştı. Ebu'l-Gazî ise belki de henüz ağabeyinin ölüm haberini almamış olduğu cihetle, imparatoru oyalamakla yetinmişti. Ancak Sultan Melikşah'ın ölümü, onun tutuklu olarak İsfahan'da tuttuğu Süleyman Şah'ın oğullarının serbest kalmalarını sağladı. Süleyman Şah'ın iki oğlu, Kılıç

¹⁴²Erdoğan Merçil, "Türkiye Selçukluları", *Türkler Ansiklopedisi*, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002, VI, 506-507.

¹⁴³Sevim, Yücel, *Türkiye Tarihi 1*, s.107.

Arslan ve Kulan (veya Davud) Horasan'dan, kaçarak veya başka bir rivayete göre Berkjaruk tarafından serbest bırakılarak derhal Anadolu'ya ve sonra İznik'e geldiler. Onların İznik'e gelişlerini belki de 1093 yılı başına koymak gerekecektir. İznik'te bulunan Türkler, Selçuklu şehzadelerinin gelişini büyük bir sevinçle karşıladılar. Ebu'l-Gazî'nin, yönetimi hiç direnmeden Kılıç Arslan'a devrettiği anlaşılmaktadır.¹⁴⁴

Çaka Bey, Süleyman Şah'ın Antakya seferine çıktığı sırada İzmir'i ele geçirerek cesareti ve zekâsı ile ortaya çıkmış ve bu bölgede bağımsız hareket etmeye başlamıştı. Çaka Bey, Oğuzlar'ın Çavuldur boyuna mensup bir Türk ailesindedir. Anadolu akınları sırasında esir edilerek Nikephoros Botaniates'e sunulmuştur. Çaka Bey, Bizans sarayında zekâsı ve çalışkanlığı ile yükselerek önemli görevlere getirilmiştir. Sarayda uzun süre kaldığı için Homeros'tan şiir okuyacak kadar Yunan kültürüne de sahip bulunuyordu.

1081'de Aleksios Komnenos'un Botaniates'in yerine imparator olması ile birlikte Çaka Bey de gözden düştü. Bunun üzerine İstanbul'dan kaçtı. Toplayabildiği Türkmenlerle beraber İzmir'i ele geçirerek bir beylik kurmayı başardı. Bu beylik Türkler'in kurduğu ilk denizci beyliğiydi. Çaka Bey burada hazırladığı 40 gemilik bir donanma ile Urla ve Foça şehirlerini aldı. Daha sonra Midilli, Sakız, İstanköy ve Rodos Adaları'nı fethetti. Çaka Bey Midilli'ye Galabaç (Yalvaç) adındaki kardeşini vali olarak tayin etti.

Çaka Bey'in Bizans mücadelelerinde ilk defa görülmesi, Peçeneklerin imparatorluğa saldırdıkları 1088-1089 yıllarına rastlar. Çaka Bey Bizans'ın kuvvetli ve zayıf yönlerini iyi kavradığı için İstanbul'u almayı kafasına koymuştu. Bu amacını gerçekleştirebilmek için de Ebu'l-Kasım ve Peçenekler ile bir anlaşma yaptı. Fakat Melikşah Ebu'l-Kasım üzerine Emir Porsuk'u gönderince bu anlaşma ikili olarak devam etmiştir.¹⁴⁵

Çaka bir zamanlar esir sıfatıyla Nikephoros Botaneiates'in sarayında bulunmuş, Bizans savaş taktiklerini öğrenmiş ve imparatorluk şehrine karşı yapılacak

¹⁴⁴ Merçil, "Türkiye Selçukluları", *Türkler Ansiklopedisi*, VI, 506-507.

¹⁴⁵ Atçeken, Bedirhan, *Malazgirt'ten Vatana Anadolu Selçuklu Devletleri Tarihi*, s. 125-126.

kesin saldırının deniz cihetinden gelmesi gerektiğini isabetle idrak etmişti.¹⁴⁶Çaka Bey'in denizde gittikçe güçlenmesi Bizans'ı tedirgin etmeye başladı. Bu yüzden Çaka Bey'e karşı yeni bazı önlemlere başvurdu. Önce büyük bir donanma hazırlayarak Sakız Adası'nı geri aldı. Sonra da ittifakı bozmak için çeşitli oyunlara girişti.

Bizans'a karşı taarruz etme zamanının geldiğini gören Çaka Bey, Peçenekler'e haber göndererek Bizans önlerine gelmelerini bildirdi. Kendisi de donanmasıyla beraber Gelibolu önlerine geldi. Bu durum karşısında şaşkına dönen Bizans, yine tarihi oyununa müracaat ederek Kuman Türkleri'ni büyük vaatlerle Peçenekler üzerine kışkırttı.

Kumanlar'la birleşen Bizans ordusu, Çaka Bey'i beklemekte olan Peçenekler'e Meriç kenarında saldırdılar (29 Nisan 1091). Lebonium Muharebesi olarak bilinen bu savaşta Peçenekler korkunç bir bozguna uğradı. Rumlar ve Kumanlar, kadın ve çocuk demeden Peçenekler'i boğazladılar. Öyle ki Peçenek kavmi bu savaşta adeta yok edilmiştir.

Peçenekler'in bu akıbetine rağmen Çaka Bey, moralini bozmadı. İstanbul'u ele geçirmek için sürekli çalışmaya başladı. Çaka Bey'in bu kararlılığı karşısında yeni çıkış yolları arayan Bizans, İzmir'i ele geçirmek için Yuannis Doucas'ı karadan ve Dalassenos'u da denizden harekete geçirdi. Dalassenos 1092 yılında Midilli Adası'na çıkarma yapmaya başladı. Bunun üzerine Çaka Bey kardeşi Galabaç'ın yardımına koştu. Burada çok şiddetli çarpışmalar başladı. Bu sırada çıkan müthiş bir fırtına Çaka Bey'in bir anlaşma yaparak İzmir'e çekilmesine yol açtı. Daha sonra Girit ve Kıbrıs Adaları'nda çıkan isyanlar Çaka Bey'e yeni fırsatlar verdi.

Bu olaylar cereyan ederken I. Kılıç Arslan da İznik'te babasının tahtına çıkmış bulunuyordu. İstanbul'u almaktan bir türlü vazgeçmeyen ve kendisine yeni müttefikler arayan Çaka Bey, bu sefer amacına ulaşmak üzere Kılıç Arslan ile bir anlaşma yaptı.¹⁴⁷

¹⁴⁶ Georg Ostrogorsky; *Bizans Devleti Tarihi*, Çev. Fikret Işıltan, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1981, s. 332.

¹⁴⁷ Atçeken, Bedirhan, *Malazgirt'ten Vatana Anadolu Selçuklu Devletleri Tarihi*, s. 125-126.

5.1. I. Kılıç Arslan

İran'da serbest bırakılan I. Kılıç Arslan (495-501/1092-1107) hemen İznik'e gelerek babasının tahtına oturdu. Devlette düzenlemeler yaptı. Bizanslılarla başarılı mücadeleler yaptı. Kılıç Arslan babasına bağlı olan Türkmenleri yeniden etrafında toplamaya başladı. Ayrıca Çaka(Çakan)'nın gittikçe güçlenmesinden çekinen Sultan, doğuya yöneldi ve Malatya'yı kuşattı(489/1096). Bu sırada I. Haçlı ordusu İznik'e geldi. Derhal İznik'e dönen Sultan, Haçlıların İznik kuşatmasını kıramadı ve şehir Bizanslılara teslim oldu(490/1097).Kılıç Arslan, Danişmendli Gümüş Tigin (464-498/1071-1105) ile beraber Eskişehir- Konya civarında Haçlıların önüne çıktı. Fakat başarılı olamadı ve bu büyük ordunun Kayseri, Çukurova istikametinde ilerlemesini önleyemedi. Bu durum Anadolu'daki Türk hâkimiyetini sarstı. Türkler sahil bölgelerinden İç Anadolu'ya çekildiler. Kilikya'da Ermeniler bir prenslik kurmayı başardılar. Fakat Anadolu'ya giren iki Haçlı ordusunun büyük ölçüde imha edilmesinden sonra yeniden duruma hâkim olan Kılıç Arslan 496/1103'de Malatya'yı aldı. Musul ve çevresini hâkimiyeti altına almaya çalışırken Çavlı ile yaptığı savaşta 500/1107 senesinde vefat etti.

5.2. I. Mesud

Sultan I. Kılıç Arslan'dan sonra bir süre boş kalan Selçuklu tahtına oğlu Şehinşah (504-510/1110-1116) oturdu. Kayınpederi, Danişmendli Emir Gazi'nin(499-538/1105-1143) desteğini sağlayan Mesud(510-550/1116-1155) kardeşi Şehinşah'a karşı giriştiği mücedelede başarılı oldu ve Selçuklu tahtını elde etti(510/1116). Bu sırada, Türkmenler tarafından boşaltılan Batı Anadolu Bizanslılar tarafından işgal edilmiş ve İmparator John II Comnenus(1118-1143) Denizli ve Uluborlu'ya kadar ilerlemişti. Bir müddet Danişmendlilerin himayesinde kalan Sultan Mesud, 538/1143 senesinden sonra Anadolu hâkimiyetini eline geçirdi. Konya'ya saldıran Manuel I Comnenus(1143-1180) geri çekilmek zorunda kaldı(542/1147). I. Mesud döneminin en önemli olayı II. Haçlı ordusunun

Selçuklular tarafından Anadolu'da imha edilmesi oldu(29 Cemaziye'l-ahir 542/ 25 Ekim 1147).¹⁴⁸

5.3. II. Kılıç Arslan

Mesud'dan sonra yerine sultan olan II. Kılıç Arslan(550-588/1155-1192), Bizans imparatoru Manuel'in Nureddin Zengi(541-569/1146-1174) ile Selçuklular aleyhine geliştirmeye çalıştığı ittifakı bozdu. Üstelik imparatoru Eskişehir'de yendi. Sonrasında Bizans'a giderek Bizanslılarla dostluk anlaşması imzaladı. Danişmendli hâkimiyetine son verdi. Zengi'nin Selçuklular'dan aldığı toprakları yeniden ele geçirdi. Mengücekleri tabiiyetine alarak hâkimiyetini Doğu Anadolu'ya kadar uzattı. II. Kılıç Arslan'ın gittikçe güçlenmesinden çekinen İmparator Manuel, 110.000 kişilik bir ordu ile Konya üzerine yürüdü. Fakat Konya'ya ulaşmadan Denizli yakınlarında, Myriokephalon vadisinde ordusu tamamen imha edildi(Rebiü'l-evvel 572 / Eylül 1176). Böylece II. Kılıç Arslan Anadolu'da Malazgirt'ten sonra ikinci büyük zaferi kazanmış oldu.¹⁴⁹

II. Kılıç Arslan'ın vefatından sonra yerine önce I. Gıyaseddin Keyhüsrev(588-592/1192-1196) sultan oldu. Sonra II. Süleyman Şah(592-601/1196-1204) Selçuklu tahtına oturdu. Vefatından sonra kısa bir müddet yerine oğlu III. Kılıç Arslan(601-602/1204-1205) tahta geçtiyse de I. Keyhüsrev Selçuklu tahtını tekrar ele geçirdi(602-608/1205-1211). 608/1211'de Theodore I Lascaris(1204-1220) ile yaptığı savaşta zaferden sonra şehit oldu. Yerine oğlu I. İzzeddin Keykavus(608-617/1211-1220) Selçuklu Sultanı oldu.¹⁵⁰

5.4. I. Alâeddin Keykubad

I. Keykavus'un vefatından sonra I. Alâeddin Keykubad(617-634/1220-1237) Selçuklu tahtına oturdu. Keykubad dönemi Selçuklu tarihinin en parlak dönemi olarak kabul edildi. Gerçekten de bu dönemde Anadolu'da büyük bir imar faaliyeti dikkat çeker. Genel imar faaliyetleri yanında, Moğol tehlikesinin hissedilmesi üzerine Sultan, doğudaki kalelerin imar ve tahkimine de özel bir ilgi gösterdi. Onun

¹⁴⁸ İbrahim Kafesoğlu, "Selçuklular", M.E.B. İslâm Ansiklopedisi, Eskişehir, 2001, X, 379-380.

¹⁴⁹ Osman Çetin, *Anadolu'da İslamiyet'in yayılışı*, Marifet Yayınları, İstanbul, 1990, s. 52-53.

döneminde Alanya kalesi alınmış(620/1223) ve Hüsameddin Çoban Bey tarafından Sinop donanması ile Kırım'daki Suğdak limanı fethedilmişti(623/1226). Henüz 45 yaşındayken 634/1237 senesinde vefat etti.

5.5. Köseadağ Savaşı ve Sonrası

I. Alâeddin Keykubad oğlu Kılıç Arslan'ı veliyaht tayin ettiği halde, vefatından sonra bazı devlet adamları, özellikle Sadeddin Köpek, II. Gıyaseddin Keyhüsrev'i(634-643/1237-1246) tahta çıkardılar. Sadeddin Köpek(637/1239) hükümdarın iktidarsızlığından yararlanarak devlet yönetimini eline geçirdi. Bunun için de önemli devlet adamlarını tek tek ortadan kaldırdı. Her ne kadar 637/1239'da kendisi öldürüldüyse de onun bu hareketleri devleti zayıflattı. Ayrıca II. Keyhüsrev'in yönetimine karşı ortaya çıkan " Babai İsyanı", Selçuklu Devleti'nin büyük bir sarsıntı geçirmesine neden oldu(638/1240). Karışıklıklardan yararlanmak isteyen Moğollar da 639/1241'de Erzurum'u işgal ettiler. Daha sonra Baycu kumandasında bir Moğol ordusu Anadolu'ya girdi ve Sivas'ın doğusunda, Köseadağ bölgesinde Selçuklu ordusunu korkunç bir yenilgiye uğrattı(641/1243). Bu yenilgi, memleketi esarete götürdü. Moğollar her tarafı yağmalayıp halkı kılıçtan geçirdi. Anadolu bir Moğol sömürgesi haline geldi.

Köseadağ mağlubiyetinden sonra tahta çıkan Selçuklu Sultanları sadece şekli bir eksikliği tamamlıyorlardı. Aslında devlet Moğolların Anadolu genel valileri tarafından yönetiliyordu. Moğolların bu fiili hâkimiyeti karşısında Türkmenler, Doğu ve Orta Anadolu'dan sahillere doğru yayılmaya başladılar. Böylece "Uc"lara yoğun bir Türk nüfusu yayıldı. Karaman, Germiyan, Aydın, Saruhan ve Menteşe Beylikleri gibi bir takım Türkmen beylikleri kurulmaya başladı. Başlangıçta en mütevazı beylik olan Osmanlı Beyliği ise sonradan kuvvetlenerek Anadolu birliğini tekrar kurdu.¹⁵¹

Kısacası; Bizans'tan fethedilen memleketleri de içine alması nedeniyle Doğu Anadolu'da Ağrı Dağı'na ve Çoruh Nehri'nin döküldüğü yerlere dayanan, Batıda Boğazlar'a ve Ege Denizi sahillerine, Güneyde de Şam bölgesine kadar uzayan, aşağı yukarı şimdiki sınırlarımıza karşılık gelen yeni açılmış durumdaki bu ülke, Süleyman

¹⁵¹ Kafesoğlu, "Selçuklular", M.E.B. İslâm Ansiklopedisi, X, 353-416.

Şah'ın vefatından hemen sonra ciddi bir sarsıntıya maruz kaldı. Öncelikle Melikşah Anadolu'da hâkimiyetini ve orada kendisine itaati sağlamak maksadıyla vefatına kadar(1092) Anadolu Selçukluları'nı sultansız bıraktı. Elbette ki Bizans da bu fırsattan yararlanarak çeşitli saldırı ve hamlelere kalkıştı.¹⁵² Bütün bunlara rağmen Süleyman Şah'ın evlat ve torunları onun attığı sağlam temeller sayesinde istiklal ve varlıklarını korumayı ve zaman içerisinde bu sıkıntıları aşmayı başardı. Bir asır kadar sürse de, kaybedilen bölgeleri geri almayı ve Türk milli birliğine dâhil etmeyi başardılar. Bu yeni ama daimi yurdu özellikle doğu istikametinde, tekrar milli vatan hudutlarımıza kavuşturmayı büyük oranda başardılar.

¹⁵² Üremiş, *Türkiye Selçuklularının Doğu Anadolu Politikası*, s. 50.

SONUÇ

Türkler, Anadolu topraklarına Orta Asya'dan tarihin çeşitli dönemlerinde gelmişlerse de Anadolu topraklarının bir Türk yurdu olmasında etkisi olan göçler 11. yy.dan sonra başlamıştır. Malazgirt Savaşı, Bizans İmparatorluğu'nun tüm kuvvetini kaybetmesini sağlamıştır. Artık bu zafer sonucu Türkler Anadolu topraklarında hızlı bir yayılış ve yerleşme hareketine başlamışlardır. Anadolu'daki Türkmenler de Anadolu fatihi unvanını kazanmış olan Süleyman Şah'ın himayesinde birleşerek yeni bir Türk devletinin temelini atmışlardır. Süleyman Şah, Kutalmış'ın oğlu ve Selçuk Bey'in oğlu Arslan Yabgu'nun torunu olup Anadolu Selçuklu Devleti'nin kurucusu ve ilk sultanıdır.

Selçukluların kurdukları devletlerin arasında en uzun ömürlü olanı Anadolu Selçuklu Devleti'dir. Bizans'taki iç mücadeleler devletin kuruluşunu kolaylaştırmış, Süleyman Şah bu durumdan yararlanarak bir devlet kurmayı başarmıştır. Anadolu Selçuklu Devleti ile yeni Türkiye Tarihi başlamış oldu.

Anadolu'nun fethinden sonra bu bölgede tek bir devlet kurulmamıştır. Anadolu Selçuklu Devleti'nden başka bir kısmı doğrudan doğruya Anadolu Selçukluları'na, bir kısmı da İran'daki Büyük Selçuklu İmparatorluğu'na, bazıları da diğer Selçuklu şehzade ve valilerine bağlanmak üzere beylikler oluşmuştur. O dönemdeki bu beylikler Anadolu fatihi Süleyman Şah'ın vefatından sonra altı yıllık saltanat aralığı zamanında büsbütün kuvvetlendiler ve adeta müstakil birer devlet haline geldiler. Süleyman Şah'ın vefatının ardından yerine vekil olarak görevlendirdiği Ebu'l-Kasım, beyleri tek elden yönetemediği gibi aksine düzenin daha da bozulmasına neden olmuştur.

Süleyman Şah doğusundan batısına kadar Anadolu'yu fethederek bu toprakların Türk yurdu olmasını sağlamış ve böylelikle daha sonraki gelişmelere temel oluşturarak Türk tarihi içinde “ Anadolu Türkleri'nin en büyük ve en muhterem babası” olmaya layık görülmüştür.

Anadolu Selçuklu Devleti, Anadolu'da bir taraftan Türklerin sayısının artmasına, ekonomik, fikri ve siyasi olarak güçlenerek etkin kuvvet olmasına

çabalarken diğerk taraftan da Bizans hâkimiyetindeyken ağır vergiler, devamlı askeri ve sivil isyanlar ve savaşlar sebebiyle yıpranan yerli halkın da sükûna ve huzura kavuşmasına imkân sağlıyordu. Böylelikle Anadolu Selçuklu Devleti güçlü bir fiziki ve beşeri zemine dayanmış oluyordu.

Yaklaşık yarım yüzyıl süren bir mücadele dönemi sonucunda, Anadolu topraklarındaki ilk Türk devletini, Anadolu Selçuklu Devleti'ni kurma şerefine nail olan Kutalmışoğlu Süleyman Şah, ilgili tüm kaynakların belirttiği üzere, “Anadolu Fatihii” ve “Gazi” ünvanlarını almıştır. Süleyman Şah'ın Doğu Roma ve Bizans İmparatorları'nın İslam ve Pers hücumlarına karşı yaptırdıkları birçok kale ve müstahkem yerlerin savundukları Anadolu topraklarının fethedilmesi ve bir Türk yurdu olmasında eşsiz ve şerefli bir konumu vardır. Ayrıca onun yaptığı bu fetihler Akdeniz ve Adalar Denizi'ne ulaşan Türklere Avrupa devletleri ile irtibat kurma fırsatını vermiştir. Daha sonraki senelerde de Avrupa ortalarına kadar fetihlerini devam ettirecek olan Osmanlı İmparatorluğu'nun fetih planlarına öncülük etmesi açısından da önemli sayılmalıdır.

Anadolu Selçuklu Devleti'nin ilk hükümdarı Kutalmışoğlu Süleyman Şah'ın sahip olduğu Türklük bilinci, büyük gayreti ve bitip tükenmeyen mücadeleleri sonucunda, Türk tarihi ve Dünya tarihi açısından oldukça önemli olan Anadolu, bir Türk yurdu, bir Türkiye haline gelmiştir. Bu nedenle büyük bir asker ve devlet adamı olan ulu Türk hükümdarı Süleyman Şah'ı millet olarak en samimi ve içten duygularla anmak, bizim üzerimizde unutulmaması gereken milli bir görev olmalıdır.

BİBLİYOGRAFYA

ABU'İ-FARAC, *Gregory Abu'l-Farac: Abu'l-Farac Tarihi*, Çev. Ömer Rıza Doğrul, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1945.

AHMED BİN MAHMÛD, *Selçuk-Nâme*, Çev. Erdoğan Merçil, Kervan Yayınları, İstanbul, 1977.

AHMED HİLMİ, Ziya Nur, *İslâm Tarihi*, Ötüken Yayınları, İstanbul, 1982.

AKA, İsmail, “*Aksarâyî, Kerîmüddin*”, DİA, TDV Yayınları, İstanbul, 1989, II, 293.

ALGÛL, Hüseyin, Osman Çetin, *İslâm Tarihi*, Gonca Yayınları, İstanbul, 1987.

ASLAN, Halide, “*Türkiye- Anadolu Selçukluları*” İslâm Tarihi El Kitabı, Ed. Eyüp Baş, Grafiker Yayınları, Ankara, 2013, 651-654.

ATÇEKEN, Zeki, Yaşar Bedirhan, *Malazgirt'ten Vatana Anadolu Selçuklu Devletleri Tarihi*, Eğitim Yayınları, Konya, 2004.

BEZER, Gülay Öğün, “*Şeyzer*”, DİA, TDV Yayınları, İstanbul, 2010, XXXIX, 106-107.

BOZKURT, Nahide, “*Mansur*”, DİA, TDV Yayınları, Ankara, 2003, XXVIII, 5-6.

CAHEN, Claude, *Osmanlılardan Önce Anadoluda Türkler*, E Yayınları, İstanbul, 1979.

ÇETİN, Osman, *Anadolu'da İslamiyet'in Yayılışı*, Marifet Yayınları, İstanbul, 1990.

DEMİRKENT, Işın, “*Bizans*”, DİA, TDV Yayınları, İstanbul, 1992, VI, 230-244.

DOĞUŞTAN GÜNÜMÜZE BÜYÜK İSLAM TARİHİ, Rd. Hakkı Dursun Yıldız, Çağ Yayınları, İstanbul, 1988.

DONUK, Abdülkadir “*Kafesoğlu, Halil İbrahim*”, DİA, TDV Yayınları, İstanbul 2001, XXIV, 145-146.

ERSAN, Mehmet, “Selçuklular”, *İslam Tarihi ve Medeniyeti*, Siyer Yayınları, İstanbul, 2018, X, 169-176.

EYİCE, Semavi, “*Alparslan*”, DİA, TDV Yayınları, İstanbul, 1989, II, 526-530.

GÜLCAN, Yılmaz, *Türk Tarihi ve Kültürü*, Alfa Yayınları, Bursa, 2003.

GÜNDÜZ, Ahmet, “*Şehrizor*”, DİA, TDV Yayınları, İstanbul, 2010, XXXVIII, 473-475.)

GÜNGÖR, Erol, *Tarihte Türkler*, Ötüken Yayınları, İstanbul, 1995.

İBNÜ’L-ADÎM, *Bugyetü’t-Taleb fî Tarihi Haleb*(*Biyografilerle Selçuklular Tarihi*), Çev. Ali Sevim, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1982.

İBN BÎBÎ, *Selçuknâme (Türkiye Tarihi Selçuklular Devri)*, Çev. Mükrimin Halil Yinanç, İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 1944.

İBNÜ’L-ESÎR, *el-Kâmil fi’t-Tarih*, Hikmet Yayınları, İstanbul, 2008.

İBN KESÎR, *el-Bidâye ve’n-Nihâye (Büyük İslam Tarihi)*, Çev. Mehmet Keskin, Çağrı Yayınları, İstanbul, 1995.

KAFESOĞLU, İbrahim, *Selçuklu Tarihi*, M.E.B. Yayınları, İstanbul, 1992.

-----, *Büyük Selçuklu İmparatoru Sultan Melikşah*, M.E.B Yayınları, İstanbul, 1973.

-----, “*Selçuklular*”, MEB İslâm Ansiklopedisi, M.E.B Yayınları, Eskişehir, 2001, X, 353-416.

-----, “*Anadolu Selçuklu Devleti Hangi Tarihte Kuruldu?*”, Tarih Enstitüsü Dergisi, Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul, 1981, sayı: 10-11, s. 1-28.

KERİMÜ'D-DİN MAHMÛD-İ AKSARÂYÎ, *Müsâmeretü'l- Ahbâr*, Çev. Mürsel Öztürk, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2000.

KESKİN, Mustafa, "Gazi Süleyman Şah ve Türkiye Selçuklu Devletinin Kuruluşu", *Türkler Ansiklopedisi*, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002, VI, 529-536.

KONUŞ, Fazlı, *Selçuklular Bibliyografyası*, Çizgi Yayınları, Konya, 2006.

KÖPRÜLÜ, Mehmed Fuat, "*Anadolu Selçuklu Tarihinin Yerli Kaynakları*", Belleten, Ankara, 1943, sayı: 27, VII, 379-521.

KÖYMEN, Mehmet Altay, *Selçuklu Devri Türk Tarihi*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1993.

-----, "*Süleyman Şah ve Anadolu Selçuklu Devletinin Kuruluşu*", Belleten, 1993, sayı: 218, LVII, 71-79.

KUŞÇU, Ayşe Dudu, Cihat Güler, Mehmet Özer, Mehmet Öztemel, *Selçuklu Tarihçiliği'ne Başlarken*, ed. Ayşe Dudu Kuşçu, Necmettin Erbakan Üniversitesi, Konya, 2017.

KÜÇÜK, Cevdet , "*Erzurum*", DİA, TDV Yayınları İstanbul, 1995, XI, 321-329.

MERÇİL, Erdoğan, *Selçuklularda Saraylar ve Saray Teşkilâtı*, Bilge Kültür Sanat Yayınları, İstanbul, 2011.

-----, *Müslüman Türk Devletleri Tarihi*, Bilge Kültür Sanat Yayınları, İstanbul, 2013.

-----, "Türkiye Selçukluları", *Türkler Ansiklopedisi*, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002, VI, 503-528.

MÜNECCİMBAŞI Şeyh Ahmed Dede, *Karahanlılar ve Anadolu Selçukluları (Câmiü'd-düvel)*, Türkiye Yayınları, İstanbul, 1940.

OSTROGORSKY, Georg, *Bizans Devleti Tarihi*, Çev. Fikret Işıltan, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1981.

ÖZ, Mustafa, “*Mukanna’ el-Horasani*”, DİA, TDV Yayınları, İstanbul, 2006, XXXI, 124-125.

-----, “*Hâkim-Biemrillah*”, DİA, TDV Yayınları, İstanbul, 1997, XV, 199-201.

ÖZAYDIN, Abdülkerim, Fahameddin Başar, *Siyasi-Dini-Kültürel-Sosyal İslâm Tarihi*, Kayıhan Yayınları, İstanbul, 1994.

ÖZAYDIN, Abdülkerim, “*İbnü’l-Esir, İzzeddin*”, DİA, TDV Yayınları, İstanbul, 2000, XXI, 26-27.

-----, “*İbn Kesîr, Ebü’l-Fidâ*”, DİA, TDV Yayınları, İstanbul, 1999, XX, 132-134.

-----, “*İbnü’l-İbrî*”, DİA, TDV Yayınları, İstanbul, 2000, XXI, 92-94

ÖZGÜDENLİ, Osman Gazi, “*Musa Yabgu*”, DİA, TDV Yayınları, İstanbul, 2016, Ek II, 324-325.

-----, “*Taberistan*”, DİA, TDV Yayınları, İstanbul, 2010, XXXIX, 322-323.

SADRU’D-DÎN EBU’L-HASAN, *Ahbâru’d-Devleti’s-Selçûkiyye*, Çev. Necati Lügâl, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1943.

SELÇUKLU TARİHİ EL KİTABI, Ed. Refik Turan, Grafiker Yayınları, Ankara, 2016.

SEVİM, Ali, *Anadolu’nun Fethi Selçuklular Dönemi*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2014.

-----, *Anadolu Fatihî Kutalmışoğlu Süleyman Şah*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1990.

-----, “*Süleyman Şah I*”, DİA, TDV Yayınları, Ankara, 2010, XXXVIII, 103-105.

-----, “*Çağrı Bey*”, DİA, TDV Yayınları, İstanbul, 1993, VIII, 183-186.

- , “*İbnü'l-Adîm*”, DİA, TDV Yayınları, İstanbul, 1999, XX, 478-479.
- SEVİM, Ali, Erdoğan Merçil, *Selçuklu Devletleri Tarihi (Siyaset, teşkilât ve kültür)*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2014.
- SEVİM, Ali, Yaşar Yücel, *Türkiye Tarihi I (Fetihten Osmanlılara Kadar)*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1990.
- SEYYİD, Eymen Fuad, “*Fatımiler*”, DİA, TDV Yayınları, İstanbul, 1995, XII, 228-237.
- SÜMER, Faruk, “*Selçuklular(Anadolu Selçukluları)*”, DİA, TDV Yayınları, Ankara, 2009, XXXVI, 380-384.
- , “*Kutalmış*”, DİA, TDV Yayınları, Ankara, 2002, XXVI, 480-481.
- , “*Tuğrul Bey*”, DİA, TDV Yayınları, İstanbul, 2012, XLI, 344-346.
- ŞEKER, Mehmet, “*Süleyman-Şah(I), Rukne'd-din Süleyman-Şah b. Kutalmış*”, Selçuklu Medeniyeti Araştırmaları Dergisi, 2016, sayı:1, 39-51,
- , *Fetihlerle Anadolu'nun Türkleşmesi ve İslâmlaşması*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara, 1997.
- TOGAN, Zeki Velidi, *Umûmî Türk Tarihine Giriş*, Enderun Yayınları, İstanbul, 1981.
- TURAN, Osman, *Selçuklular Tarihi ve Türk İslâm Medeniyeti*, Turan Yayınları, İstanbul, 1969.
- , *Selçuklular Zamanında Türkiye*, Turan Yayınları, İstanbul, 1971.
- , *Selçuklu Tarihi Araştırmaları*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2014.
- , *Türk Cihan Hâkimiyeti Mefkûresi Tarihi*, Nakışlar Yayınevi, İstanbul, 1979.

-----, “*Süleyman-Şah I*”, M.E.B. İslâm Ansiklopedisi, M.E.B. Yayınları, Eskişehir,2001, XI, 201-219.

ULUÇAY, Çağatay, *İlk Müslüman Türk Devletleri*, Milli Eğitim Yayınları, İstanbul, 1977.

UYUMAZ, Emine, “*Prof. Dr. Erdoğan Merçil’in Hayatı ve Eserleri*”, Prof. Dr. Erdoğan Merçil’e Armağan, ed. Emine Uyumaz, Muharrem Kesik v.d., Bilge Kültür Sanat Yayınları, İstanbul 2013, 9-13.

UZLUK, Feridun Nafiz, *Anadolu Selçukluları Devleti Tarihi III*, y.y., Ankara, 1952.

ÜREMİŞ, Ali, *Türkiye Selçuklularının Doğu Anadolu Politikası*, Babil Yayınları, Ankara, 2005.

YAVUZ, Nuri, “*Anadolu Selçuklu Sultanı Süleyman Şah’ın Kuzey Suriye’deki Faaliyetleri ve Sonuçları*”, Beşinci Uluslar arası Orta Doğu Semineri İslâmiyet’in Doğuşundan Osmanlı İdaresine Kadar Orta Doğu (Şam 2-4 Kasım 2010) Bildiriler, Orta Doğu Araştırmaları Merkezi Yayınları, Elazığ, 2012, 215-228.

YAZICI, Nesimi, *İlk Türk-İslâm Devletleri Tarihi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 2014.

YAZICIZADE, Ali, *Tevârih-i Âl-i Selçuk*, Çamlıca Yayınları, İstanbul, 2009.

YILDIZ, Hakkı Dursun, “*Abbasiler*”, DİA, TDV Yayınları, İstanbul, 1988, I, 31-48.

-----, “*Ebü’l- Abbas es-Seffah*”, DİA, TDV Yayınları, İstanbul, 1994, X, 283-284.

-----, “*Ord. Prof. Mükrimin Halil Yinanç ve Eserleri*”, Tarih Dergisi, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, İstanbul 1971, sayı:25, 189-196.

YINANÇ, Mükrimin Halil, *Türkiye Tarihi Selçuklular Devri*, İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 1944.

EK-1

(<http://www.tarihibilinci.com/media/10-yuzyildan12-yuzyila-kadar-asya-haritasi.15/full>,
11.04.2019, saat 14:06)

EK-2

(<http://serhatengul.com/wp-content/uploads/2017/01/Selçuklu-Devleti-Tarihi-Haritasi.jpg>,
11.04.2019, saat 14:15)

EK-3

<http://img.eba.gov.tr/0d9/b86/473/02b/ab1/e64/cc1/bb1/d81/343/5db/798/cba/89e/052/0d9b8647302bab1e64cc1bb1d813435db798cba89e052.jpeg?name=Anadolu%20Sel%C3%A7uklu%20Devleti%20Haritas%C4%B1.jpeg>, 11.04.2019, saat 16:30)

EK-4

<http://video.eba.gov.tr/0d9/b86/473/02b/ab1/e64/cc1/bb1/d81/343/5db/798/cba/89e/053/0d9b8647302bab1e64cc1bb1d813435db798cba89e053.jpeg?name=Anadolu%20Selçuklu%20Devleti%20Haritası.jpeg>, 12.04.2019, saat 15:20)

EK-5

Harezmşahlar Devleti Haritası

<http://www.kerimusta.com/wpcontent/uploads/2013/11/0d9b8d66110d8c984492ba96346d26c01a978ba89e014.jpeg>, 11.04.2019, saat 18:32)

EK-6

<https://img.webme.com/pic/d/danishment/beylikler.jpg>, 09.04.2018, saat: 17:22)

EK-7

KRONOLOJİ*

1025	II. Basil'in ölümü
Nisan 1041	V.Mihail'in tahttan indirilişi
1042	Nâvekiyye Türkmenlerinin Musul emîri Karvaş ve müttetiklerini bozguna uğratmaları
1044	Musul emîri Karvaş ve müttetiklerin Nâvekiyye Türkmenlerini bozguna uğratıp Musul'u geri almaları
1045	Nâvekiyye Türkmenlerinin Van Gölü bölgesi Bizans valisi Stephanos'u mağlup etmeleri ve esir almaları; Liparit'in Şeddadoğulları topraklarını istila etmesi
1047/48	Bizanslıların Büyük Zap Suyu savaşında Selçuklu kuvvetlerini yenilgiye uğratmaları ve şehzade Hasan'ın şehit olması
18 Eylül 1048	Selçuklu ordusunun Hasankale yörelerinde Bizans ordusunu mağlup etmesi ve Liparit'in esir alınması
1049/50	Selçuklu-Bizans barış antlaşmasının imzalanması
1054	Tuğrul Bey'in Anadolu Seferine başlaması
1055	Theodora'nın tahta geçişi
1057/58	Selçuklu şehzade ve emirlerinin Anadolu'da akınlara başlaması; Kars ve Anı kalelerini kuşatmaları
1058	Emîr Dinar'ın şehit olması
Kasım 1058	X. Konstantin Dukas'ın tahta geçişi
1059	Tuğrul Bey'in emriyle Anadolu'ya Selçuklu akınlarının yeniden başlaması; Sivas'ın ele

	geçirilmesi; Macarların Bizans'a saldırıları
1062	Tuğrul Bey'in Azerbaycan ve Erran'a yeni bir seferi
Eylül 1063	Tuğrul Bey'in vefatı
Şubat 1064	Alparslan'ın ilk Anadolu seferine başlaması
Temmuz 1064	Alparslan'ın Akşehir'i fethi
Ağustos 1064	Alparslan'ın Anı kalesini fethi
1064	Macarların Belgrad'ı almaları
1063/64	Alparslan'ın Kutalmış'ı mağlup etmesi
1064/65	Horasan Sâları'nın** Urfa'yı başarısız kuşatması
1065	Oğuzların Tuna'yı geçmeleri
Ağustos 1067	Emîr Afşin'in Antakya yörelerine akınları ve Haleb'e gelişi
1067/68	Alparslan'ın ikinci Anadolu seferi
Kasım 1068	Romanos Diogenes'in Anadolu ve Kuzey-Suriye seferi
Nisan 1069	Emîr Savtekin'in Gürcistan seferi
26 Ağustos 1071	Alparslan'ın Malazgirt Zaferi, Bizans İmparatoru Romanos Diogenes'in esir alınması
1073	Âsi Frank başbuğu Ursel'in İonnes Dukas'ı mağlup edip esir alması
1073/74	Suriye ve Filistin Selçuklu meliki Atsız'ın emîr Şöklü ve Kutalmışoğulları'nı Taberiyye'de mağlup etmesi ve esir alması
1074	Kutalmışoğlu Süleyman Şah'ın Antakya yörelerine akınları
1075	Süleyman Şah'ın İznik'i fethi ve Anadolu Selçuklu Devleti'ni kurması
1078	Tutuş'un Suriye ve Filistin Selçuklu Devleti idaresini eline alması
1080	Azerbaycan'dan kalabalık Türkmen kitlelerinin Anadolu'ya gelmesi

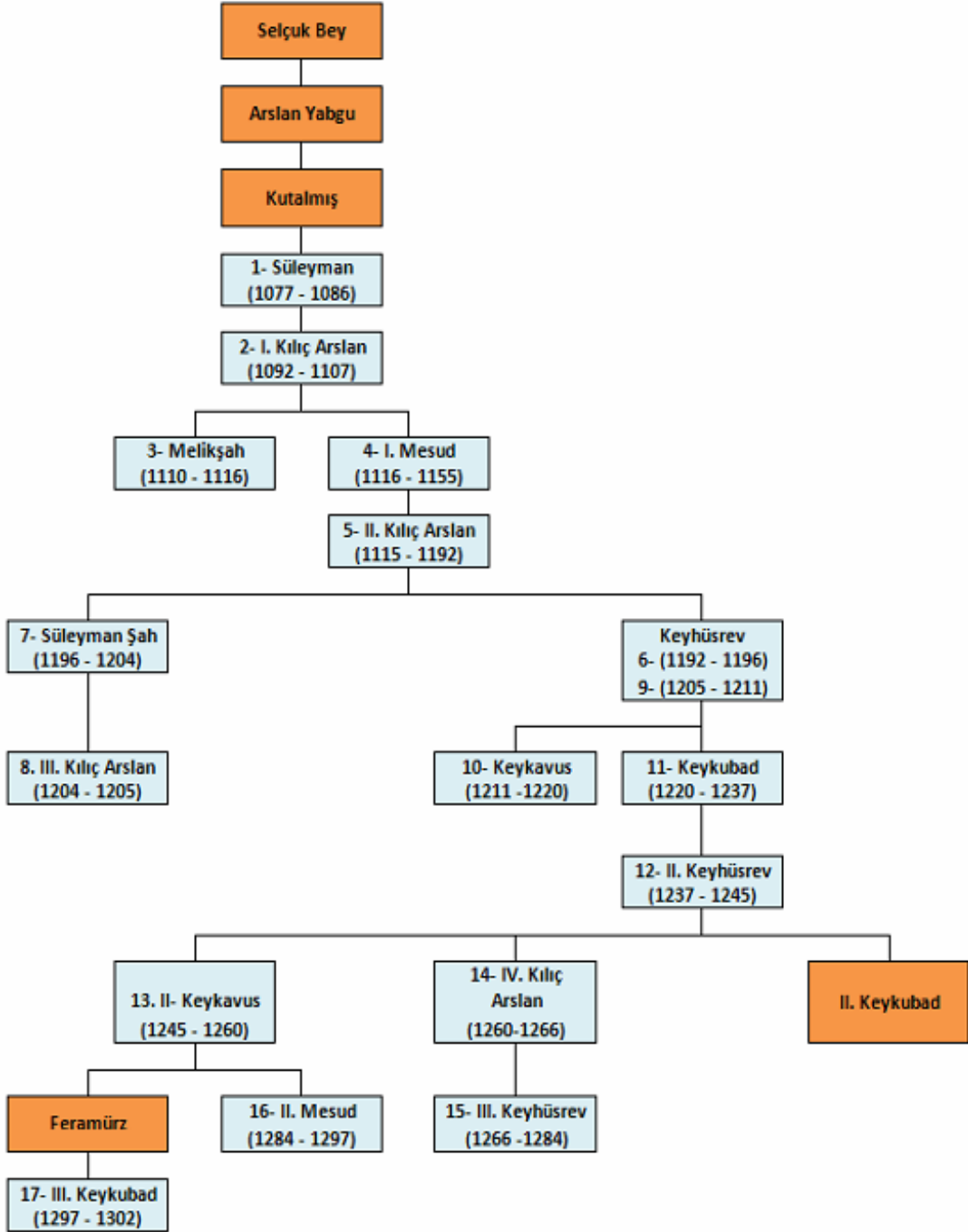
1081	Süleyman Şah- Aleksios Komnenos arasında Dragos Suyu Antlamasının yapılması; Aleksios Komnenos'un Kuzey-Çin hükümdarına bir elçi göndererek doğrudan Selçuklulara saldırmasını önermesi
1083/84	Süleyman Şah'ın Çukurova seferi
Aralık 1084	Süleyman Şah'ın Antakya'yı fethi
1085	Emîr Buldacı'nın Elbistan- Behisni yörelerini fethi; Artuk Bey'in Suriye ve Filistin Selçuklu hükümdarı Tutuş'un hizmetine girmesi
Ocak 1085	Süleyman Şah'ın Antakya kalesini fethi
Haziran 1085	Süleyman Şah-Musul emîri Müslim arasında yapılan Kurzâhil savaşı; Süleyman Şah'ın Haleb'i kuşatması
Nisan/Mayıs 1086	Süleyman Şah'ın ikinci Haleb kuşatması
Haziran 1086	Süleyman Şah-Tutuş arasında yapılan Aynu Seylem savaşı ve Süleyman Şah'ın vefatı
Ekim/Kasım 1086	Sultan Melikşah'ın Kuzey-Suriye seferi
1086/87	Emîr Porsuk'un İznik'i kuşatması

* Ali Sevim, *Anadolu Fatihî Kutalmışoğlu Süleyman Şah*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1990, s.45-47.

** Sâlâr: İslam Devletlerinde idari ve askeri bir unvan. Pehlevicede serdar kelimesinin dönüşümüyle oluşan sâlâr(sellâr) sözlükte “yaşlı, seçkin, kumandan, vali, lider” gibi anlamlara gelmektedir. Gazneli ve Selçuklularda mahalli askeri birliklerin başındaki kimseleri ifade etmektedir. (Aydın Usta, “Sâlâr”, DİA, İstanbul, 2016, Ek-II, 456.)

EK-8

ANADOLU SELÇUKLU SULTANLARI SOY AĞACI*

*<http://2.bp.blogspot.com/-C0XuU9p6Qcc/USYHTTr>

Ca0I/AAAAAAAAAm1c/0shHV4vIF5k/s1600/ads%C4%B1z.PNG

ÖZGEÇMİŞ

19 Ekim 1993 tarihinde Konya’da doğmuştur. İlk ve orta öğrenimini Mehmet Şükriye Sert İlköğretim Okulu’nda tamamlamıştır. Mahmut Sami Ramazanoğlu Selçuklu Anadolu İmam Hatip Lisesi’nde öğrenim görmüştür. 2011-2016 yılları arasında Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi’ni tamamlamıştır. 2016 yılında Konya Sosyal Bilimler Enstitüsü İslam Tarihi ve Sanatları Ana Bilim Dalı İslam Tarihi Bilim Dalı’nda Yüksek Lisans eğitimine başlamıştır.

